

ירושלים:

עמדות היו רגלינו בשערך ירושלים: ירושלים הפנויה בעיר שאברהם יחדו:

מסע בין ירושלים, תהלים ועגנון באמנויות

סיון תשע"ז | יוני 2017

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

אגף א' אמנויות

ד"ר נורית רון רונקין, מנהלת אגף א' אמנויות ומפמ"ר מחול
ד"ר סיגל ברקאי, מפמ"ר אמנות חזותית
בצלאל קופרוסר, מפמ"ר מוזיקה
אפי וישניצקי, מפמ"ר תיאטרון
דורית באלין, מפמ"ר קולנוע ותקשורת
מזכירות: נירית בירן

מטח - המרכז לטכנולוגיה חינוכית

מרים בלומנטל, ראש צוות מקרא במטח ומנהלת פיתוח התוכן ב 929

עריכה: יעל מירו-חרובי

ייעוץ וכתיבה

יעל מאליו, מציירת ומלמדת אמנות ויהדות במכללת אפרתה ובמסגרות פרטיות
ד"ר רון וידברג, מלחין ומוזיקולוג
יעל מירו-חרובי, מרצה במכללת סמינר הקיבוצים ומדריכה ארצית באגף אמנויות
ד"ר יאיר ליפשיץ, מרצה בכיר בחוג לאמנות התיאטרון באוניברסיטת תל אביב.
עדן צולי, מדריכה ארצית לקולנוע ותקשורת, מורה לקולנוע ומפיקת סרטים ואירועים

עריכת לשון: עפרה שפירא

טיפול בזכויות יוצרים: מונות: דבורה גרודה, לליב גל, תמר שטיינגרט; טקסטים: נועה נתנאל

הפקה: יעל מירו-חרובי; עדי דניאל, לוראנס רוזנגרט

גרפיקה: סטודיו שחר שושנה

הוצאה לאור: גף הפרסומים, משרד החינוך

התצלום של ש"י עגנון על הכריכה ולאורך החוברת: יעקב אגור, באדיבות בנו אלכסנדר אגור

תודות

ויקטוריה חודורקובסקי, אחראית הארכיון הישראלי למחול בבית אריאלה, תל-אביב

צאלח עלי סואעד ותמר סלהוב, מטח

זכויות הקניין הרוחני, לרבות זכויות היוצרים והזכות המוסרית של היוצרים בערכת לימוד זאת, מוגנות. אין לשכפל, להעתיק, לסכם, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר, כל חלק שהוא מערכת לימוד זאת. כמו כן, אין לעשות שימוש מסחרי כלשהו בערכת לימוד זאת, בכולה או בחלקים ממנה, אלא אך ורק לאחר קבלת רשות מפורשת בכתב ממטח - המרכז לטכנולוגיה חינוכית ומאגף א' לאמנויות במשרד החינוך.

© כל הזכויות על החומרים ממקורות חיצוניים ששובצו בערכה זאת שמורות לבעליהן. הזכויות מפורטות לאורך הערכה.

© תשע"ז - 2017. כל הזכויות שמורות למטח - המרכז לטכנולוגיה חינוכית, חברה לתועלת הציבור, קריית משה רואו, קלאוזנר 16, רמת אביב 6901128

© תשע"ז - 2017. כל הזכויות שמורות לאגף א' לאמנויות, משרד החינוך, השלושה 2, תל אביב 6706054

תוכן עניינים

פתח דבר

5	ד"ר משה וינשטוק, יו"ר המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך
7	ד"ר נורית רון, מנהלת אגף א' לאמנויות ומפמ"ר מחול
9	הרב בני לאו וגל גבאי, ראשי מיזם 929
10	דוב אברמסון, קו 70: ירושלים של מטה (2016)
12	משה בן יצחק מזרחי, מזרח (1910)
14	מרדכי ארדון, בשערי ירושלים (1967-1968)
16	ראובן רובין, ירושלים השמימית (1958-1959)
20	מכלול רוטשילד, לוחית פתיחה לספר תהלים, דוד מנגן בנבל (1470 לערך)
22	מיכאל סגן-כהן, דיוקן עצמי באותיות מיקר-וגרפיה (1994-1996)
24	אנדי ארנוביץ, אפוד תפילות (2009)
26	עזרי טרזי, חלוקת העיר (2015)
28	נחמה גולן, תהילים (2014)
30	אנה טיכו, הר בודד (1978)
36	נעמי שמר, ירושלים של זהב (1967)
38	פיירוז (Fairouz), ירושלים - פרח הערים (فیروز - القدس-زهرة المدائن) (1967)
40	מתיסיהו (Matisyhu), ירושלים (Jerusalem) (2006)
44	אביגדור המאירי, ירושלים - מעל פסגת הר הצופים (1928)
46	סטיב רייך (Steve Reich), תהילים (Tehillim) (1981)
48	לינרד ברנשטיין (Leonard Bernstein), מזמורי צ'יצ'סטר (Chichester Psalms) (1965)
50	עמי מעייני, רגלים לתזמורת סימפונית (1966)
52	איגור סטרווינסקי (Igor Stravinsky), סימפונית תהלים (Symphony of Psalms) (1930)
54	מרדכי סתר, ירושלים - סימפוניה מקהלתית (1966)
56	דריוס מיו (Darius Milhaud), תהלים קכב (Psalm 121) (1921)
60	יירי קיליאן, סימפונית תהלים (Symphony of Psalms) (1978)
62	מירל'ה שרון, מזמור לירושלים (1978); תהילות (1983)
64	רות אשל, מהארו: כיסופים לירושלים (1998); מה שהכתפיים זוכרות (2006)
68	תרצה ספיר, ממעמקים קראתיך (1987)
70	אכרם חאן וסידי לארבי צ'רקווי "ירושלים של זהב", ס מעלות (Zero Degrees) (2005)
72	ברק מרשל, "אדיר אדירים" בתוך: מונגר (2008)

אמנות חזותית

מוסיקה

מחול

74 רונן יצחקי, **חד"פ** (2013)

76 תמי ורון יצחקי, **כביש מס' 1** (2011); **מדד האושר** (2015)

78 רונית זיו, **שלוש אחיות - מגע, ניתוק** (2015)

מחול

82 יצחק נבון, **בוסתן ספרדי** (1969)

84 נתן ביסטריצקי, **בליל זה** (1936)

86 א"ב יהושע, **לילה במאי** (1969)

88 גוטהולד אפרים לסינג, **נתן החכם** (1779)

90 תנועה ציבורית, **תענית** (2012)

92 יהושע סובול, **סינדרום ירושלים** (1987)

94 שולי ומיכל רנד (בעקבות ש"י עגנון), **יארצייט** (2000)

96 יוסי יזרעאלי (בעקבות ש"י עגנון), **סיפור פשוט** (1979)

98 שחר פנקס ושיר גולדברג (בעקבות ש"י עגנון) **תהילה** (2012)

100 אלית ובר (בעקבות ש"י עגנון) **פרנהיים** (גרסה ראשונה: 1999; גרסה שנייה: 2013)

תיאטרון

104 עמוס גוטמן, **חימו מלך ירושלים** (1987)

106 לינה וסלבה צ'פלין, **בדמי ימיה** (2010)

108 יוסף סידר, **הערת שוליים** (2011); **מדורת השבט** (2004)

112 ערן ריקליס, **ערבים ורקדים** (2014)

114 עודד דוידוף, **מישהו לרוץ אתו** (2006)

116 אמיל בן שמעון, **ישמח חתני** (2016)

118 מני יעיש, **המשגיחים**, (2012)

קולנוע

120 אמנות חזותית

מוסיקה

מחול

תיאטרון

קולנוע

מקורות רשימת

124 מוסיקה

מחול

תיאטרון

קולנוע

ליצירות קישורים

פתח דבר

ש"י עגנון, בעמדו בפני חברי האקדמיה השבדית בטקס הענקת פרס נובל, בחר לדבר על ירושלים:
"מתוך קטסטרופה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים
וגלה ישראל מארצו נולדתי אני באחת מערי הגולה."

לאחר שהזכיר את העבר ההיסטורי, עבר עגנון לעסוק בהווה של חייו:
"אבל בכל עת תמיד דומה הייתי עלי כמי שנולד בירושלים."

והמשיך וחזר לעבר, ואולי שמא, לעתיד שציפה וקיווה לו בשירת התהלים:
"בחלום בחזון לילה, ראיתי את עצמי עומד עם אחי הלויים בבית המקדש,
כשאני שר עמהם שירי דוד מלך ישראל.
נעימות שכאלה לא שמעה כל אוזן מיום שחרבה עירנו והלך עמה בגולה."

המעבר מן העבר להווה, ומן ההווה לעבר או לעתיד, אופייני לכולנו כאשר אנו חושבים על ירושלים. דומני שלכל יהודי ולכל ישראלי
באשר הוא יש ירושלים שלו, עיר שמערבת בין המרחבים ובין הזמנים - עבר, הווה ועתיד - עיר שהיא מעבר לזמן ולמרחב.

והעירוב הזה - לא ניתן לתיאור במילים, וצריך הרבה יותר ממילים בשביל לתאר את המציאות הזאת. ואולי רק האמנויות ואמצעי
המבע שלהן יכולים להתעלות מעל המילים, ולתאר את המנעד שבין ה"אדם שקנה פירות וירקות לביתו" לבין "היא הייתה והווה
ותהיה... השער למלכות השמים" של אורי צבי גרינברג. רק האמנויות יכולות ליצור את החיבור בין ערמות האשפה, הצפיפות, וחיי
היום יום של הרכבת הקלה לבין כיפת הזהב, (להשמיט ה) תהלים ברחבת הכותל, השוק והאותנטיות של אנשי ירושלים היקרים. רק
האמנויות ואמצעי המבע שלהן יכולים לו, למרחב המרתק והבלתי אפשרי הזה.

וכאן, בערכה שלפניכם, חִברו אנשים יקרים לעשות בדיוק את המאמץ הזה,

לשרטט את הקווים המחברים בין עגנון, תהלים וירושלים בדרך היחידה האפשרית - דרך האמנויות.

וכולנו תקווה שחלק מן היופי, הערגה, העזות והקנאה יתכנסו למרחב אמנותי אחד.

חג ירושלים שמח לכולנו, תושבי מדינת ישראל המתחדשת.

בברכה,

ד"ר משה וינשטוק

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

שֵׁי יְצִיטוֹ

שיר המעלות

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

ירושלים:

זקנה אחת היתה בירושלים.

ועתה והלכתי לבקר חכם אחד מחכמי ירושלים

שיר המעלות

שֵׁי יְצִיטוֹ

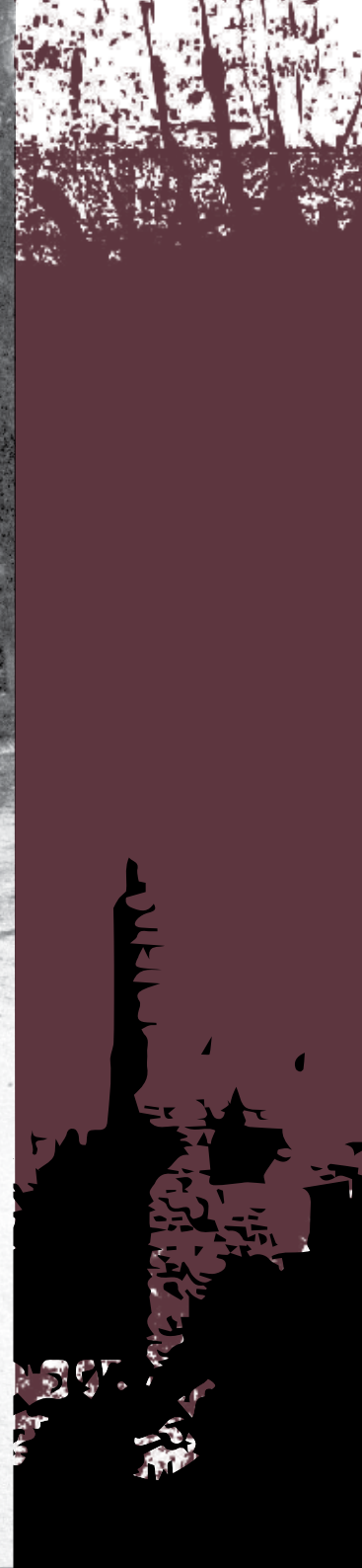
עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

תהלה

ירושלים:

זקנה אחת היתה בירושלים.

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

מסע בין ירושלים, תהילים וש"י עגנון באמנויות

מה בין ירושלים, תהילים וש"י עגנון?!

אמנם כל אחד מהם הוא עולם ומלואו העומד בפני עצמו, אבל השנה, בשנה מיוחדת זו, חיברנו ביניהם.

צינו חמישים שנה למלחמת ששת הימים ולשחרור ירושלים, יובל לזכייתו של ש"י עגנון פרס נובל, חברנו לקריאה משותפת של תהילים עם מיזם 929 ומצאנו עוד חמישים סיבות לפחות לקשור בין תהילים, ירושלים, ש"י עגנון והאמנויות.

במהלך השנה שולבו ונלמדו נושאים אלה בבתי ספר רבים ובמגמות האמנויות בחטיבות העליונות ומלאו תפקיד מפתח בהעמקת הידע על כל נושא בנפרד, על שניים מתוכם והיו כאלה שיצאו למסע מרתק ששילב קשרים וחיבורים מרגשים גם בין שלשת הנושאים.

אחרי שנה של עבודה בה תלמידים רבים נחשפו ליצירות בנושאים אלה ואף יצרו בעצמם, סיכם אגף אמנויות, בחמישה מופעים, את העשייה הענפה. המופעים נערכו בירושלים, במסגרת שבוע ירושלים, ולקחו בהם חלק אלפי תלמידים.

את אירועי האגף בשבוע ירושלים פתחו שני אירועים בינתחומיים. הראשון חיבר בין ירושלים תהילים וש"י עגנון באמנויות והשני נוצר בהשראת המחזה בוסתן ספרדי כהוקרה לפועלו של יצחק נבון נשיאה החמישי של מדינת ישראל ושר החינוך והתרבות, אשר אישיותו מעוררת ההשראה מהדהדת גם בעשייתו האמנותית. במופעים הציגו תלמידי מגמות האמנויות, מבחר קטעים מלאי אהבת אדם וחגיגת החיים תוך מתן דגש על המפגשים הבין תרבותיים המתקיימים בירושלים וזאת במגוון צבעים, שירה, מוזיקה, מחול ותאטרון.

בתחום האמנות החזותית, נפתחה במוזאון ישראל תערוכה שעסקה בפניה הרבות של ירושלים. בתערוכה הושקו פסלי ענק שנוצרו בבתי הספר ברחבי הארץ.

בתחום התאטרון הציגו מאות תלמידים סצנות ממחזות הנוגעים לירושלים והשתתפו בסדנאות אמן בהנחיית שחקני תאטרון ירושלמי.

בתחומי המוסיקה והמחול נערך האירוע הבינתחומי המרהיב והחגיגי "לך ירושלים". באירוע לקחו חלק מאות נגנים ורקדנים מלהקות, הרכבי ביצוע ומהתזמורת לאומית.

ערכת הלימוד בה נעזרנו ובאמצעותה הטמענו השנה את הנושא, נכתבה ונאצרה ע"י מומחים בחמשת תחומי האמנויות באופן שיתאים ללומדים. התכנים והיצירות נבחרו במטרה "לדבר אל לב בני העשרה" ולעורר אותם לחשיבה ולעשייה, לדיון וליצירה בהשראתן. הקורא ימצא באופן מובנה בכל פרק, רקע ופרטים על היוצר ועל היצירה, על ההקשר שלה ועל מקורות ההשראה שהתלוו אליה. בחלק ניכר מן היצירות לא ניתן להפריד בין "תהלים" ובין "ירושלים", עגנון משוטט בנופי ירושלים, גר בה ויוצר בה,

תודות תודתי נתונה לכל השותפים לעשייה שנרתמו למשימה יחד יצרו חיבור מדהים בין ירושלים, תהילים, עגנון ואמנות.

בכל פעם אני נפעמת מחדש מהעובדה שלמסע האמנויות המשלב תיאוריה וביצועים יוצאת קבוצה גדולה של מחנכים שונים ומגוונים המגיעים מעולמות שונים מטאפזיים וגאוגרפיים. מורשת האמנותית והעשייה החינוכית מלכדת את כולנו למשימה החשובה שמאפשרת לתלמידים להכיר תרבות, נופים, אמנים ואופקים חדשים.

תודה מיוחדת לגב' מרים בלומנטל, מטח - המרכז לטכנולוגיה חינוכית ומיזם 929, על ההשראה ועל תרומתם המשמעותית להשלמה מקצועית של ערכה זו. שלמי תודות מיוחדות לגב' יעל מירו אשר בלעדיה פשוטו כמשמעו ערכה זו לא הייתה רואה אור. בחריצות ובענווה, במקצועיות האופיינית לה, הושלמה הפקת הערכה, ועל כך תודה לה מעומק ליבי.

תבוא הברכה והתודה על כולכם,

ד"ר נורית רון,

מנהלת אגף א' לאמנויות ומפמ"ר מחול

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

שֵׁי יְצִיטוֹ

שיר המעלות

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

ירושלים:

זקנה אחת היתה בירושלים.

ועתה והלכתי לבקר חכם אחד מחכמי ירושלים

שיר המעלות

שֵׁי יְצִיטוֹ

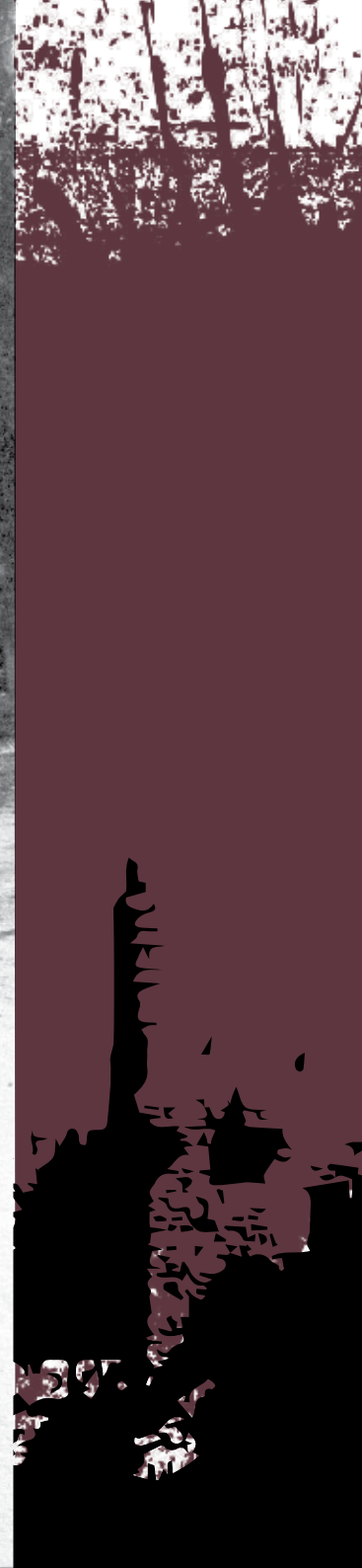
עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

תהלה

ירושלים:

זקנה אחת היתה בירושלים.

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

שלום למורי אמנויות,

שלושה נושאים זימנו לוחות השנה לשנת תשע"ז: יובל לפרס נובל שקיבל עגנון, שנת ירושלים במערכת החינוך, וחודשי קריאת תהלים במסגרת 929 - מיזם ישראלי תרבותי לקריאת פרק יומי בתנ"ך.

לכאורה, רק עניין של זמן מחבר בין השלושה. אבל כשקוראים את דבריו של עגנון בנאום שנשא בטקס הענקת פרס נובל, מתגלה קשר פנימי עמוק:

"...מתוך קטסטרופה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים וגלה ישראל מארצו נולדתי אני באחת מערי הגולה. אבל בכל עת תמיד דומה הייתי עלי כמי שנולד בירושלים. בחלום בחזון לילה ראיתי את עצמי עומד עם אחי הלויים בבית המקדש כשאני שר עמהם שירי דוד מלך ישראל. נעימות שכאלה לא שמעה כל אוזן מיום שחרבה עירנו והלך עמה בגולה. חושד אני את המלאכים הממונים על היכל השירה שמיראתם שאשיר בהקיץ מה ששרתי בחלום, השכיחוני ביום מה ששרתי בלילה, שאם היו אחי בני עמי שומעים לא היו יכולים לעמוד בצערם מחמת אותה הטובה שאבדה להם. כדי לפייס אותי על שנטלו ממני לשיר בפה נתנו לי לעשות שירים בכתב..."

עגנון מעיד על עצמו שזהותו כבן ירושלים וכאחד ממשוררי התהלים היא זו שעומדת בבסיס יצירתו.

מיזם 929 מבקש לשוב ולגלות את התנ"ך בכלל ואת מזמורי תהלים בפרט כמרכיב בזהות הישראלית - כמקור להתבוננות אישית, בבסיס לשיח חברתי וכהשראה ליצירה.

ספר תהלים על 150 מזמוריו הוא אוסף ייחודי בתוך ספרות המקרא. הוא משמיע את קולו של האדם על מכלול רגשותיו, מחשבותיו, ספקותיו ואמונתו. לא בכדי הפך ספר תהלים להיות ספר התפילות והעוגן בעתות משבר מחד גיסא, ומקור השראה פורה לאמנים מאידך גיסא.

אנחנו מברכים על שיתוף הפעולה עם אגף אמנויות שמאפשר לחשוף בפניכם המורים ובפני תלמידים את עושר החוויות שבספר תהלים, ולהעמיק ביצירות שנעשו בהשראתו.

בהצלחה וטוב,
הרב בני לאו וגל גבאי - ראשי מיזם 929

מה זה 929?

מיזם 929 הוא מיזם ישראלי תרבותי של קריאה יומית בתנ"ך. 929 פרקים מבראשית ועד סוף דברי הימים. חמישה ימים בשבוע. שלוש שנים וחצי. סבב הקריאה הראשון החל בחנוכה תשע"ה (דצמבר 2014) ויסתיים סביב יום העצמאות ה-70 למדינת ישראל. 929 מבקש ליצור מרחב תרבותי פתוח שבו החברה הישראלית על כל גווניה מוזמנת לגשת אל הטקסט המקראי, להכיר אותו ואת עצמה, להשמיע קולות רבים וגם להקשיב.

את 929 תוכלו לפגוש באתר 929.org.il, ברשתות החברתיות, בקבוצות לומדות ובאירועים ברחבי הארץ.

אמנות
חזותית

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

שיר המעלות

שיר המעלות

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

ירושלים:

זקנה אחת היתה בירושלים.

ועתה והלכתי לבקר חכם אחד מחכמי ירושלים

שיר המעלות

שיר המעלות

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

תהלה

ירושלים:

זקנה אחת היתה בירושלים.

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

אמנות חזותית

"לְכָל אֶחָד יֵשׁ עִיר וְשָׂמָּה יְרוּשָׁלַיִם/ שֶׁהוּא אוֹלָם, אוֹלָם לָהּ חֵלּוּמוֹת" אומר המשורר נתן יונתן. שבעים שמות מונה המדרש הקדום לירושלים. המספר שבעים הוא מספר טיפולוגי המציין ריבוי וגיוון. ייתכן שכבר בימי קדם סברו חז"ל שירושלים היא עיר רבת פנים, וכדי לתאר אותה יש צורך בכינויים רבים. גם יצירות אמנות רבות נעשו בהשראת "עיר הנצח", והן מעידות על הרושם העמוק שהותירה בכל רואיה. באחד ממזמורי תהלים הידועים ביותר נשבע המשורר: "אִם אֶשְׁכַּחְךָ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי, תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחֻצֵי, אִם לֹא אֶזְכְּרֶיךָ (אזכור אותך), אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֲתִי" (תהלים קלז: ה-ו).

בערכה שלפניכם עשר יצירות אמנות המציעות מבחר קטן מתוך שלל העבודות שנעשו בהשראת ספר תהלים וירושלים. היצירות נבחרו מתוך כוונה שידברו אל לב הצופים בני העשרה ויעוררו למחשבה, לדין וליצירה בהשראתן.

היצירות העכשוויות עשויות במדיומים מגוונים. הן מהדהדות זו את זו ומעלות נקודות מבט שונות. **אברמסון וטרזי** מתייחסים למפת העיר ירושלים ויוצרים סדרה של יצירות בהשראתה. אברמסון יוצא מן הקונקרטי אל הרוחני, בעוד טרזי מדגיש את המרקם הפוליטי והאנושי של העיר. **גולן וסגן-כהן** "כותבים מחדש" את ספר תהלים, וסגן-כהן יוצר מעין מיזוג בין מזמורי תהלים לדמותו. גולן מדגישה ב"כתיבתה" את המשמעות המטפיזית של הספר.

ארנוביץ מתייחסת אף היא לכוח הרוחני שבאמירת תהלים. נוסף על כך יצירתה מציגה פן נשי של ספר תהלים המהדהד את עבודתה של גולן. **ארנוביץ, אברמסון וטרזי** פועלים בתוך העיר ירושלים ואוספים חומרים לעבודותיהם ממש ברחוב. ניתן לומר זאת אף על **מזרחי**.

דווקא **מזרחי**, אמן מסורתי נאיבי, מצייר את בית המקדש בדמות המבנה המוסלמי של כיפת הסלע, ומציג זווית ראייה מעניינת בנוגע לשאלות הפוליטיות שבהן אנו עסוקים כיום. מזרחי מעטר את יצירתו בפסוקים מספר תהלים ובכך קושר בין שני החלקים של ערכה זו. גם **האמן האנונימי של "המכלול של רוטשילד"**, כתב יד מסורתי מהמאה החמש עשרה, מבליע ביצירתו שיח בין-דתי.

מזרחי אף מייצג בערכה את הדרך המסורתית שבה ציירו את העיר בני דתות ולאומים שונים לאורך מאות בשנים. זוהי אמנות דתית הרואה בירושלים רק את "עיר הקודש" ומתמקדת בציור המקומות הקדושים. **ארדון** אף הוא מתייחס למקום הקדוש - הר הבית - אבל מצייר דווקא את אבן השתייה הנמצאת בתוך כיפת הסלע. עבודתו המופשטת מציגה את "ירושלים של מעלה" ובד בבד מגיבה לניצחון במלחמת ששת הימים. **ראובן וטיכו** מציירים את נוף ירושלים. ראובן מצייר את העיר העתיקה הטבולה באור מיסטי, ובכך מזמין השואה לתיאור הקבלי של ארדון. טיכו מציירת לכאורה נוף טבעי, אך גם עליו שורה רוחניות.

הצגתי כאן רק מעט מהחיבורים שניתן לעשות בין העבודות השונות. "ירושלים הבנויה כְּעִיר שֶׁחֲבָרָה לָהּ יְחֻדָּו" (תהלים קכב: ג). אחד הפירושים לפסוק זה המובא בתלמוד מבאר: "אמר ר' יהושע בן לוי - עיר שעושה כל ישראל חברים" (תלמוד ירושלמי, חגיגה, ב: ו). חיברנו יחדיו יצירות מתקופות שונות ובסגנונות שונים, והנה נוצרו ביניהן "חברויות". אתם מוזמנים לחפש דרך היצירות את החיבורים שלכם אל ירושלים ואל ספר תהלים.

1 מתוך השיר "לכל אחד ירושלים".

© כל הזכויות שמורות למחבר ולאקו"ם

קו 70: ירושלים של מטה

דוב אברמסון

2016

מידות: 70 אריחים

בגודל 24 ס"מ x 24 ס"מ כל אחד.

טכניקה וחומרים: הדפס

תרגיל מתמשך בקו וצורה במרחב הירושלמי

© באדיבות האמן

דוב אברמסון (1975 -)

דוב אברמסון הוא אמן ומעצב ישראלי שנולד בארצות הברית. יצירתו עוסקת בפירוש חזותי מודרני של המקורות היהודיים. האמן בוחן מושגים ורעיונות מתוך המסורת היהודית ועושה שימוש בטכניקות אמנותיות עכשוויות. אברמסון מרבה ליצור סדרות המצטיינות בקווים נקיים ופשוטים.

תקציר על היצירה

היצירה "קו 70" מחלקת את המפה המוניציפלית של ירושלים לשבעים

תאים שווים בגודלם. לכל תא שטח ביקש האמן להצמיד שם משמות העיר. אברמסון ביקר בכל אחד מהתאים וחיפש קווים לדמותו של כל תא. הוא צילם את הדימוי שבחר, נתן לו שם, ועשה לו עיבוד גרפי. השם "קו 70" מרמז על אופי היצירה. אברמסון השאיר את המספר הטיפולוגי "שבעים", אך התרחק לכאורה מ"ירושלים של מעלה" שהמדרש מכון אליה. קו 70 מאזכר קו אוטובוס המעלה ומוריד אנשים הנוסעים יום יום אל מחוז חפצם - לעבודה, ללימודים ולבילויים. השם "קו 70" עשוי להתפרש גם כקו המחבר בין הניגודים הרבים המאפיינים את העיר, או המזכיר את קו הגבול המוחשי שחילק את העיר עד מלחמת ששת הימים, וכן את קווי הגבול הווירטואליים המפרידים בין קבוצות האוכלוסייה השונות המתגוררות בעיר יחד ולחוד.

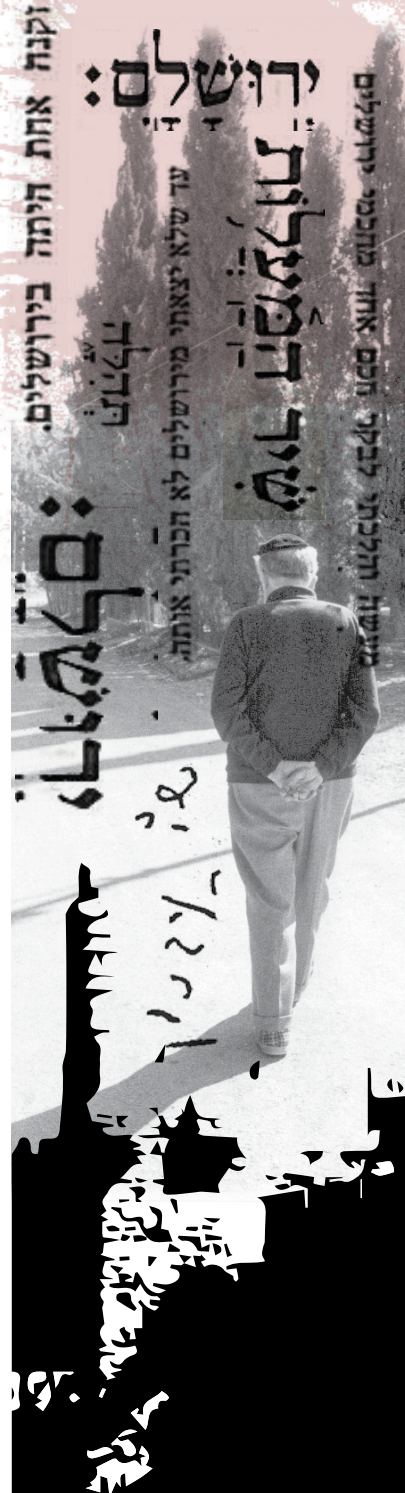
ואכן, האמן יוצא למסע בעקבות שמות העיר. הוא אינו נושא את עיניו אל השמים, אלא באופן מובהק, מחפש את ירושלים במקומות הנמוכים, תרתי משמע. הוא לוקח את השמות המקוריים ומוצא רמזים לשמות אלו ברכיבים היומיומיים המצויים ב"ירושלים של מטה" - במכסי הביוב, בתעלות הניקוז, בברזיות, במדרכות ובחניונים - אתרים שבדרך כלל אינם נכללים בסיוור תיירות רשמי של העיר.

אברמסון מסביר את תהליך העבודה שלו בסרטון קצר. נראה שדווקא החיפוש במקומות הלא צפויים, הבחירה בפרגמנטים, הפיכת המוכר לזר תוך כדי עיבוד, הפשטה וצמצום והקריאה בשם - מעניקים עומק חדש ועדכני לדימויים המסורתיים.

נדגים את עבודתו דרך הדימוי "טבור הארץ".

שם זה מבטא את התפיסה הקדומה שירושלים היא מרכז העולם. כשם שהטבור נמצא במרכז הגוף כך תיארו את ירושלים כמרכז גאוגרפי שמייצג מרכז רוחני. תפיסה זו הייתה משותפת ליהדות ולנצרות. גם בימינו נחשבת ירושלים כמרכז רוחני ראשון במעלה.

את עין המצלמה של אברמסון תפסה ברזייה בהר הרצל. כאשר התבונן בקטע מן הצילום, הוא נראה

לו כטבור. לאחר שהפך את התמונה לתיאור בקווים גרפיים נקיים נוצרה צורה חידתית שהוא בחר לקרוא לה "טבור הארץ". המשמעות החדשה של "מרכז העולם" היא אפוא מקור מים, מעין נביעה מלאכותית, הנמצאת בהר המתים הישראלי, בפנתיאון האומה, שבו קבורים מנהיגי המדינה לצד חיילים שמסרו את נפשם למען המדינה.

היצירה בוחנת קווים, חללים וצורות בכל אחד מן התאים, ומתוך כך רוקמת מפה רעיונית חדשה של העיר. ייחודה של היצירה הוא בחיבורים המפתיעים והרעננים, ובפוטנציאל ההשתנות התמידי שלה, ממש כמו העיר עצמה.

הקשר ומקורות השראה

שבעים שמות מנה המדרש הקדום לירושלים (במדבר רבה יד: יב ובמקורות נוספים). האם קיימת בעולם עיר נוספת שיש לה שמות כה רבים? השמות לוקטו מתוך המקרא והמדרש. המספר שבעים הוא מספר טיפולוגי המציין ריבוי וגיוון. ייתכן שכבר בימי קדם סברו חז"ל שירושלים היא עיר מורכבת וכדי לתאר אותה יש צורך בכינויים רבים. עיון

ברשימת השמות שמציין המדרש מגלה שהם פונים אל הנשגב ומתארים בעיקר את קדושתה ויופייה של העיר. אברמסון עוסק באופן עכשווי וחדשני בשבעים השמות המסורתיים, אך הוא אינו האמן הראשון ש"משחק" עם השמות של העיר. שירו של יהודה עמיחי משמש לו מקור השראה:

"העיר מְשַׁחֶקֶת מִחֲבוּאִים בֵּין שְׁמוֹתֶיהָ /
 יְרוּשָׁלַיִם, אֶל-קוֹדֶס, שָׁלֵם, גְּרוֹ, יְרוֹ, /
 לוֹחֶשֶׁת: יְבוּס, יְבוּס, יְבוּס, בְּחֶשֶׁקָה."
 (מתוך השיר: "ירושלים משחקת מחבואים בין שמותיה")

מזרח

משה בן יצחק מזרחי

1910

טכניקה וחומרים: ציור על זכוכית
מאוסף משפחת ביל גרוס

משה שאה בן יצחק מזרחי (1870 - 1940)

משה שאה בן יצחק מזרחי היה אמן, מאייר וצייר ארץ-ישראלי. נולד בטהרן, עלה ארצה בסביבות 1890, ואז הוסיף את השם "מזרחי" לשמו המקורי, שאה. הכינוי "שאה" ניתן לו מאחר ששיחק היטב שח-מט. הוא התיישב בעיר העתיקה בירושלים ופתח בית מלאכה לאמנות

דתית ושימושית. הוא היה גם סופר סת"ם (כותב ספרי קודש על קלף). מזרחי היה מחלוצי האמנות העממית בארץ-ישראל, ונחשב לאמן הפורה ביותר בארץ-ישראל בשלהי ימי השלטון העות'מאני. הוא הרבה לצייר את המקומות הקדושים וציורים רבים שלו הם בהשראת התנ"ך. ציוריו היו אהובים וידועים. נעשו מהם ליתוגרפיות שהתנוססו בבתים רבים ושימשו גם כקישוטי סוכה. עבודותיו עדיין מעטרות קירות של כמה בתי כנסת ישנים בירושלים.

יצירתו נשענת על מסורת איקונוגרפית ארוכה של תיאור המקומות הקדושים ליהדות.

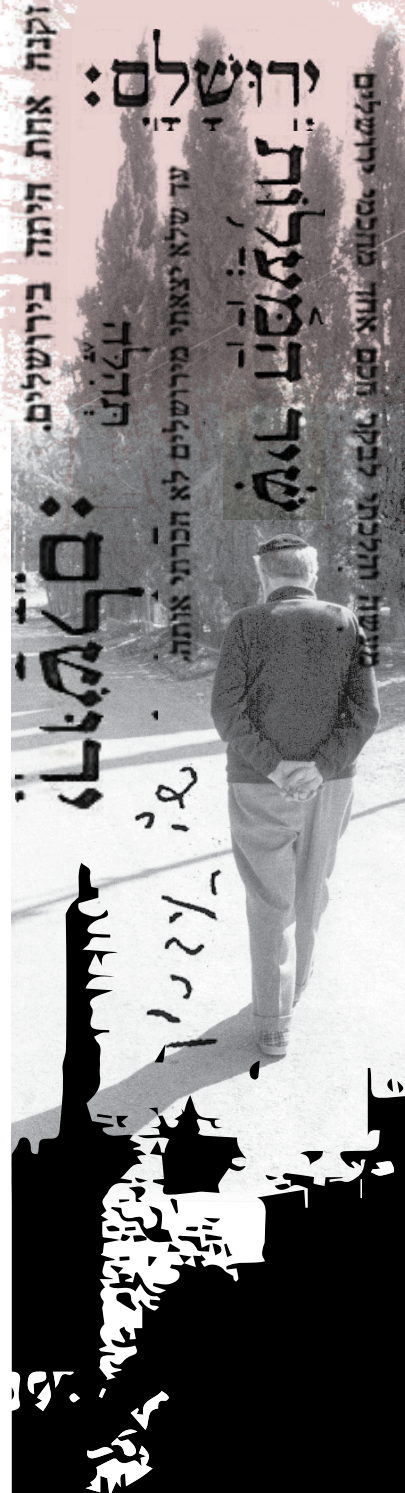
תקציר על היצירה

הציור משלב פסוקים וסמלים יהודיים. הפסוקים יוצרים מסגרת לחלק המרכזי. הפסוק בכותרת העליונה מצהיר: "אִם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם - תִּשְׁכַּח יְמִינִי" (תהלים קלז, ה). הוא מסמן למתבונן שנשוא התמונה הוא "ירושלים כמקום המקדש".

משני צדי המסגרת כתובים פסוקים הלקוחים מתוך ברכת כוהנים: "בְּרַכְּךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ. יְאֵר ה' פְּנֵי אֱלֹהֶיךָ וְיִחַנְךָ. יִשָּׂא ה' פְּנֵי אֱלֹהֶיךָ וְיִשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם" (במדבר ו: כב-כו). הפסוקים מבטאים את התקווה שבני הבית יבורכו בידי האל. ראשי התיבות בסוף הפסוק: "ומחב"י" אף הם רומזים לפסוק של משאלה להתגשמות ברכת הכוהנים שהקהל נוהג לומר בשקט בעת הברכה: "וְיִשְׁכַּל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם" (משלי ג: ד). בתחתית הציור מצויה כתובת הקדשה.

התמונה מחולקת לשניים בעזרת פסוק שתוכנו אקטואלי תמיד: "צִיֵּן בְּמִשְׁפַּט תִּפְדֶּה וְשָׁבִיה בְּצַדִּיקָה" (ישעיהו א: כז). בחלק העליון ניצבים שני אריות האוחזים מדליון שבו כתובים הפסוקים: "פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צַדִּיק! אֲבֹא בָם, אֹדֶה יְהוָה הַשֹּׁעֵר לֵה, צַדִּיקִים יֵבֹאוּ בוֹ" (תהלים קיח: יט-כ). למילים האחרונות לא נותר מקום, והאמן כתב אותן בראשי תיבות: "הלצי"ב". מגן דוד בהיר מתנוסס בלב המדליון.

את מרכז התמונה תופס ציור אדריכלי הדומה מאד בצורתו למבנה כיפת הסלע המצוי בהר הבית. מתחתיו כתוב באותיות גדולות: "מקום המקדש". סביב ציור זה מצוירים במעגל מקומות קדושים וקברי צדיקים: מערת המכפלה, קבר דוד, קבר רחל, קבר יוסף, קבר שמעון הצדיק, קבר רשב"י ועוד. יהודים מסורתיים נוהגים עד היום לפקוד קברים אלו.

הציור עשוי בטכניקה ייחודית, ציור מהופך על זכוכית. על צדו הפנימי של לוח הזכוכית נמרח שכתב צבע אטום. לאחר שהתייבשה, גורדו הצורות הרצויות ובמקומן הודבק נייר זהב או כסף.

הקשר ומקורות השראה

הציור הוא בעצם שלט התלוי על הקיר ומסמן את כיוון התפילה - ירושלים. יהודים לכל אורך הדורות פונים בתפילה לכיוון ירושלים, ומכוונים את לבם אל המקום שבו עמד בית המקדש. הכיוון משתנה כמובן בהתאם למיקום הגאוגרפי. למשל, יהודי הנמצא ביפן מתפלל לכיוון מערב. מכיוון שמרבית היהודים שכנו בארצות אירופה ובצפון אפריקה התקבע בתודעה שכיוון התפילה הוא ל"מזרח". השם "מזרח" הפך לכינוי לירושלים - מקום המקדש. כדי לאתר את הכיוון הנכון לתפילה וכדי "להעלות את ירושלים על ראש שמחתם" (ככתוב בהמשך תהלים

קלז), היה נהוג לתלות שלטי "מזרח" מעוטרים בבתי הכנסת ובבתים פרטיים. מזרחי הכין שלטים רבים מסוג זה, ששימשו גם כקמעות שמטרתם להגן על הבית.

מזרחי בחר בשיטת ציור על זכוכית שהייתה מקובלת בקהילות היהודיות בפרס. בזמן מלחמת העולם הראשונה השיג האמן את הזכויות לעבודתו מחלונות מנופצים שמצא בירושלים.

הכתובות והדימויים ממלאים את כל החלל. זהו מאפיין ידוע של האמנות האסלאמית, שממנה ומהאמנות הפרסית העממית שאב מזרחי את מקורות השראתו. כמו כן אימץ האמן מוטיבים אמנותיים מהמסורת היהודית המזרח-אירופית שפגש בארץ ישראל.

המתבונן בן זמננו ודאי יתמה לנוכח הבחירה של אדם מסורתי להעמיד במרכז התמונה דווקא את מבנה כיפת הסלע, המבטא יותר מכול את חורבן המקדש ואת "סלע המחלוקת". מתברר שאמנים יהודים לאורך מאות בשנים משתמשים במבנה כיפת הסלע כדי לתאר דווקא את... בית המקדש. בכך הם ממשיכים מסורת חזותית נוצרית שראשיתה בימי הצלבנים.

ליצירות של מזרחי הייתה השפעה עצומה על האמנות העממית שנוצרה הן בארץ ישראל הן בקהילות בתפוצות. יצירותיו שימשו גם מקור השראה לאמנים כמו יצחק פרנקל, משה קסטל ושלוש מצפת.

בשערי ירושלים

מרדכי ארדון

1967

מידות: גובה 194 ס"מ

רוחב חלק ימני 130 ס"מ; רוחב חלק מרכזי

265 ס"מ; רוחב חלק שמאלי: 130 ס"מ

טכניקה וחומרים: צבעי-שמן על בד

מתנת האמן לרגל יום העצמאות ה-20

של מדינת ישראל ואיחוד ירושלים

היצירה הוצגה בתערוכת הקבע של

האמנות הישראלית במוזיאון ישראל

צילום © מוזיאון ישראל ירושלים

על ידי אלי פוזנר

© משפחת האמן (אורה ארדון)

מרדכי ארדון (1896 - 1992)

מרדכי ארדון נולד בשם מרדכי אליעזר ברונשטיין בגליציה, כיום פולין. לאמנות נחשף במקרה, כשהתיישב לצד צייר וינאי שבא לצייר קישוטים בבית הכנסת החדש בעיירה. הילד חיקה את ציוריו והלה התרשם עמוקות. הוא פנה לאביו ודחק בו לאפשר לבן להיות לצייר. גם הילד רצה בכך, אך האב סירב, וכשהיה בן 13 ברח ארדון מהבית. מאז נע ונד לבדו ברחבי אירופה, מצייר ומתפרנס מעבודות מזדמנות.

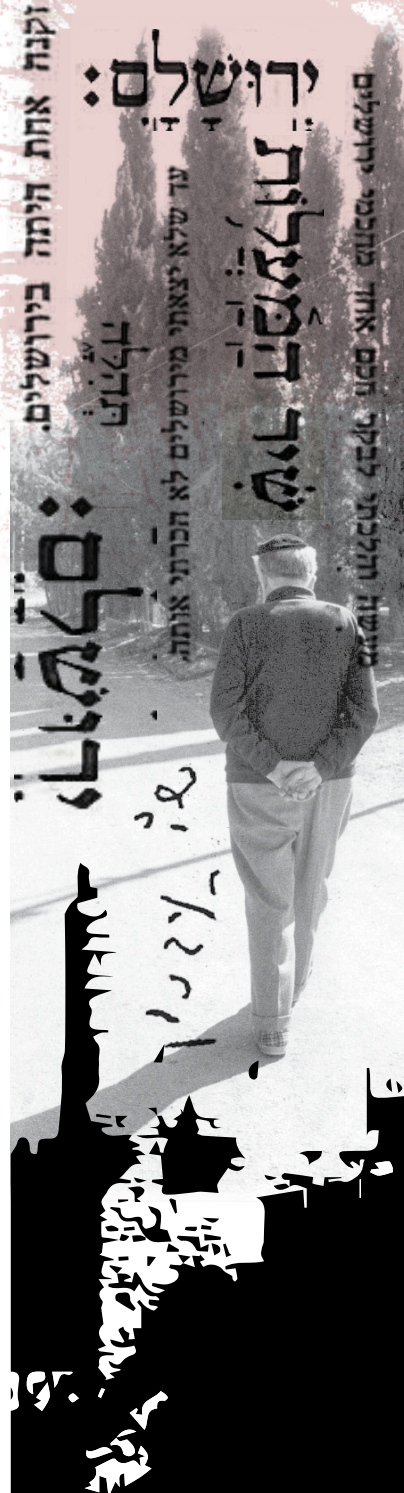
בשנות העשרים למד בבית הספר "באוהאוס" בגרמניה והיה תלמידם של כמה מגדולי האמנים של אותה תקופה, ביניהם פול קליי (Paul Klee) וואסילי קנדינסקי (Wassilli Kandinsky). ארדון

עלה לארץ ישראל בשנת 1933 והקים את ביתו בירושלים.

על המפגש הראשון שלו עם העיר כתב ארדון: "נדמה לי שהכרתי את כל האבנים. הלכתי בין הסמטאות בדרך לכותל. ופתאום מצאתי אותן מסתורין של הדת שלשווא ניסיתי למצוא בכל מקום אפילו בכנסיות ובציורים [...] ופתאום אחרי כל אותן שנים שהייתי בגרמניה [...] פתאום, בין החומות, חזרתי והייתי אני עצמי - מרדכי ברונשטיין מגליציה, שיצא לעולם לחפש מקום שבו יוכל להביע את עצמו. מגיל שלוש עשרה ועד עתה חיפשתי - ואתמול מצאתי אותו [...] שכחתי כל מה שלמדתי. כאילו באתי וקיבלתי את הירושה שכל הזמן ציפיתי לה [...] זה היה כאילו עליי להמשיך מאותו רגע שהייתי בר מצווה - וברחתי כסומא לחפש משהו [...] דיברו אליי בעברית ואני הבינתי, אף-על-פי שמגיל שלוש עשרה לא שמעתי מילה עברית. הכול צף וחוזר למעלה - ואני חזרתי לאותה נקודה: להתחיל הכול מחדש."

ניתן לומר שהמפגש שלו עם "ירושלים של מטה" עורר בתוכו את "ירושלים של מעלה".

בשנות הארבעים עמד ארדון בראש בית הספר לאמנות בצלאל. הוא הטביע את חותמו באופן ניכר על בצלאל כשהכניס אליו את המושג "אמנות מודרנית" בהשראת הניסיון והידע של הבאוהאוס. ארדון קיבל את פרס ישראל בשנת 1963.

תקציר על היצירה

היצירה "בשערי ירושלים" בנויה כטריפטך גדול ממדים, שבו מגיב ארדון לתוצאות של מלחמת ששת הימים, ובעיקר לכיבוש העיר העתיקה בירושלים. לכל חלק מהטריפטך נתן האמן כותרת משנה המתחילה באות סמ"ך. בלוח הימני, "סלע" שמו, מצוירות צורות צבעוניות מופשטות. המלבן הזוהר שבמרכז מתאר את "אבן השתייה" הנמצאת, על פי המסורת, מתחת לכיפת הסלע ושכנה בעבר בקודש הקודשים. על הלוח המרכזי, "סולמות", פורחים המוני סולמות קורנים על רקע הלילה השחור. הגוונים האדומים הבהקים מתוך הסולמות משווים לסולמות מראה שמימי הרומז לדם הנפלים במלחמת ששת הימים. הלוח השמאלי, "סימן", מתאר גווילים שבהם כתובים טקסטים לא קריאים. מעליהם מרחפת אות "אל"ף גדולה. בתחתית מצויר "אילן הספירות" הקבלי. האות אל"ף מרמזת על "אדם", "אלוהים", "אהבה", ויותר מכול - על התחלה, משמע - בריאה. לוח זה נשען על תורת הקבלה. ארדון הושפע מ"משנת הזוהר" של תשבי, וציור אילן הספירות נעשה על פי ספר זה. נראה שהאמן התכוון לתיאור הבריאה על פי ספר "הזוהר".

הקשר ומקורות השראה

בין השנים 1965-1980 צייר ארדון שלושה טריפטיכונים העוסקים בירושלים. טריפטך (מיוונית tri =שלושה + ptychē =קיפול) הוא יצירת אמנות המורכבת משלושה חלקים. צורת אמנות זו הייתה נפוצה בעיקר בקרב ציירי הרנסנס, בייחוד מי שעסקו בנושאים דתיים. הטריפטך הוא ציור או תבליט המחולק לשלושה לוחות שמחוברים ביניהם בעזרת צירים, והם יצירת אמנות אחת. קישוט המזבח בכנסיות ובקתדרלות באירופה היה לרוב בצורת טריפטך. כיום, המושג טריפטך (או טריפטיכון) התרחב ומשמש גם לתיאור שלוש יצירות אמנות שיש ביניהן קשר רעיוני או צורני, ולא רק כאלה המחוברות זו לזו באופן פיזי. בטריפטך "מחוה לירושלים" (1965) תיאר האמן את ההיסטוריה הרוחנית של העם היהודי: עבר - קינה על השואה; הווה - היהדות ההלכתית (שעליה הוא מותח ביקורת בשפתו האמנותית); עתיד - "ליל עלייה", שבו הוא מתאר את הציפייה לישועה דרך סולמות המטפסים לשמים, המזכירים את חלום יעקב ומבטאים את הכמיהה האנושית להתעלות רוחנית.

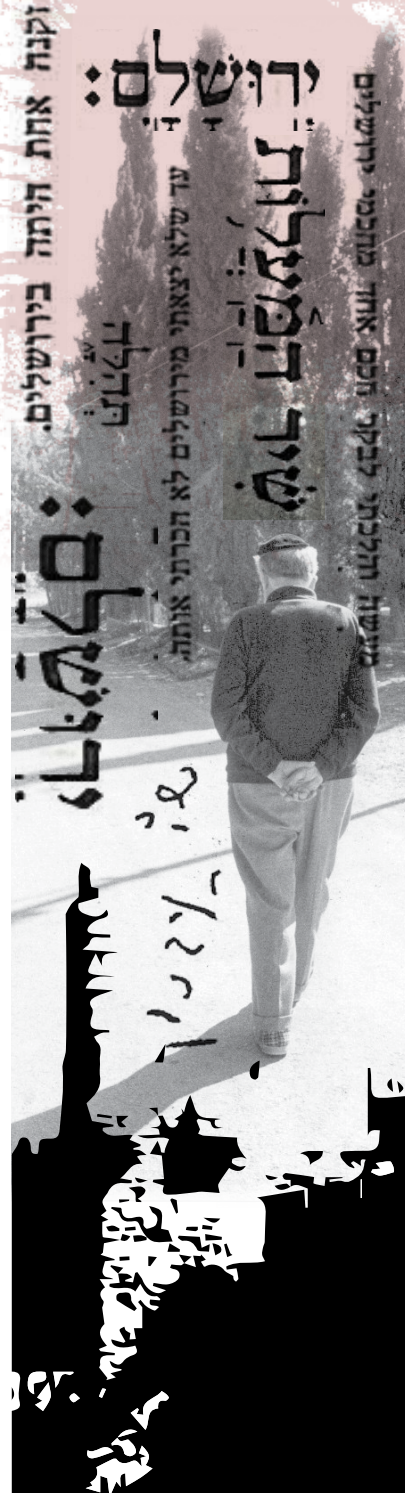
שנתיים מאוחר יותר, לאחר הניצחון הגורף במלחמת ששת הימים, ענה ארדון לעצמו בטריפטך "בשערי ירושלים" (1967), שבו השתמש בצבעים חמים וזוהרים יותר. יצירה זו אופטימית הרבה יותר מהטריפטך הקודם, ומבטאת את תחושת התקווה שפיעמה בציבור הישראלי לאחר מלחמת ששת הימים. שערי העיר שנפתחו עם איחוד ירושלים מתמזגים ביצירתו עם שערי השמים.

"ירושלים של מטה" מתוארת באמצעות סלע - אבן השתייה. צבעה הזוהר נשען על דברי המדרש:
"מאיזה מקום התחיל הקדוש-ברוך-הוא לברוא את העולם?"

מאמצעו, ותחילת בריאתו עם **אבן שתייה** שהיא אבן היסוד של בית המקדש, שממנה הושתת העולם. ארץ ישראל היא טבורו של העולם, שהיא יושבת באמצעיותו של עולם, וירושלים היא טבורה של ארץ-ישראל, שהיא יושבת באמצע ארץ-ישראל, ובית-המקדש באמצע עיר-הקודש, ירושלים, והיכל באמצע בית-המקדש, והארון באמצע ההיכל, הבנוי ועומד על גבי אבן השתייה, שממנו הושתת העולם. נמצא אבן שתייה אמצעו של עולם ומרכזו. משם יצאה קרן אור והקרינה בתוך בית-המקדש ומשם הזריחה והאירה בארץ-ישראל, ומשם הלכה ופשטה והאירה על כל העולם כולו.”
(לוי גינזבורג, אגדות היהודים, על פי בראשית רבה, תנחומא)

הצבע הזהוב של האבן יוצר גם קשר אסוציאטיבי אל כיפת הסלע השוכנת מעל אבן השתייה. הסולמות המתוארים בלוח המרכזי יוצרים קשר בין "ירושלים של מטה", המתוארת לכאורה בלוח הימני, ובין "ירושלים של מעלה", המתוארת בלוח השמאלי. "ויחלם (יעקב) והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים ויחדים בו." (בראשית כח: יב). שלביהם השבורים של הסולמות תוקנו בחוטים דקים ומרמזים על הציפייה ל"תיקון", לגאולה הקוסמית של אחרית הימים. ארדון לא היה אדם דתי, אבל המסר המשיחי שלו מבטא התרגשות גדולה, ובעיקר אמירה בזכות אפשרות החיבור של רגע ההווה אל כתבים יהודיים עתיקים ואל שאיפה לסדר אנושי וקוסמי חדש.

ירושלים השמימית

ראובן רובין

1960 - 1956

מידות:

גובה 250 ס"מ

רוחב 400 ס"מ

טכניקה וחומרים: שמן על בד

באדיבות מוזיאון בית ראובן

ראובן רובין (1893-1974)

ראובן רובין נולד ברומניה, עלה לראשונה לארץ בשנת 1912. עד 1923 שהה בפריז, ברומניה ובארצות הברית. בשנת 1923 חזר רובין לארץ ישראל חדור בתפיסה אמנותית ייחודית ובעל ידע בטכניקות של ציור שהכיר באמריקה. רובין היה מהבולטים באמנים של אסכולת ארץ ישראל שמרדו באסכולה ה"גלותית", לשיטתם, שנלמדה לכאורה בבצלאל. רובין הרבה לצייר את נופי הארץ, עצי הזית ואת נופי ירושלים והגליל. בראשית דרכו

צייר בסגנון ארץ ישראלי נקי וישיר שהשתנה עם השנים והפך לרוחני יותר. הנוף בציוריו המאוחרים נראה כשרוי בתוך עשן קסום או ערפל מואר. רובין היטיב לבטא ביצירותיו את תחושת האור והרוחניות של ארץ ישראל. על יצירתו זכה בפרס ישראל בשנת 1973.

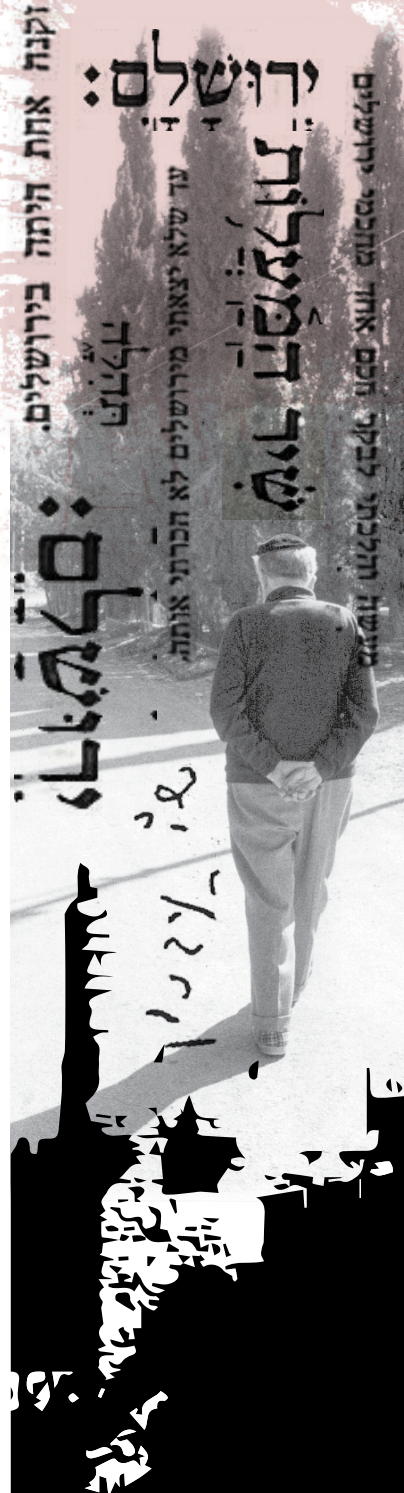
תקציר על היצירה

הציור "ירושלים השמימית" מצויר ממעוף הציפור, מכיוון דרום-מזרח. נקודת המבט של הצייר היא מבית הקברות בהר הזיתים. בקדמת הציור מתוארים עצי זית עתיקים ושער סגור. במרכז הציור, על פסגת ההר, משתרעת לרוחב הקנבס ירושלים העתיקה. העיר מוקפת חומה, ובמישור האחורי מבצבים בינות לעננים ולערפל יישובים ואזורים חקלאיים מעובדים. ההרים כביכול "נוגעים בשמים". בין הבתים הצפופים ניתן לראות כנסיות וצריחי מסגדים. במרכז העיר מתוארת רחבת הר הבית ובה צומחים שלושה ברושים. כיפת הסלע נראית מבעד לענפיו של עץ זית, ובקצה הרחבה ניתן להבחין ברישום מכחול של מסגד אל-אקצה.

בחומה המזרחית מצויר שער הרחמים. במורד ההר נראית הדרך היורדת משער האשפות להר הזיתים - דרך ששימשה את תושביה היהודים של ירושלים לקבורת מתייהם בהר הזיתים במשך אלפי שנים. את הדרך תוחמת שדרת ברושים.

הקשר ומקורות השראה

רובין צייר את ירושלים פעמים רבות לאורך שנות יצירתו. ציוריו המוקדמים משנות העשרים והשלשים של המאה העשרים מציגים את העיר בפרטנות רבה, כאילו האמן לומד להכיר את הקיום הארצי שלה, את "ירושלים של מטה". במהלך השנים קיבלו ציורי ירושלים של רובין אופי מיסטי-פיוטי, המשלב בין

"ירושלים של מטה" ו"ירושלים של מעלה". גישה זו הלכה והתחזקה אצל רובין במשך השנים, כשבמהלך שנות השלושים התגבר הפן המיסטי על התיאור הפרטני והמבט המדויק. הציור שלפנינו מייצג את הסגנון המאוחר של האמן.

זווית הצפייה על ירושלים מדרום-מזרח הייתה אחת האופייניות לרובין. בשנות השליטה הירדנית על ירושלים המזרחית, בין 1948 ל-1967, זו הייתה זווית ראייה שנשענה על זיכרון ותמונות.

גם לאחר מלחמת ששת הימים, כאשר ניתן היה להגיע אל העיר העתיקה ואל הר הזיתים, המשיך רובין לצייר את העיר העתיקה כמקום חלומי ולא נגיש. נקודת המבט של האמן במרבית יצירותיו היא גבוהה ומרוחקת, כאילו ממעוף הציפור. העיר החדשה אינה מתוארת כלל.

ירושלים של רובין היא עיר בלתי מושגת. שורת עצים ושער סגור חוצצים בין הצופה ובין העיר המוקפת חומה. בתי העיר מתוארים בצבעים בהירים ומעורפלים המתערבבים זה בזה ברכות. הדרכים שנקטעות באֶבֶן והערפל המיסטי השורה על העיר מגבירים תחושה זו של ניתוק וחלום.

רובין מצייר את העיר ממרחק, כארץ המובטחת שאליה אינו יכול להיכנס. זוהי אינה ירושלים הקונקרטי, הממשית, אלא עיר מיסטית הטובלת באור וברוחניות של שלמות וקדושה. המראה אינו נאמן למציאות ואינו מתיימר להציג מבט אובייקטיבי. להפך, ירושלים של רובין היא "ירושלים של מעלה", המייצגת את היותה עיר קדושה, מושא כמיהה ותפילה.

מכלול רוטשילד, לוחית פתיחה לספר תהלים

דוד מנגן בנבל

ונטו, צפון איטליה
1460 - 1480 בקירוב

מידות: גובה 21 ס"מ רוחב 15.9 ס"מ
טכניקה וחומרים: כתב יד בדיו חומה,
טמפרה, עלי זהב וכסף על קלף משובח;
כתב אשכנזי מרובע ואשכנזי בינוני
שם הסופר אינו ידוע
שמו של "הפטרונו", מזמין הספר ובעליו,
היה כנראה משה בר יקותיאל הכהן
נמצא כיום במוזיאון ישראל
מתנת ג'יימס אדמונד דה-רוטשילד, לונדון
צילום © מוזיאון ישראל, ירושלים על ידי
ארדון בר חמא

תקציר על היצירה

העמוד הפותח את ספר תהלים ב"מכלול של רוטשילד" מעוטר בלוחית בעלת מסגרת זהב. במרכז התמונה מתוארת דמותו של דוד המלך עטור כתר זהב גדול ופורט על נבל. דוד, המתואר כישיש בעל זקן שיבה, יושב על כרית אדומה, לבוש בגד אדום ומעליו גלימה כחולה, צבעים המשדרים יוקרה וקדושה. הוא יושב באחו, בלב יער פסטורלי, מוקף צבאים הרועים בשלווה ומאזינים לנגינתו. פניו של דוד נשואות כלפי מעלה כמי שנושא תפילה לאלוהיו.

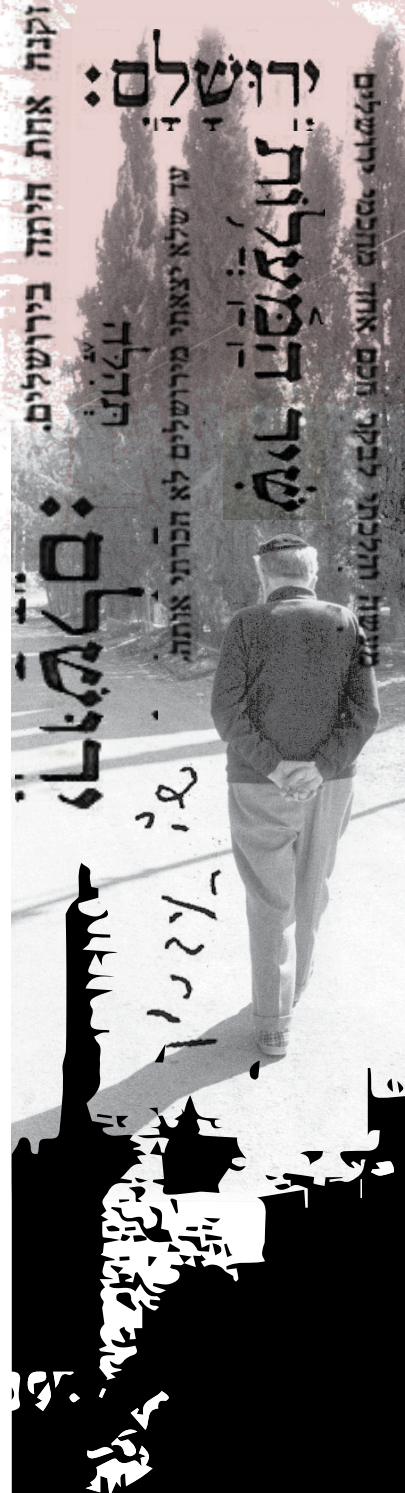
בראש הלוחית, בתוך מסגרת מוזהבת נוספת, מתנוססת מילת הפתיחה של ספר תהלים: "אֲשֶׁרִי".

הלוחית תלויה ממש מעל ראשו של דוד, ונראית כמעין "בועת מחשבה" עתיקה. "אֲשֶׁרִי הָאִישׁ" - כביכול, מילת הפתיחה מבטאת את אושרו של דוד המלך.

הצבעים החמים בקדמת היצירה (לעומת צבעי היער הקרירים והכהים שברקע) מקרבים את דמותו של דוד אל הצופה ומדגישים את נוכחותו. האמן בונה קומפוזיציה מרכזית וסימטרית. דוד ומילת הפתיחה ממוקמים במרכז, ומשני הצדדים מצוירים היער והצבאים. שני צבאים בעלי קרניים מרשימות מתבוננים בדוד, בעוד איילה וארנבת מפנים את מבטם אל מוחץ לתמונה. התמונה יוצרת תחושה הרמונית. האמן בנה תמונה ברוח תקופת הרנסנס, המדגישה את ההרמוניה בין האדם ליקום, ואת קרבתו הגדולה של המלך-המשורר אל הטבע ואל בוראו.

הקשר ומקורות השראה

"המכלול של רוטשילד" הוא קובץ של כתבי יד מאוירים בעברית מהמאה החמש עשרה, ובהם ספרי קודש וספרי חול יהודיים. הקובץ היה מצוי ברשות משפחת רוטשילד ונמסר בשנת 1957 למוזיאון ישראל בירושלים ומוצג בחלקו לציבור. הקובץ כולל בין השאר כתבי יד של ספרי התנ"ך, ספרות תורנית, סידורי תפילה ופיוטים לאירועים משפחתיים ומסורתיים, סך הכול כ-400 כתבי יד. האוסף נחשב לכתב היד העברי המפואר שבכתבי היד העבריים המצוירים שנמצאו באיטליה, והוא כולל מאות איורים. כתב היד המהודר מעיד על השגשוג הכלכלי

שממנו נהנו יהודי איטליה בתקופת הרנסנס, ועל ההשפעה של העולם הנוצרי על התפיסות האמנותיות של היהודים.

הנוהג להדגיש את מילת הפתיחה של הפרק נעשה בהשראת האמנות הנוצרית, שנהגה להגדיל ולקטט את האות הראשונה של הפרק (איניציאל). גם תיאור דמותו של דוד המנגן בפתיחה לספר תהלים שאוב מכתבי יד נוצריים. תיאור זה מעיד אף הוא על נטיית היהודים האמידים באיטליה לאמץ את התרבות החזותית העשירה של הרנסנס האיטלקי.

במסורת היהודית מתואר דוד כלוחם עז נפש שהכניע חיות טרף (שמואל א יז: לו), כמוזיקאי מופלא שלנגינתו סגולות מרפא "וְהָיָה בְּהִיּוֹת רֵיחַ-אֱלֹהִים אֶל-שָׂאוֹל וְלָקַח דָּוִד אֶת-הַכִּנּוֹר, וַיִּגַּן בְּיָדוֹ; וְרוּחַ לְשָׂאוֹל וְטוֹב לוֹ, וְסָרָה מֵעָלָיו רֵיחַ הָרָעָה" (שמואל א טז: א-ג). דוד הוא "נְעִים זְמֵרוֹת יִשְׂרָאֵל" (שמואל ב כג: א), שהמסורת מייחסת לו את כתיבת ספר תהלים. בשום מקום לא נזכר שדוד הקסים בנגינתו את בעלי החיים. דימוי זה לקוח מהמסורת הנוצרית הקושרת בין דמות דוד לדמות אורפיאוס המיתולוגית. על אורפיאוס, הנגן ההלניסטי בעל ההשראה האלוהית, מסופר שידע להקסים ולהרגיע בנגינתו את בעלי החיים, אפילו חיות טרף. לאורפיאוס ולדוד יש מן המשותף - שניהם רועים, בעלי כריזמה, עוסקים במוזיקה ובשירה. דמותו של דוד נגלית לראשונה לעינינו בתנ"ך כשהוא מנגן לפני שאול, המלך החולה, ובנגינתו מרגיע את המלך ומקל את מכאוביו. נוסף לכך, הנביא ישעיהו (יא: ו) מעניק לחוטר ישי, המשיח שהוא צאצאו של דוד, את הכוח לשים קץ לאלימות "וְגַר זָאֵב עִם-כֶּבֶשׂ, וְדֹמָיִם עִם-גְּדִי יִרְבֹּץ; וְעֵגְלָא וְכַפִּיר יִחְדָּו, וְנֹעַר קָטָן נִהַג בָּם". התכונות שהמקרא מעניק לדוד מאפיינות גם את אורפיאוס.

במסורות החזותיות שרווחו בעת העתיקה, היהודיות והנוצריות כאחד, שילבו בין הדמויות ותיארו את דוד כמוזיקאי בעל השפעה מאגית על בעלי חיים, ביניהם חיות טרף. (בית הכנסת בדורא אירופוס, בית הכנסת הקדום בעזה ובמקורות נוצריים רבים).

ביצירה זו נותר רק רמז למסורת קדומה זו. המאייר בחר לתאר את דוד המלך, שבע הקרבות והמאבקים יושב בסוף ימיו מפויס עם עצמו, עם היקום ועם אלוהיו. כל כולו שרוי בתפילה. ובמילותיו של דוד: "שִׁיר קְזָמוֹר לְדָוִד. נִכּוֹן לְבַי אֱלֹהִים, אֲשִׁירָה וְאֲזַמְרָה אֲף כְּבוֹדִי. עֹרֶה הַנְּבֵל וְכִנּוֹר אֶעֱיָרָה שְׁחָר" (תהלים קח: א-ג).

דיוקן עצמי באותיות מיקרו-גרפיה

מיכאל סגן-כהן

1996 - 1994

מידות: גובה 100 ס"מ

רוחב 70 ס"מ

טכניקה וחומרים: דיו על נייר

© באדיבות משפחת האמן

מיכאל סגן-כהן (1944-1999)

מיכאל סגן-כהן היה צייר וחוקר אמנות שהרבה להשתמש ביצירותיו בדימויים מן המקרא. הוא שהה במשך שנים בניו-יורק והושפע מהזרמים האמנותיים שרווחו בה בשנות השבעים. בהשראת ההיפים אימץ לעצמו מראה של נביא מזוקן ומגודל שיער, מראה שזוהה עמו גם בהמשך ונקשר לעיסוקו בדמות האמן כנביא מודרני, וגם לאופן שבו תפס את תפקידם החברתי של האמן והאמנות. סגן-כהן שאף להחזיר את האמנות הישראלית אל מקורות התרבות היהודית, בשנים שהייתה רחוקה מהם. עבודותיו משלבות אמנות מושגית ויחסי דימוי-טקסט.

תקציר על היצירה

הדיוקן העצמי של האמן משורטט באמצעות שני מזמורי תהלים: קכט ו-קלג. מתוך מאה וחמישים המזמורים הכלולים בספר, אלה מהקצרים ביותר.

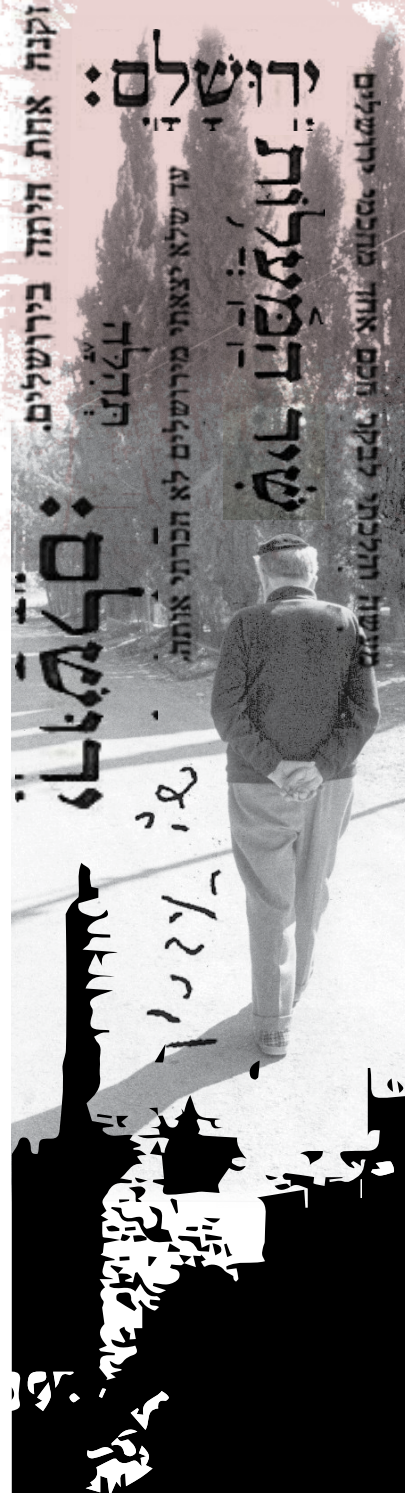
מזמור קכט

"שיר המעלות: רבת צַרְרוֹנִי מְנוּעָרִי, יֹאמֶר-נָא יִשְׂרָאֵל. רַבַּת צַרְרוֹנִי מְנוּעָרִי; גַּם לֹא יָכְלוּ לִי. עַל-גְּבִי חָרְשׁוּ חֲרָשִׁים; הָאֲרִיכּוּ לְמַעֲנִיתִם. ה' צָדִיק קִצֵּץ עֲבוֹת רָשָׁעִים. יִבְשׁוּ וַיִּסְגּוּ אַחֲזֹר כֹּל שֹׁנְאֵי צִיּוֹן. יִהְיוּ כַּחֲצִיר גִּגּוֹת, שֶׁשָׁדְמַת שֶׁלֶף יִבֹּשׁ. שְׁלֹא מִלֵּא כִפּוֹ קוֹצֵר וְחֻצְנוֹ מְעַמָּר. וְלֹא אָמְרוּ הַעֲבָרִים: בְּרַכְתָּ-ה' אֱלֹהֵינוּ; בְּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם ה'."

מזמור קלג

"שיר המעלות לדוד: הִנֵּה מֵה-טוֹב וּמֵה-נָעִים-שֹׁבֵת אַחִים גַּם-יָחַד. כִּשְׁמֹן הַטוֹב עַל-הָרֹאשׁ יֵרֵד עַל-הַזָּקֵן וְזָסוּן-אֶהְרֹן: שִׁירְד עַל-פִּי מְדוּתָיו. כִּטְל-חֲרָמוֹן שִׁירְד עַל-הַרְרֵי צִיּוֹן: כִּי שֵׁם צִוָּה ה' אֶת-הַבְּרָכָה, חַיִּים עַד-הָעוֹלָם."

החלק הראשון של מזמור קכט מספר על הצרות שעברו על עם ישראל ועל ה' שהציל אותו. החלק השני כתוב בלשון עתיד ומביעתפילה ואיחול. המזמור השני מתאר אווירה הרמונית ושמחה, המעידה על שפע כלכלי וקדושה. ניתן להניח שזקן המידות המתואר במזמור קלג עורר את הזדהותו של האמן המזוקן. שני המזמורים כתובים בכתב זעיר בטכניקה אמנותית הנקראת "מיקרו-גרפיה", והם יוצרים את צורת הצעיף המשתלשל מצוואר האמן המתואר בדיוקן. מזמורים אלו שייכים לקבוצה הכוללת חמישה עשר פרקי תהלים ונקראת: "שירי המעלות". על

פי המסורת, הלוויים שרו את שירי המעלות על מדרגות בית המקדש.

דיוקן האמן עשוי אף הוא בטכניקת מיקרו-גרפיה, המילים הזעירות המרכיבות אותו מביעות את מחשבות האמן, מעין יומן אישי שאינו ניתן לקריאה, אך מציג את דמות הכותב.

הקשר ומקורות השראה

העתקת ספרי תורה, תפילין, מזוזות ומגילות נעשית לאורך הדורות וגם בימינו על ידי סופרי סת"ם. כדי להעתיק ספרי קודש יש צורך בהכשרה ובכישרון. האותיות נכתבות על גבי קלף באמצעות קולמוס ודיו מיוחדת. סופר סת"ם שוקד על העתקה מדויקת ונאה. העתקת ספרי תורה היא פעולה קדושה, אך נחשבת בדרך כלל לפעולה מכאנית שהמרחב היצירתי שלה מוגבל מאוד.

מיקרו-גרפיה היא אמנות יהודית מובהקת שמצויה כבר בכתבי היד העבריים הקדומים ביותר ששרדו בידינו ממאה ה-10. באמצעות כתיבה זעירה נהגו לעטר בצורות גאומטריות קישוטיות או פיגורטיביות את שולי העמודים בכתבי יד של התנ"ך.

סגן-כהן נותן ביצירתו פירוש עדכני לכתובת סת"ם המסורתית ולאמנות המיקרו-גרפיה היהודית. הוא משלב בין שתי המלאכות. מצד אחד, הוא מעתיק את הטקסט ללא שינוי, נאמן למסורת היהודית המקפידה על העתקה מדויקת של כל אות. בכך הוא הולך בעקבות סופר סת"ם. מצד אחר, הוא נוטל לעצמו חופש להעתיק את הטקסט באופן יצירתי וחופשי כאמן מיקרו-גרפיה. באמצעות פעולת ההעתקה לקח סגן-כהן את המילים העתיקות, שהן חלק מן התנ"ך החתום - הקנוני, והפך אותן למשהו אישי ועכשווי. האמן מעיד על עצמו שהוא עושה אמנות פשוטה, שכל אחד יכול לעשותה ושאינה דורשת כישרון מיוחד. סגן-כהן מעיד על עצמו: "הכתיבה היא צורה אישית מאוד של רישום. בשבילי להעתיק את התנ"ך זה כאילו לבצע אותו במוזיקה. לנגן מה שמישהו אחר כתב."

מזמורי תהלים נאמרים ומושרים מדי יום על ידי מיליוני יהודים ונוצרים כאחד. הם חלק מהתפילה. אמירתם היא גם תפילה אישית וסגולה לרפואה ולהצלחה. סגן-כהן היה ישראלי חילוני שלא נהג להתפלל בבית הכנסת. במקום להגיד תהלים הוא כתב אותם, ובלשונו: "בשבילי להעתיק זה כמו להתפלל" בדיוקן שלפנינו שילב האמן בין כתיבה אישית היוצרת את דמות דיוקנו ובין צעיף "שירי המעלות" העוטף את צווארו במעין פעולת הגנה וקישוט. כך הוא הפך את מזמורי תהלים לחלק מהזהות האישית שלו. הדיוקן העצמי המפורסם של לאונרדו דה-וינצ'י שהועתק בתווים דיגיטליים (כפרסומת למדריך טלוויזיה, ניו-יורק טיימס, מיקרו-גרפיה, הדפסה על עיתון, 1985) שימש כפי הנראה מקור השראה ליצירה זו.

אפוד תפילות

אנדי ארנוביץ

2009

מידות: גובה 82 ס"מ

רוחב 56 ס"מ

טכניקה וחומרים:

דפים מסידורי תפילה בלויים, חוטים

ונייר יפני

© באדיבות האמנית

אנדי ארנוביץ (1959 -)

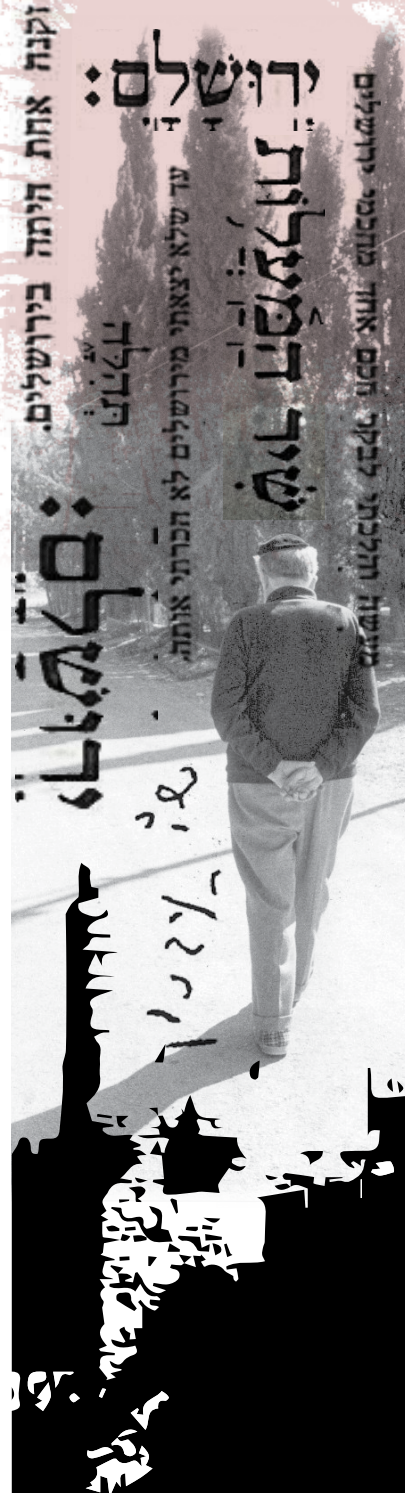
אנדי ארנוביץ היא אמנית וגרפיקאית בהכשרתה. נולדה בארצות הברית, עלתה ארצה בשנת 1999, וכיום היא חיה ויוצרת בירושלים. ביצירתה היא מגיבה לתופעות פוליטיות, דתיות, חברתיות ומגדריות. ארנוביץ היא אמנית דתייה, השואבת את הנושאים והמוטיבים ליצירתה מתוך הטקסטים היהודיים וגם מעולם הדימויים החזותיים היהודיים, אך אינה נכנעת להבניות מקובלות, כי אם יוצרת שילובים חדשים משלה.

ארנוביץ מרבה להשתמש בעבודותיה בנייר, בטקסטיל ובחומרים ממוחזרים. בדים צבעוניים משמשים לה מקור השראה עשיר, אך היא אינה מסתפקת ביופי האסתטי שלהם. פעמים רבות היא מפקיעה אותם מהמשמעות הנעימה שלהם ונותנת להם ביטוי כואב ואף מתריס. עיסוקה הרב בטקסטיל מתקשר ליצירות שנעשו בעבר בעיקר על ידי נשים ונחשבו קישוטיות, פולקלוריסטיות ועממיות. בכך מצטרפת ארנוביץ לאמניות עכשוויות פמיניסטיות החוזרות ליצור בפרקטיקות מסורתיות וכך מעניקות ערך אמנותי לאמנות נשית-ביתית. באופן זה הן מטשטשות את הגבולות בין אמנות לאומנות. טשטוש גבולות זה מאפיין גם את האמנות היהודית המסורתית.

תקציר על היצירה

"אפוד תפילות" מורכב מדפים שנלקחו מן הגניזה: סידורי תפילה וספרי תהלים ישנים שאנדי ארנוביץ ליקטה מתוך מכלי גניזה בבתי כנסת בשכונת מאה שערים בירושלים. מכל דף יצרה מגילה קטנה, עטפה אותה בנייר אורז וקשרה בחוט. הגלילה והעיטוף מזכירים את הטיפול הרחום והזהיר בספר התורה בבית הכנסת. את המגילות, הנראות כמו אלו המשמשות כקמעות, הדביקה בצפיפות על גבי מצע של נייר אורז ויצרה מעין בגד ללא שרוולים הנראה כאפוד מגן מודרני - ולא כאפוד הכוהן, שצורתו הייתה כנראה צורת סינר. האפוד של ארנוביץ משמש אפוא כבגד טקסי המאגד בתוכו אלפי תפילות, כמעין תפילת ציבור משותפת. בכך הוא מתכתב עם המנהג להתאסף ולומר יחד תהלים למען חולים או להצלה מפני פורענות.

איסוף דפי הגניזה דווקא בשכונת מאה שערים החרדית עשוי להצטייר כדיאלוג בין האמנית ובין האופי הסגור והשמרני של השכונה. אמנית דתייה ופמיניסטית "גואלת" תפילות עתיקות ששימשו אנשים חרדים ונעזבו על ידם.

הקשר ומקורות השראה

אפוד היה אחד הבגדים הטקסיים שלבש הכהן הגדול בבית המקדש (שמות כח: ב-ח). האפוד המקראי היה כנראה מעין סינר צבעוני החגור סביב הגוף ואחוז בעזרת כותפות. חוטי הזהב המתכתיים שנשזרו בין חוטי הצמר והפשתים יצרו אריג נוקשה, מסורבל וכבד, שניתן אולי לדמותו למעין שריון טקסי.

לא רק שאיננו יודעים אל נכון כיצד נראה האפוד המקראי, גם מקור המילה עצמה אינו ידוע, והיא קיבלה בעברית המודרנית משמעויות חדשות-חילוניות. "אפוד" בימינו הוא בגד מגן הנלבש סביב החזה והגב. צבעו הזרחני של האפוד הזוהר מגן על הלוכלש מפני פגיעה של מכונית חולפת; החומרים שהאפוד הקרמי עשוי מהם מגנים על החייל מפני פגיעת כדורי אויב. שינוי המשמעות מבטא עולם חדש

שבו סומכים פחות על אבינו שבשמים ויותר על הגנה פיזית ממשית.

לדברי האמנית, "אפוד תפילות" הוא התשובה היהודית שלה לחגורות הנפץ של המחבלים המתאבדים. "העבודה, שמשלבת מילים, חוטים ונייר, מבטאת את התגובה היהודית שלנו, את הכוח שלנו הטמון בתפילה. בכל הארץ יש קבוצות תהלים של נשים שמתאגדות כשמישהו נמצא במצוקה. על כל צרה עם ישראל מתכנס לתפילה. "אפוד תפילות" עומד כניגוד חריף לחגורות הנפץ המכילות לצד חומרי הנפץ גם ברגים ומסמרים להעצמת הפגיעה. במקום מסמרים מציעה האמנית תפילות מגולגלות. היות שאין בכוחה לעצור פיגועי טרור, היא פונה כלפי שמיים ומבקשת את עזרת האל, כפי שעשו יהודים לאורך כל הדורות. הדרך שבחרה להביע בה את בקשת העזרה משלבת באופן יצירתי וייחודי בין בגד מקראי מקודש, האפוד שלבש הכהן הגדול בבית המקדש כאשר שימש שליח של עם ישראל לפני הקב"ה, ובין גלגולו החילוני-ביטחוני של המושג.

כמו האפוד של הכהן, גם האפוד של ארנוביץ נוקשה ופיסולי. בהשראת האפוד המקראי, גם אפוד זה נעשה בקפידה ובקדושה. אך בניגוד לאפוד המקראי הוא אינו מרהיב בצבעוניותו. "אפוד תפילות" מוצג כאילו הוא צף בחלל. צבעו הבהיר על הרקע השחור יוצר תחושה כאילו אור מיסטי בוקע מתוכו ומעניק לו ממד של קדושה.

חלוקת העיר

עזרי טרזי

2015

מידות:

סגור: גובה 103 ס"מ, אורך 142 ס"מ, רוחב 38 ס"מ
פתוח: גובה 103 ס"מ, אורך 197 ס"מ, רוחב 55 ס"מ

טכניקה: ריתוך והלחמה, כרסום ועיבוד

שבבי, חיתוך ידני וחיתוך ב-CNC,

צביעה אלקטרוסטטית

חומרים: זכוכית, עץ, שיש, קרמיקה, עור,

ברזל מגולוון, נחושת, רגלי מתכת (בזנ"ט)

עוזרי עיצוב: ענבל ינאי, שרון סידס,

ניר עמיר, אבי פדידה

היצירה הוצגה בתערוכה "מחוז חפץ",

מגדל דוד, ירושלים, 2015

© באדיבות האמן

עזרי טרזי (1962 -)

עזרי טרזי הוא מעצב ישראלי העומד בראש התכנית ללימודים מתקדמים בעיצוב תעשייתי בטכניון. בעבר שימש טרזי כפרופסור ומרצה במחלקה לעיצוב תעשייתי ובתכנית לתואר שני בבצלאל - אקדמיה לאמנות ועיצוב ירושלים. עבודותיו הוצגו בתערוכות רבות בישראל ובחו"ל.

תקציר על היצירה

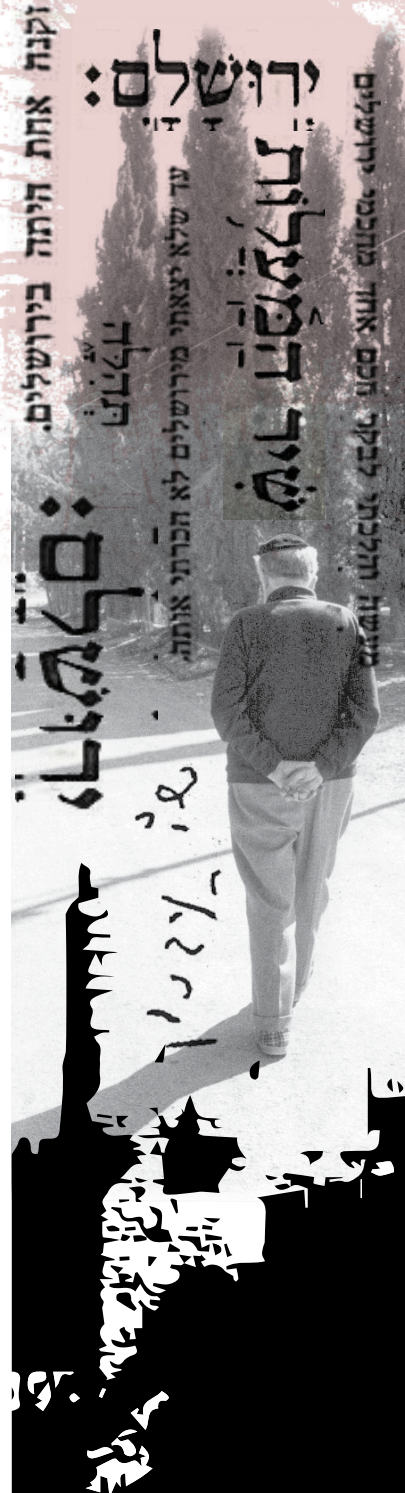
מתוך הקטלוג של התערוכה "מחוז חפץ":
"עיצוב השולחן הוא ביטוי למצב הגאופוליטי של ירושלים המחולקת. משטח השולחן עשוי תצרף של עשרים חלקי חפצים שנאספו בעיר העתיקה ומאפיינים את ירושלים. חלקי החפצים מופרדים זה מזה על פי קווי המתאר של הרחובות במפת העיר. לשולחן מנגנון פתיחה המחלק את פני המשטח לשניים, מגביה את משטחי

ההגשה ומקרב אותם אל המשתמש, במעין מחווה של השולחן כלפיו. קריעת המפה, הנוצרת עם פתיחת השולחן, מייצרת ייצוג מוחשי לחלוקת העיר. כך השולחן במצבו הסגור מדגיש את יופייה של העיר כשלם הבנוי מריבוי מקטעים בעלי מרקם שונה, ואילו פעולת השימוש בשולחן פוצעת את שלמות המשטח, חושפת את המנגנון המכאני ואגב כך משבשת את חוויית המתבונן." (עמ' 12)

הקשר ומקורות השראה

היצירה הוצגה במסגרת תערוכת עיצוב עכשווי "מחוז חפץ", שהתקיימה במוזיאון "מגדל דוד" בירושלים בשנת 2015 (אוצרת: סמדר קרן). התערוכה הפגישה שני מעצבים בכירים, ילידי ירושלים, עזרי טרזי וחיים פרנס, תלמידי בצלאל בעבר ומרצים לעיצוב בהווה. בתערוכה הציגו טרזי ופרנס גופי עבודה חדשים שעוצבו מתוך מחקר אישי על ירושלים, העיר שממנה ינקו את מקורות השראתם ושהייתה גורם משמעותי בגיבוש זהותם כמעצבים בוגרים.

התערוכה "מחוז חפץ" הייתה במידה רבה מימוש החזון ההיסטורי של מגדל דוד כמוזיאון העיר,

אשר לצד הצגת תולדות העיר והמחשת האתר הארכיאולוגי של המצודה, מארח בין כתליו תערוכות אמנות ועיצוב עכשוויות. תערוכות אלה מרחיבות את העיסוק בירושלים האחרת, זאת המתקיימת כל העת במרחבי החשיבה והיצירה התרבותית והאמנותית.

בעבודותיהם התייחסו המעצבים אל ירושלים הן כמקום מוחשי, מרחב בעל תרבות חומרית עשירה ומאפיינים גאופוליטיים טעונים, והן כמושג מופשט הנתון לפרשנויות משתנות. העבודות של טרזי גם מתחקות אחר תעשיית המלאכות המסורתיות של העיר העתיקה וסביבותיה, תעשייה ההולכת ונעלמת מן הנוף המקומי.

טרזי הציג תשעה שולחנות אירוח, שבבסיס עיצובו של כל אחד מהם יש התייחסות רעיונית וחומרית שונה להיבט מסוים של העיר. השולחנות יוצאים מנקודת מוצא צורנית זהה ולחלקם, כמו בשולחן "חלוקת העיר" יש מנגנון דינמי הנחשף רק עם השימוש בהם. שולחנות נוספים נקראים: "מקאם

מקום", "עפר רגבייך", "חפירה", "סורגים", "גוש ציון" ועוד. השמות היחידתיים מעידים על ייחודם.

האמן השקיע מחשבה רבה בתכנון ובעיצוב השולחנות. בנייתם נעשתה תוך שימוש בתחומי ידע מגוונים כמו מתמטיקה, אופטיקה, מדעי החברה וגאוגרפיה. השולחנות נבנו מחומרים שונים, ביניהם אבן, ברזל, קרמיקה, זכוכית, עץ, נחושת ועוד. הגיוון בעבודתו משקף גם את הפנים הרבות של העיר. טרזי כביכול "עורך שולחנות" ומזמין את הצופים לקחת חלק פעיל ב"סעודה". להסב לשולחן ולספר את סיפורה של ירושלים מימי קדם ועד ימינו. האמן מעיד על עצמו שהוא מחבר בין חילוניות ויהדות, יופי ואלמות, רוחניות וצבאיות.

השולחן: "חלוקת העיר" מורכב בחלקו מחומרים יומיומיים ("רדי מייד") שהאמן משלב אותם בעבודתו בשימוש משני. בין החומרים אפשר למצוא: זכוכית, לוח שש-בש, לוח שחמט, פיסת עור, אריחים מצוירים ועוד. אמנם העבודה נקראת "חלוקת העיר" ואף ממחישה את החלוקה באמצעות מנגנון מכאני, אבל היא בעצם יצירת הרמוניה של ניגודים. אם חומרים שונים יכולים לחבור יחד ולדור בכפיפה אחת, אולי גם בני דתות ולאומים שונים המתגוררים בירושלים יצליחו לעשות זאת.

תהלים

נחמה גולן

2014

מיצב

מידות הדפים אינם אחידים בגודלם.

גובה: דף כ- 21 ס"מ

רוחב: דף כ- 18 ס"מ

טכניקה וחומרים

מאה וחמישים דפי חומר מחוררים

© באדיבות האמנית

נחמה גולן (1947 -)

נחמה גולן היא אמנית, אוצרת ומרצה שנולדה בישראל. היום היא מתגוררת ויוצרת בבני ברק. כאמנית שהייתה בעבר חילונית וחזרה בתשובה, גולן מרבה לעשות שימוש בטקסטים יהודיים מגוונים תוך כדי הצגתם ומחיקתם. ובלשונה: "ציר מרכזי ביצירתי האמנותית עוסק בתחבירים חזותיים המתייחסים לגוף הטקסט ביהדות ולטקסט הגוף באמנות... המילה הכתובה המהווה את תמצית התרבות היהודית

הופכת להכרח קיומי בתוך היצירה החזותית שלי, תוך שהיא כמעט מטילה ספק בקיומם של החומר והצורה לעצמם." מקום מרכזי ביצירתה מוקדש לבחינת מקומה של האישה בעולם הדתי. גולן משתמשת ביצירתה במגוון רחב של חומרים החל ב"רדי מייד" (חפצים יומיומיים), דרך זכוכית, בד וקרמיקה וכלה בצילום ובפוטושופ.

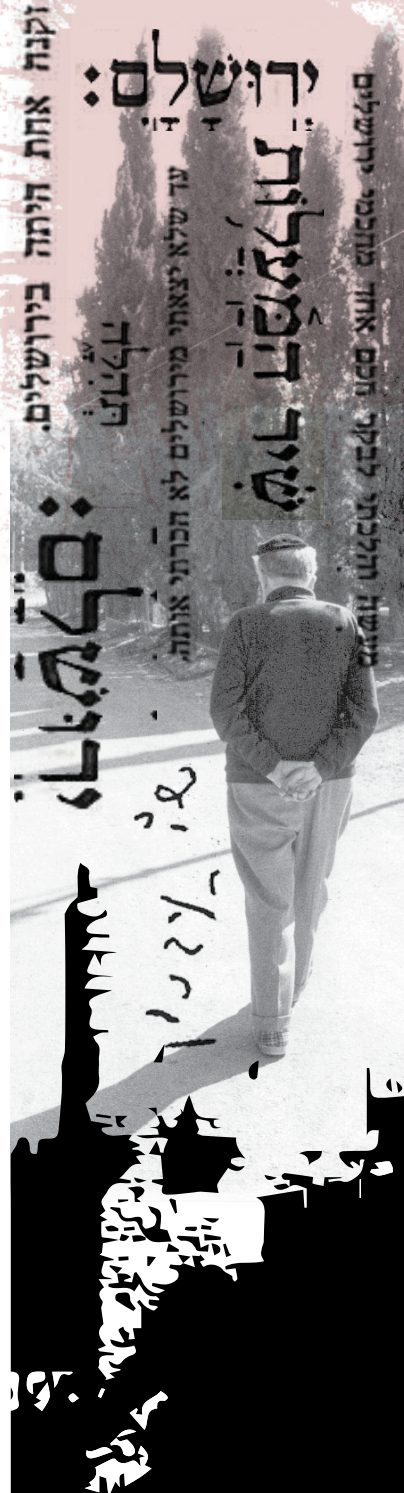
תקציר על היצירה

העבודה כוללת מאה וחמישים דפי חומר דקיקים שלאחר שריפתם קיבלו גוון ורוד. מזמורי תהלים מסומנים על גבי הלוחות באמצעות חורים. האמנית ויתרה על הצורה הגרפית של האותיות, וכל אות מיוצגת כחלל פתוח. אם מתבוננים בלוחות מקרוב, אפשר לראות סימון מדויק של כל אות, כל מילה וכל פסוק בכל אחד ממאה וחמישים מזמורי הספר. בראש כל לוח חרוט רק מספר המזמור, המסומן באותיות, כמקובל במסורת. שאר "הכיתוב" אינו ניתן לזיהוי.

הכנת ספר תהלים שלם וכתובתו באופן אישי וייחודי מדמה את פעולת הכתיבה של סופר סת"ם. גולן מציעה מעין מקבילה נשית הבוחנת את הספר דרך חוויית כתיבתו נוסף על חוויית הקריאה בו השגורה מאוד בקרב נשים דתיות. האמנית מעידה שתהליך "הכתיבה" האמנותית שלה היה שונה מאד מחוויית הקריאה בספר תהלים. הכתיבה העניקה לה "העצמה של חיבור, שייכות ואפילו תחושת ניכוס של הספר".

הקשר ומקורות השראה

גולן החלה לעסוק בספר תהלים לפני שנים רבות. בשנת 1995 הציגה במיצב בבית האמנים בתל אביב ספר תהלים שלם הכתוב על גבי פתקים לבנים וצהובים, שהזכירו פתקי תזכורת יומיומיים אך בו בזמן נדמו לפתקי בקשות הנטמנים בכותל.

העבודה הנוכחית אף היא מציגה ספר תהלים שלם אך מזווית ראייה שונה. המצע שנבחר לעבודה הוא דפי חומר טבעי הנלקח מן האדמה. חומר זה מזכיר את בריאת האדם "וַיִּצְרֶה אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשֵׁמַת חַיִּים" (בראשית ב: ז). החומר, שהוא סוג של "עפר", מחבר בין בורא העולם ובין האדם היוצר, הממשיך את תהליך הבריאה.

הבחירה בלוחות חומר מזכירה גם את הספריות הקדומות בנות אלפי השנים שהתגלו במסופוטמיה. על גבי לוחות טין נכתבו בכתב היתדות חיבורים ספרותיים, דתיים וגם רשימות יומיומיות. סימון החורים על גבי לוחות החומר משווה אופי עתיק וימין וחידיתי לספר תהלים העכשווי.

רצף הסימנים מזכיר גם טקסט בכתב ברייל. כביכול, כדי להתחבר למזמורי תהלים אין צורך דווקא לומר או לשיר אותם, אלא אפשר להפעיל חושים נוספים. היצירה מזמינה את הצופה למשש את הסימנים בקצות האצבעות, כמאמר משורר תהלים: "כָּל עֲצָמוֹתַי תִּאֶמְרָנָה ה' מִי כְמוֹךָ" (תהלים לה: ו). סימון האותיות באמצעות נקבים חלולים מדמה את הכתיבה לחריטה האלוהית על גבי לוחות הברית (שמות לב: טו-טז), ומדגיש את המשמעות הרוחנית האינסופית של מילות המזמורים, משמעות שהיא מעל ומעבר למילים.

העבודה הוצגה בשנת 2015 בתערוכה "בוים, בוים, בוים", בגלריה "בית בנימיני" בתל אביב (אוצר: ליאב מזרחי). התערוכה עסקה בהשפעתו של האמן הגרמני, ג'וזף בוים (Joseph Beuys), על האמנות הישראלית. בוים סבר שדימויים אמנותיים, בדומה לחפצי פולחן קדומים, אוצרים בתוכם משמעות מקודשת וכוחות מיסטיים ויש להם יכולות ריפוי. אמירת מזמורי תהלים נחשבת במסורת ככלי רב עוצמה ובעל סגולות ריפוי. לכן בחרה גולן להציג את עבודת תהלים שלה בתערוכה זו.

הר בודד

אנה טיכו

1978

מידות:

גובה 93 ס"מ

רוחב 128 ס"מ

טכניקה וחומרים:

פחם ופסטל על נייר

צילום © מוזיאון ישראל, ירושלים

אנה טיכו © מוזיאון ישראל, ירושלים

אנה טיכו (1894 - 1980)

אנה טיכו גדלה והתחנכה בווינה, שבה קיבלה הכשרה אקדמית בציור. בשנת 1912 עלתה לארץ עם בן דודה, רופא העיניים ד"ר אברהם אלברט טיכו, ובהמשך נישאה לו. הם התיישבו בירושלים ופתחו בה מרפאת עיניים, שבה סייעה אנה טיכו לבעלה.

בני הזוג טיכו התערובחיי החברה והתרבות של ירושלים. בבית המידות שרכשו בעיר ואשר קומתו הראשונה שימשה כמרפאה, אירחה טיכו את האליטה האינטלקטואלית

של יוצאי גרמניה, וכן את מנהיגי היישוב, ראשי הממשל הבריטי, אמנים, סופרים ואינטלקטואלים שהגיעו מחו"ל לביקור. טיכו התמסרה לתיאור ירושלים וסביבותיה. היא נהגה לצאת לחיק הטבע ולרשום את הנופים של הרי ירושלים. יצירותיה משקפות את השינויים שחלו בירושלים לאורך השנים, בד בבד עם השינויים שהתרחשו בחייה. ציוריה מוצגים כיום במוזיאונים החשובים בעולם.

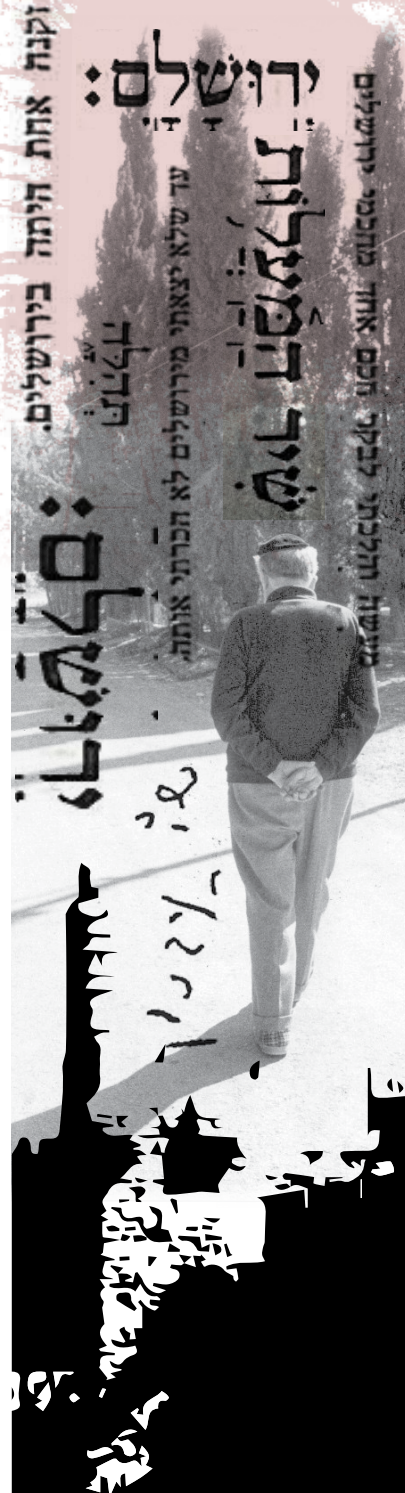
לקראת סוף ימיה החליטה טיכו לתרום את ביתה, על אוסף האמנות שבו הכולל את ציוריה ועוד שכיות חמדה שאסף בעלה לאורך השנים, לתושבי ירושלים. הבית הנקרא "בית טיכו" פועל כשלוחה של מוזיאון ישראל. בשנת 1980 הוכתרה אנה טיכו ככלת פרס ישראל.

תקציר על היצירה

הרי ירושלים נרשמים בציור בקווים משוחררים, עדינים, מלאי תנועה והבעה. הנוף נראה אינסופי. בקדמת התמונה מתוארים שיחים נמוכים וקוצים. באופק, קרוב לשמים, על פסגת ההר, נרמזים עצים ויישוב. אשליית החלל והעומק נוצרת על ידי משחקי אור וצבע ושימוש בנקודת מבט פנורמית גבוהה. האמנית השתמשה בפחם רך ובצבעי פסטל כדי להביע את התרשמותה מפיסת נוף שאין בה התרחשות מיוחדת. הרישום משוחרר ומלא הבעה, ואין בו ניסיון ליפות את הנוף או להעצים את צבעיו.

הקשר ומקורות השראה

אנה טיכו התגוררה רוב שנותיה בירושלים. היא תיארה באינספור ציורים ורישומים את עירה האהובה. גישה האמנותית הושפעה מהמסורת של אמני המופת האירופיים ומאמנות וינה בת זמנה. בתחילת דרכה התרכזה בבתי העיר ובאנשיה, וברבות השנים התמקדה בתיאורי הנוף של ירושלים והרי

יהודה הסובבים אותה. בשל אופיים וצבעם המיוחד של נופי העיר, רשמה אותם כמעט אך ורק בגוני שחור-לבן. בעוד יצירותיה המוקדמות של אנה טיכו היו קטנות-תבנית ונרשמו היישר מן הטבע בעיפרון ובדיו, בחמש עשרה השנים האחרונות לחייה, היא עברה לעבוד בסדנה שלה והשתמשה בגיליונות גדולים. לעתים גיוונה את המונוכרומטיות של הרישומים שלה בכתמי צבע, כפי שאנו רואים בציור שלפנינו.

היא לא תיארה את ירושלים כעיר קדושה, ולא ציירה את הכותל המערבי, כיפת הסלע או כנסיית הקבר. אף שהנופים שציירה אינם נשגבים, עולה מהם תחושה של כיסופים אל הלא-מושג ברוח הרומנטיקה הגרמנית. בשנותיה המאוחרות נטתה טיכו לתיאורים מופשטים. נוף הרי ירושלים נפרש על גבי דפים גדולים כנוף רחב, ללא גבולות, העוטף את המתבונן וגורם לו להתמזג בו, כפי שבוודאי חשה טיכו בעצמה אל מול הנוף. ציוריה מגלים את התפעמותה הגדולה מן הנוף הירושלמי, אך היא אינה מעמיסה מרכיבים קישוטיים על ההתרגשות הזאת. טיכו מוכיחה לצופה ש"אוויר הרים צלול כיון" אינו רק שורה משיר אלא גם תמונה ממשית. "בדרך הקווקוו עיני רקמת מחט רשמת טיכו את נושאייה ביד אוהבת, מרחמת, אך בטוחה ברישומה ללא היסוס." (מרדכי נרקיס)

טיכו לא ייסדה אסכולה ולא העמידה תלמידים. באמצעות סגנונה הייחודי היא מעבירה לצופה את התרשמותה: "אופי הנצח בולט בעירנו ירושלים, משהו מן המסתורין של עירנו, מסתורין של עולם אחר."

מוסיקה

היצירות שנכתבו במשך הדורות על ירושלים בהשראת פסוקי תהלים הן רבות מספור. ספר תהלים, כטקסט יהודי, הוא גם מקור מרכזי לפולחן הנוצרי, תחילה בתרגומיו המוקדמים ליוונית וללטינית (הוולגטה) ובהמשך ללשונות המדוברות בפי העמים. על כן, אין פלא שהוא נוכח במידה מרובה במוזיקה הליטורגית הכתובה החל בקובץ הענק והאנונימי המכונה "מזמורים גרגוריאניים", דרך היצירה הפוליפונית הענפה של ימי הביניים והרנסנס, הקנטטות המפוארות של תקופת הבארוק וכלה בימינו. כמה מן היוצרים אף הגדילו לעשות והלחינו את ספר תהלים כולו או חלק ניכר ממנו.

בערכה זו ביקשתי להתמקד ביצירה המוזיקלית של המאה העשרים: ביצירתם של גדולי המלחינים היהודים והישראלים, בפסגות הזמר העברי, ולשם הפרספקטיבה גם ביצירת המופת של איגור סטרווינסקי ושירה של פיירוז (Fairouz) על ירושלים. בחלק ניכר מן היצירות לא ניתן להפריד בין "תהלים" ובין "ירושלים" ושני הנושאים שזורים בהן.

בבחינה של האוסף נוכחתי לדעת כי יש בו משקל מיוחד ליצירות שחוברו סביב מלחמת 1967 (מלחמת ששת הימים) שבה אוחדה ירושלים תחת שלטון ישראלי. בעוד יצירותיהם של נעמי שמר ושל מרדכי סתר חוברו בסמוך לפרוץ המלחמה, קוננו על שממונה של ירושלים וחזו את גאולתה, הרי שירתה של פיירוז מקוננת על התבוסה הערבית בעקבות המלחמה ועל הכמיהה לשוב לירושלים כמנצחים. יצירתו של עמי מעייני מתקשרת יותר מלזמן כתיבתה (1966) דווקא לזמן השמעת הבכורה שלה - שנתיים לאחר המלחמה, כשישראל הייתה אפופה בהילת ניצחון וזכתה לאהדה ושותפות של העולם היהודי כולו. "תהלים" של סטיב רייך (Steve Reich) ואפילו "ירושלים" של מטיסיהו (Matisyhu) יכולים להיחשב כתולדה של הזיקה של יהדות העולם לירושלים ולישראל בימים שלאחר מלחמת ששת הימים. לעומתם, המלחינים היהודים לינרד ברנשטיין (Leonard Bernstein) ודריוס מיו (Darius Milhaud) היו יידי ישראל מאז ומעולם וחייהם ויצירתם שזורים באימי המלחמה ובתקומה.

לנוכח ריבוי היצירות והטעמים המוזיקליים, מוצע שכל מורה יבחר/תבחר את המקבץ המתאים להוראה. להשקפתי, בבסיס הפעילות עומדת ההאזנה המודרכת, ובעקבותיה אפשר להרחיב ולפרט את העקרונות המוזיקליים והטקסטואליים של כל אחת מן היצירות הנדונות.

ירושלים של זהב

מילים ולחן: נעמי שמר

1967

© כל הזכויות שמורות למחברת ולאקו"ם
ציור: " ירושלים, נוף מאוגוסטה ויקטוריה", 1935
לודוויג בלום Ludwig Blum (1974 - 1981)
© באדיבות משפחת האמן

נעמי שמר (1930-2004)

נעמי שמר נולדה בקבוצת כנרת. למדה לנגן בפסנתר מגיל 6, ולאחר התיכון נסעה לתל אביב ולירושלים ללמוד מוזיקה אצל מיטב המורים. לאחר מכן לימדה מוזיקה בקיבוץ והחלה לחבר שירים. פרסומה כמלחינה וכפזמונאית החל עם גיוסה

לצה"ל כמוזיקאית. לאחר שחרורה מהצבא המשיכה לכתוב ללהקות הצבאיות וללהקות אזרחיות כגון "בצל ירוק", "התרנגולים", "גשר הירקון" ועוד. היא אף הקימה להקה משלה ("האחיות שמר") ונהגה גם לשיר את שירה.

תקציר על היצירה

השיר הוזמן על ידי ראש עיריית ירושלים, טדי קולק, עבור פסטיבל הזמר והפזמון תשכ"ז, שהתקיים במוצאי יום העצמאות. השיר לא היה חלק מן התחרות, אולם הפך מיד עם השמעתו הראשונה לסממן הבולט ביותר שלה.

הביטוי "ירושלים של זהב" הוא מהאגדה. זהו מעין תכשיט יקר ערך שבו חקוקה ירושלים בזהב. רבי עקיבא הבטיח תכשיט זה לרחל אשתו בימי היותם עניים. השיר כתוב במסורת של הפיוט - האשכנזי והספרדי כאחד. הטקסט זרוע ציטוטים ופרפראזות מן המקורות, ולכולם יש הקשרים הנאחזים זה בזה. הנה כמה מהם:

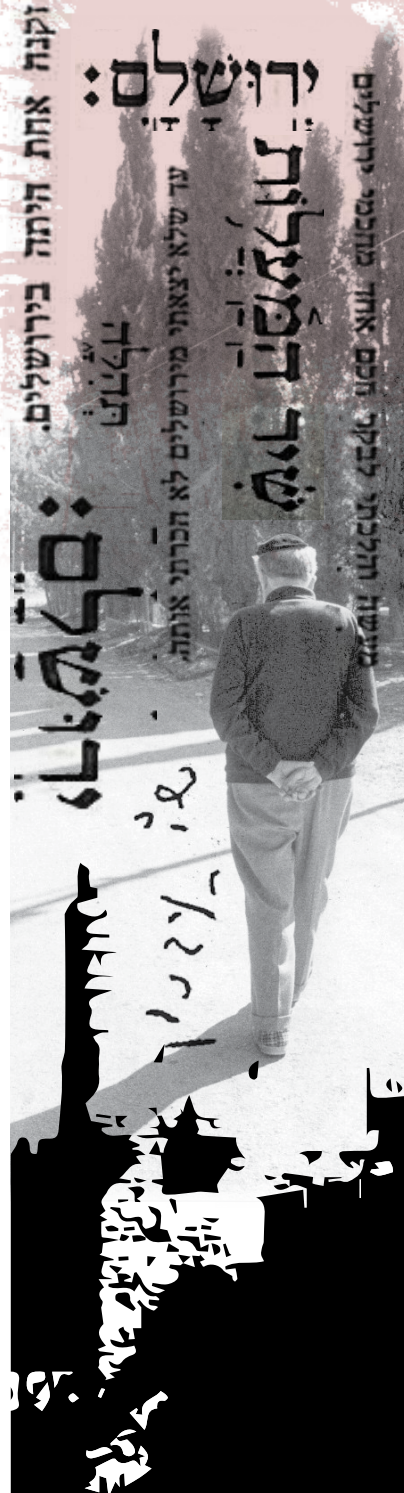
כי שמך צורב את השפתיים כנשיקת שרף - מתקשר לחזון ישעיהו ולסיפור הקדשתו ולך לקשור כתרים - דימוי מן האגדה, המעלה את ירושלים לדרגת התורה הקדושה העיר אשר בדד יושבת - רמז למגילת איכה - איכה ישבה בדד...

אם אשכחך ירושלים - מתהלים "על נהרות בבל"

הבית השני - איכה יבשו בורות המים... מבטא באופן חריף ביותר את הניתוק של ירושלים המערבית-היהודית מחלקיה המזרחיים, ובעיקר מן העיר העתיקה.

המלודיה כתובה כרבים משירי ארץ ישראל במינוח. למנגינה יש אופי ארכאי (לימים גילו את דמיונה למוזיקת עם מחבל הבסקים בספרד). המלודיה עוקבת אחר השורות הארוכות והקצרות ומסייעת לקלוט אותן בבהירות.

קול הזמרה: הזמרת המקורית של השיר היא שולי נתן, שהייתה אז צעירה מאוד. בשירתה היו עקבות של מבטא אנגלי וקול סופרן צלול ומתרונו. שולי נתן הייתה מעין זמרת עם (פולק) ישראלית. העיבוד המקורי כלל גיטרה אקוסטית בלבד, המזרים את האקורדים בתנועת שמיניות בלתי פוסקת.

אזר הרזם צלול כזן
ורזח אורנזם
נזשא ברזח הערבזזם
עם קול פעמזנזם.

זבטרדמת אזלן זאבן
שבזזז בחלזמה
העזר אשר בדד זושבת
זבלזבה חזמה

זרושלזם של זהב
זשל נחזשת זשל אור
הלא לכל שזרזזך
אנז כזנזר

זרושלזם של זהב
זשל נחזשת זשל אור
הלא לכל שזרזזך
אנז כזנזר

אזכה זבשו בורות הזזם
כזכר הזשוק רזקה
זאזן פזקד את הר הבזת
בעזר העזתזקה.

זבמערות אשר בסלע
מזללות רוזחות
זאזן זורד אל זם המלח
בדרך זרזחו.

זרושלזם של זהב...

אך בבזאז הזזם לשזר לך
זלך לקשזר כתרזם
קטזנזתז מצעזר בניזך
זמאחרזן המשזררזם.

כז שמך צורב את
השפתזזם
כנשזקת שרף
אם אשכחך זרושלזם
אשר כולה זהב
זרושלזם של זהב...

חזרנז אל בורות הזזם
לשזק זלכזכר
שזפר קזרז בהר הבזת
בעזר העזתזקה.

זבמערות אשר בסלע
אלפז שמשזת זזרזחות
נשוב נרד אל זם המלח
בדרך זרזחו.

זרושלזם של זהב...

מוטזב המעבר בזן הבזתזם הפך למפורסם
כמעט כמו השזר עצמז.

גרסאות הזכזסזז לשזר מרזבזת זבמזזזן לשזנזת.
אחת הזפזת שבזן הזא של עפרה חזה אשר
זמפעם הזזטז זבסלסזלזם מקרבת את השזר
אל ההזזזה הזשראלזת העכשוזזת.

הזקבלזת השזר: השזר הזקבל מזד עם
השמעזת הרזשזנה בהזלהבזת עצזמה,
זהקהל נהג הזצטרף לפזמזן החוזר. למחרת
זזם העצמזזת החלה "זקזפת ההמתנה"
שקדמה למלחמת ששת הזמזם. נעמז שמר
הרבתה להזפע עם השזר זללמד אזתז, בעזקר
כשהזפעז לפנז חזלזם. עם פרזף המלחמה
(5 בזזנז) הזדפס השזר מצדז השנז של דף
המבצעזם של הכזחות שעלו לזרושלזם. זאכן,
עם כזבוש העזר העזתזקה שרו אזתז החזלזם.
כשנזדע לנעמז שמר כז העזר העזתזקה
נכבשה, הזא החלזטה להזסזף את הבזת רבזעז
ה"מעזדכן" של השזר, שזשמש מזשקל נגד
לאזזזת הנכזאזם זהגלות של הבזת השנז.

"זרושלזם של זהב" הפך למזבהק שבשזרז
הנזצחזן הרבזם שנכתבו בעקבזת מלחמת
ששת הזמזם. השזר נתפס כהמזנן השנז של
מזדזנת זשראל, הזקלט זהזפף בזבזצזעזם רבזם
בארף זמחוצה לה, זזצג את ההזזזה הזשראלזת
זתפוצזת זבדעזת הקהל העזלמזת. עם זזת
השזר עזרר גם הזתנגדזזזת. הצנחזן מזזר
ארזאל חזבר את "זרושלזם של ברזל" המכזפף
את השזר למצזזזת המרה של המלחמה
זקורבנזתזת. על פי המשזרר זהחזקר דן
אלמגזר, ספק אם ההנהגה דזז הזזתה מזרה

על הפרזצה לעזר העזתזקה אלמלא השזר. הפזלזטזצזז של השזר הזא נושא לזזכזח עד עצם הזזם הזזה.

ירושלים פרח הערים فیروز - القدس-زهرة المدائن שירה: פיירוז Fairouz מילים ולחן: האחים רחבאני Rahbani Brothers 1967

© כל הזכויות שמורות
ציור: "סיבוב מוצא", 1955
לודוויג בלום Ludwig Blum (1974 - 1981)
© באדיבות משפחת האמן

פיירוז (1935 -)

פיירוז - "טורקיז", הוא שם הבמה של הזמרת הלבנונית הנחשבת לאמן המבצע החי הנערץ ביותר במוזיקה הערבית. פרסומה והצלחותיה חובקים עולם. היא נולדה בשם נוהאד חדאד כבת לעדה הנוצרית-מרונית. בהמשך, עם נישואיה לעאסי רחבאני, הפכה ליוונית-קתולית. את שירה חיברו בעלה ואחיו, ולאחר פרידתם היא הרבתה לעבוד עם בניה. הטקסטים לשירה בשירה ספוגים אהבה לטבע ולאדם בלבנון מולדתה. שירה אינם קשורים לעמדות פוליטיות כאלה ואחרות, אך שלא ברצונה הייתה מעורבת פוליטית. היא גזרה על עצמה שתיקה במשך מלחמת האזרחים בלבנון בשנות השבעים של המאה העשרים, אך הופיעה בדמשק ב- 2008

למרות המתיחות שהייתה אז בין הממשלות של לבנון וסוריה. פיירוז נוהגת לשיר גם בטקסי דת חגיגיים (מיסות), כפי שעשתה גם בעלייתה לרגל לירושלים בשנת 1965. שירה זו מתעדת מסורות רבות שמקורן במזרח התיכון.

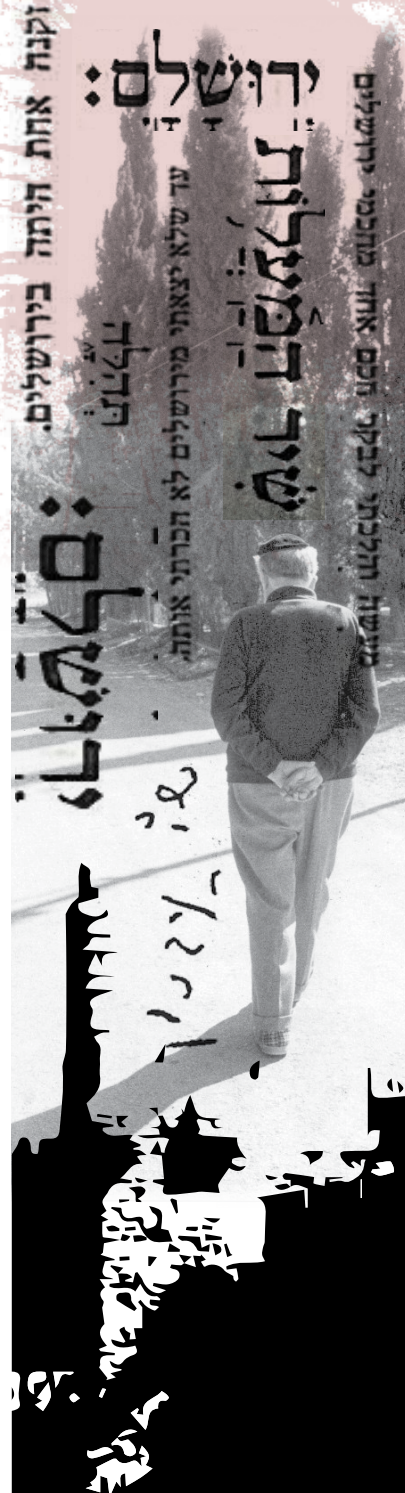
תקציר על היצירה

זהו אחד משיריה של פיירוז על ירושלים. השיר חובר בשנת 1967 לאחר מלחמת ששת הימים, הנתפסת בצד הערבי כתבוסה וכתחילת הגלות והנישול מן העיר הקדושה. לשיר מבנה של שלושה חלקים (או בתים) והוא מתפתח באופן התואם את משמעויות הטקסט. לאחר הקינה הפיוטית בחלק הראשון, משתנה נימת השיר, והוא כולל אמירות זעם ותפילה להשבת העיר לבעליה הקודמים. הבית השלישי הוא הלוחמני ביותר וקורא לעשות מעשה ולשחרר את ירושלים.

הקשר ומקורות השראה

השיר, כמו רוב שיריה של פיירוז אינו כתוב כשיר פוליטי, שכן הכמיהה לירושלים היא רגש טבעי של החברה הערבית - הנוצרית והמוסלמית כאחד. חלקים מהשיר יכולים אף לשמש משקל נגד מעניין ל"ירושלים של זהב", כשיר הנועד להלל את יופייה של העיר, השזור בסמלים "נשיים" - פרחים - ותנועת העיניים המשוטטות בין סמטאות העיר. בדומה ל"ירושלים של זהב" השיר מקונן על העיר הקדושה, שנכון לזמן כתיבתו אינה "שלנו". בשיר סמלים מוסלמיים ונוצריים כאחד - הולדת ישו במערה בבית-לחם ועלייתו של מוחמד השמימה בלילה המסמל יותר מכול את הקשר האמיץ של העולם המוסלמי לירושלים.

העיבוד: כמקובל בלבנון העיבוד גדוש בהשפעות מערביות של מוזיקה פופולארית, כגון אקורדים ורב-קוליות. בייחוד בולט בכך הפתיח שניתן להשוות אותו ליצירות פטריוטיות מן הרומנטיקה הלאומית במוזיקה המערבית. המקהלה המורכבת מגברים וילדים משמשת כמענה לזמרת המקוננת וחוזרת על השורות שמשמיעה הזמרת. **התקבלות השיר:** השיר מבטא את המאוויים של העולם הערבי - מוסלמי ונוצרי כאחד, ועושה זאת באמצעים פיוטיים מתונים ביותר. עם זאת, הוא הפך לכלי תעמולה בוטה, והדבר בא לידי ביטוי בדימויים החזותיים המופיעים

زهرة المدائن - الأخوين رحباني

لأجلك يا مدينة الصلاة أصلي
لأجلك يا بهية المساكن يا زهرة المدائن
يا قدس يا قدس يا مدينة الصلاة
عيوننا إليك تحل كل يوم
تدور في أروقة المعابد
تعانق الكنائس القديمة
و تمسح الحزن عن المساجد
يا ليلة الأسراء يا درب من مروا إلى السماء
عيوننا إليك تحل كل يوم و انني أصلي

الطفل في المغارة و أمه مريم وجهان يبكيان
لأجل من تشرودوا
لأجل أطفال بلا منازل
لأجل من دافع و أستشهد في المداخل
و أستشهد السلام في وطن السلام
سقط الحق على المداخل
حين هوت مدينة القدس
تراجع الحب و في قلوب الدنيا أستوتنت الحرب
الطفل في المغارة و أمه مريم وجهان يبكيان و أنني أصلي

الغضب الساطع آت و أنا كلي إيمان
الغضب الساطع آتٍ سأمر على الأحران
من كل طريق آتٍ بجياد الرهبة آتٍ
و كوجه الله الغامر آتٍ آتٍ
لن يقفل باب مدينتنا فأنا ذاهبة لأصلي
سأدق على الأبواب و سأفتحها الأبواب
و ستغسل يا نهر الأردن وجهي بمياه قدسية
و ستحمو يا نهر الأردن أثار القدم الهمجية
الغضب الساطع آتٍ بجياد الرهبة آتٍ
و سيهزم وجه القوة
البيت لنا و القدس لنا
و بأيدينا سنعيد بهاء القدس
بأيدينا للقدس سلام آتٍ

בקליפים של השיר באינטרנט. לישראלים לא תמיד נעים לצפות בזה, אולם המסר העולה מן היצירה של פיירוז הוא כי הכמיהה אל העיר הקדושה והשבועות למען גאולתה אינן נחלתנו בלבד אלא נחלתו של כל העולם הערבי הסובב אותנו.

הטקסט:

לך עיר התפילה אני מתפללת
לך יופי הבתים, פרח הערים
ירושלים, ירושלים, ירושלים עיר התפילה
כל יום נשואות אליך עינינו
הן משוטטות באכסדראות המקדשים,
מחבקות את הכנסיות העתיקות
ומוחות את העצבות מן המסגדים.
הו לילת אלאסרא², דרכם של העולים השמימה
אליכם נשואות עינינו כל יום, ואני מתפללת
הילד במערה³ ואמו היא מרים, פניהם שטופי בכי
על האנשים שהפכו נוודים
על הילדים חסרי הבית
על מי שהתנגדות ונפלו כקדושים בשערים
והשלום נפל חלל במולדת השלום
נפלו אמת והצדק בשערי העיר
בנפול העיר ירושלים
פסה האהבה, ובלב העולם מלחמה שכנה
הילד במערה ואמו היא מרים, פניהם שטופי בכי
ואני מתפללת.
הזעם הזוהר בוא יבוא, בזאת אני בטוחה הזעם הזוהר
בוא יבוא, אני אצווה על הצער
מכל הדרכים, הוא יגיע רוכב על סוסי הפחד
כאילו פני האל הנשגבות יגיעו.
שערי עירנו לא ינעלו יותר, ואני בדרכי להתפלל בה,
אדפוק בשערים ואשחררם
ותטהר את פני במי הקודש, הו נהר הירדן
ותמחק את עקבות הרשע, הו נהר הירדן
הזעם הזוהר בוא יבוא, רכוב על סוסי הפחד,
ויביס את השולטים.
כאן ביתנו, וירושלים לנו היא
ובידינו נחזיר את תפארת ירושלים.
בידינו נשיב את השלום לירושלים.

1 התרגום המילולי נעשה מהתרגום האנגלי שבאתר היו-טיוב של השיר (ר"י) ובעזרתו של צאלח עלי סואעד, מנח

2 הלילה שבו עלה הנביא מוחמד אל השמים

3 מקום הולדתו של ישו

ירושלים Jerusalem

מילים, לחן ושירה: מתיסיהו
Matisyhu

2006

© כל הזכויות שמורות

ציור: "ויה דולרוזה", 1947

לודויג בלום Ludwig Blum (1974 - 1981)

© באדיבות משפחת האמן

מתיסיהו (1979 -)

מתיסיהו נולד בניו יורק כמתיו פול מילר (Matthew Paul Miller). שם הבמה שלו נגזר מ"מתתיהו" בהברה האשכנזית המקובלת על הזרמים החסידיים בעיר. הוא למד במוסדות חינוך יהודיים השייכים לפלג הקונסרבטיבי "יהדות מתחדשת" (Reconstructionists). נעוריו בשנות השמונים והתשעים עמדו בסימן של מרד, סמים, נגינה בלהקת רוק, בריחה מניו יורק וחזרה אליה תוך כדי אימוצו של סגנון הרגאי. בד בבד הוא העמיק את העניין שלו בדת, והחל לחיות כיהודי אורתודוקסי.

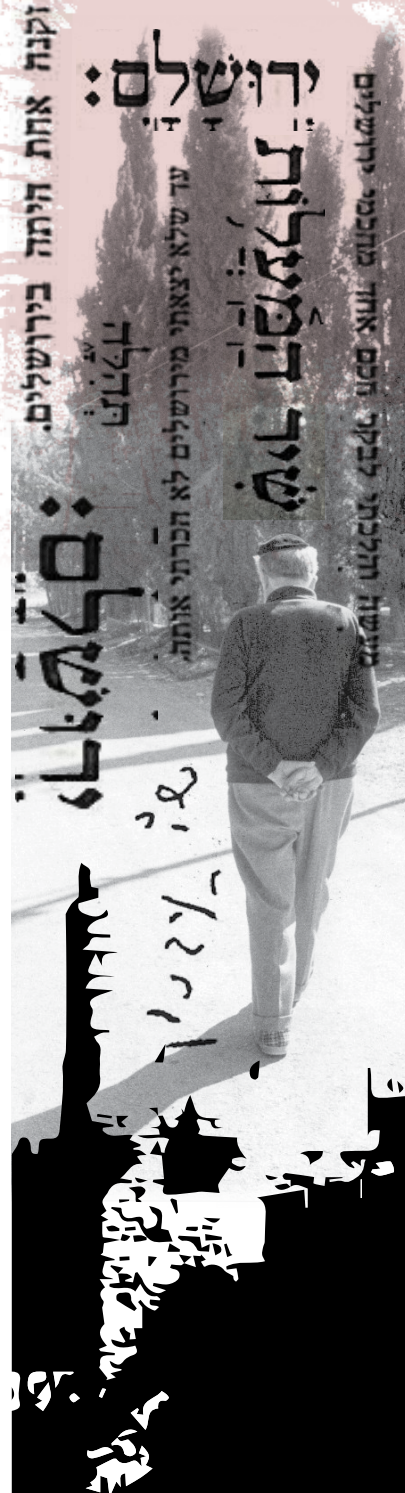
לבסוף הוא הפך לחסיד חב"ד. בתקופה זו הושפע מוזיקלית מ"הרבי המזמר" שלמה קרליבך. בהמשך, ביקר בארץ, החליף חסידויות, המשיך לעסוק בתורה וגם להופיע כראפר וכזמר רגאי. בסוף 2011 נטש את המראה החסידי והחל להופיע ללא זקן ושאר הסממנים החסידיים. נשאר קשור מאד ליהדות ולישראל. הופיע בבריכת השולטן בירושלים ב-2015 בעיצומה של "אינתיפאדת הסכינים".

תקציר על היצירה

שיר על הגעגועים לציון בסגנון הרגאי מאת מתיסיהו ובביצועו. השיר הופיע באלבום "נעורים" (Youth), שנחשב לאחת ההצלחות הגדולות והמהירות במוזיקה הפופולארית של המאה ה-21.

המוזיקה: בשיר זה מתיסיהו משלב ז'אנרים מוזיקליים אחרים: "רגאי", "ראפ" ו"היפ הופ".

הרגאי הוא סגנון פופולארי שמקורו בג'מייקה. הקצב הוא היסוד המרכזי, ומאפיינים אותו אקורדים קצרים בסינקופות (לא על הפעמה הטבעית). אקורדים אלה מבוצעים בתופים, בגיטרות ובבס, כאשר הנגן משתמש בגיטרה ככלי הקשה. הטקסט לרוב עוסק במחאה, ומקובל לשמור גם על המבט האנגלי הנהוג בג'מייקה. סגנון זה השפיע גם על המוזיקה הפופולארית בישראל ("ימי בצורת" של מתי כספי, למשל). **הראפ** הוא טקסט מחאה המושמע ברצף, לרוב מחורז, עם או בלי ליווי ריתמי חזק, ומקורו בתרבות הקהילות האפרו-אמריקאיות. **סגנון ההיפ הופ** הוא פיתוח של תרבות הראפ השחורה משנות השבעים ואילך, בצירוף קצב אלקטרוני וטכניקות הקשורות באמנות הדי-ג'יי (סמפלינג, מיקסינג וסקרצ'ינג). גם בישראל קמו להקות היפ הופ מצליחות. בתוך המוזיקה הזאת, שמקורה במחאה, משלב מתיסיהו את המחאה שלו כיהודי וכמיעוט נרדף במשפחת העמים.

ירושלים, אם אשכחך,
תישרף לשוני
ירושלים, אם אשכחך,
תשכח ימיני

בימי קדם, נשוב ללא דיחוי
אוספים בדרך את הצדקה ואת השלל
נדדנו בין הארצות
ולא הבנו אותם, מה הם אומרים
שלושת אלפי שנה ללא בית
ורצו שאוותר על החלב ועל הדבש
ומוכן שלא מדובר בארץ או בים
לא הארץ אלא משכן כבודו.

ירושלים, אם אשכחך...

לבנות את המקדש ואת התהילה
חלפו שנים, כמעט ששים
נשרפו בתנור במאה שעברה,
והגז ניסה לחנוק, אך לא יכול לחנוק אותי
לא אשכב לישון, לא אירדם
הם באים מבחוץ, לחופש משאת נפשם
למחוק את השדים מן הזיכרונות
לשנות את השמות ואת הזהויות
להתיירא מהאמת ומההיסטוריה האפלה
מדוע כולם תמיד רודפים כי
ננתק את שורשי עץ המשפחה
כלום אינכם יודעים כי אין זה כשורה?

ירושלים, אם אשכחך...

כשנתפסו בדרכם, והעולם השתגע
כלום לא תדעו שזו רק תקופה
כמו ב"המלך אמר"
אם תישכח האמת, מילותיי לא יחדרו
את בבל הבוערת במקום ולא תראה מבעד לערפל
קצץ את כל הפעולות הנלוות
תשלם מחיר מכירת שקרים לנוער
לא כך, לא בסדר, לא כך, לא בסדר, הי
אף אחד לא ישבור אותי
אף אחד לא יפיל אותי
הו לא, אני חייב להמשיך בדרך
להישאר בחיים.

ירושלים, אם אשכחך...

Jerusalem, if I forget you,
fire not gonna come from me tongue.
Jerusalem, if I forget you,
let my right hand forget what it's supposed to do.

In the ancient days, we will return with no delay
Picking up the bounty and the spoils on our way
We've been traveling from state to state
And them don't understand what they say
3,000 years with no place to be
And they want me to give up my milk and honey
Don't you see, it's not about the land or the sea
Not the country but the dwelling of his majesty

Jerusalem, if I forget you....

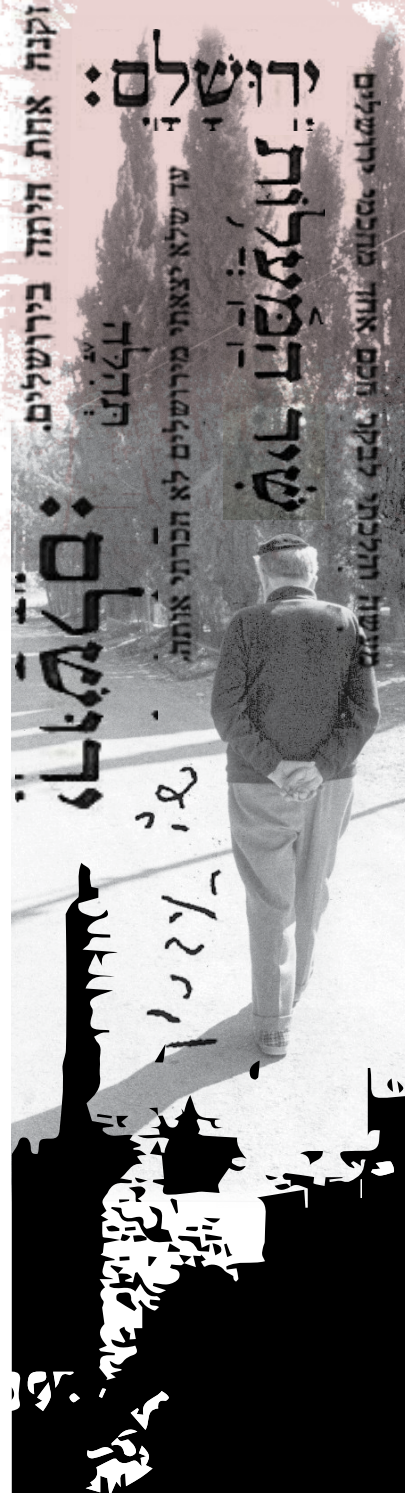
Rebuild the temple and the crown of glory
Years gone by, about sixty
Burn in the oven in this century
And the gas tried to choke, but it couldn't choke me
I will not lie down, I will not fall asleep
They come overseas, yes they're trying to be free
Erase the demons out of our memory
Change your name and your identity
Afraid of the truth and our dark history
Why is everybody always chasing me
Cut off the roots of your family tree
Don't you know that's not the way to be

Jerusalem, if I forget you....

Caught up in these ways, and the worlds gone craze
Don't you know it's just a phase
Case of the Simon says
If I forget the truth then my words won't penetrate
Babylon burning in the place, can't see through the haze
Chop down all of them dirty ways,
That's the price that you pay for selling lies to the youth
No way, not ok, oh no way, not ok, hey
Aint no one gonna break my stride
Aint no one gonna pull me down
Oh no, I got to keep on moving
Stay alive

Jerusalem, if I forget you....

המילים: הפזמון החוזר שבשיר מבוסס על הפסוקים הידועים מתהלים קלז, א: "עַל נְהָרוֹת, בְּבֵל-שָׁם יִשְׁבְּנוּ, גַם-בְּכִינוֹ; בְּזָכְרֵנוּ, אֶת-צִיּוֹן" ו-קלז, ה: "אִם-אֶשְׁכַּחךָ יְרוּשָׁלַם-תִּשְׁכַּח יְמִינִי, תִדְבַּק-לְשׁוֹנִי, לְחִפֵּי-אִם-לֹא אֶזְכְּרֶכִי." מתיסיהו אומר פסוקים אלה בדרך משלו, דרך הראפ, בשפת הרחוב. על המשמעות המחאתית של שינוי זה נרחיב בהמשך.

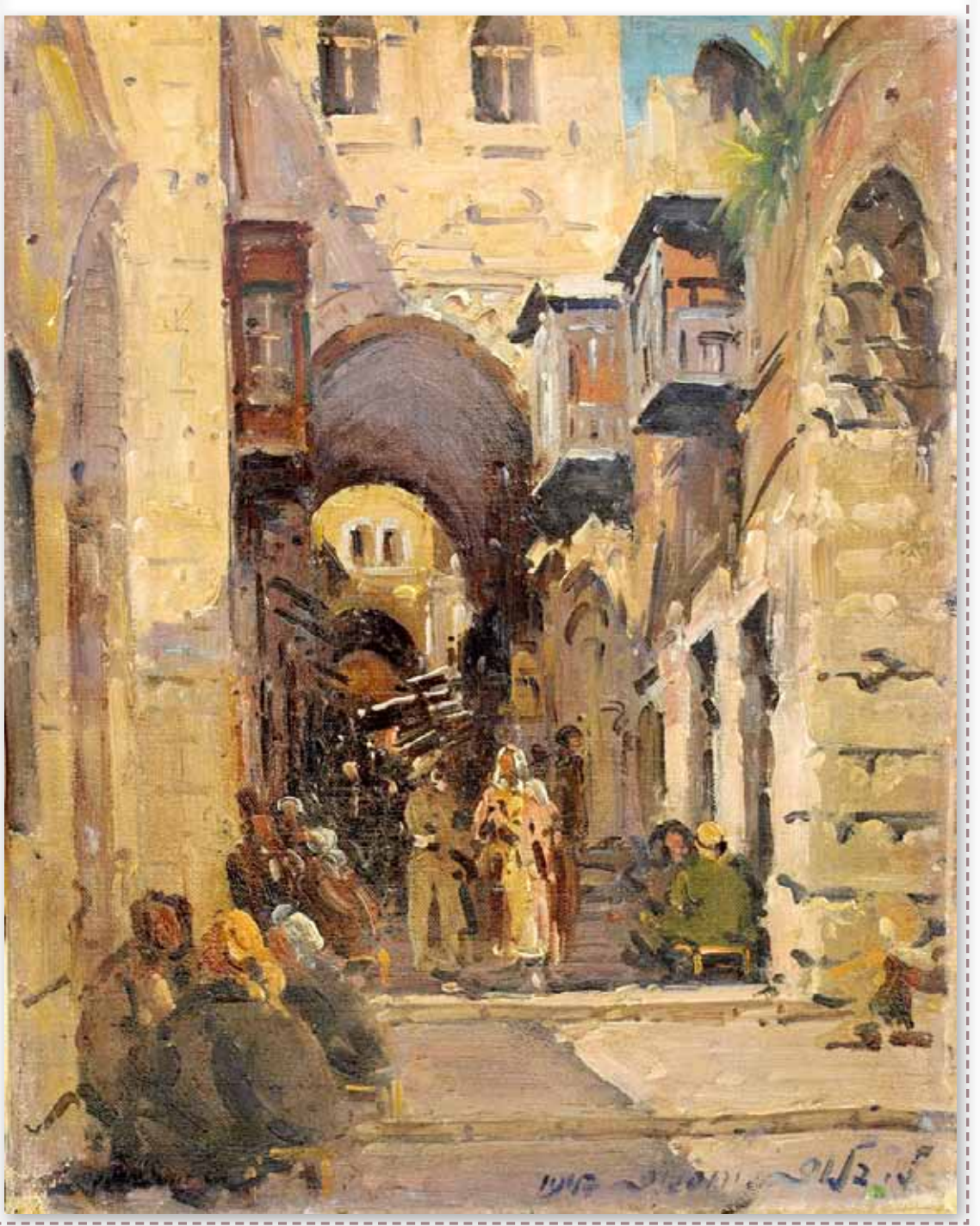
הבית הראשון מספר על נדודיו של העם היהודי בגלות בדרכו לגאולה בארצו. במהלך הבית נרמז הפסוק "ארץ זבת חלב ודבש". המחאה מופנית אל העמים שאינם מכירים בתלאותיו של העם היהודי ובזיקתו לארץ ישראל, ומסתיימת בקביעה שארץ ישראל אינה רק פיסת אדמה וים אלא מקום משכנו של האל.

הבית השני מתמקד באירועי השואה, המתוארים באופן גלוי באמצעות האש והגז. המחאה מתמקדת ככל הנראה בקיום היהודי הנוכחי הנדרש להתנתק משורשיו הקיומיים - מהיותו נצר לניצולים שנדרשו גם הם בתורם למחוק את זיכרונותיהם.

בבית השלישי מתגברת המחאה והמחבר מטיח בחברה את תרבות השקר וההכחשה האופפים אותו כנגד עמידתו האיתנה כיהודי תאב חיים. מבחינת הסמלים, הוא מתחבר לדימוי של "בבל הבוערת", סופה של עיר-החטאים, שהמקור לו הוא "חזון יוחנן" מן הברית החדשה (בעקבות ספר דניאל).

השיר מצטייר כבעל מאפיינים אוטוביוגרפיים, שכן מומחש בו החיבור שמתסיהו עושה בין זהותו כיהודי חסידי ובין תרבות הראפ שבמסגרתה הוא פועל. המחאה החברתית של אנשי ג'מייקה (ר' לעיל), כמו המחאה של האדם השחור כנגד השליט הלבן מתחלפת כאן במחאה של היהודי האורתודוכסי על לבושו החסידי והשונה במרחב האמריקאי, שמתעקש להיות מחובר לסמלים היהודיים המסורתיים כנגד מגמת ההכחשה של הרוב הממוסד האמריקני-נוצרי-יהודי.

יש לציין כי הטקסט התזזיתי-דיבורי של מתיסיהו פותח פתח גם לפרשנויות אחרות ואתם יכולים לתת דרוך לכל מחשבה שעולה בכם למשמע המילים.

ירושלים

מעל פסגת הר הצופים

מילים: אביגדור המאירי

לחן: בעקבות מוניושקו

1928

© כל הזכויות שמורות למחבר ולאקו"ם
ציור: "ירושלים מעמק יהושפט", 1946
לודויג בלום (1974 - 1981) Ludwig Blum
© באדיבות משפחת האמן

אביגדור המאירי (1890 - 1970)

אביגדור המאירי נולד בהונגריה כאביגדור פוירשטיין. בילדותו למד בישיבה והצטיין בכתיבת שירים. לחם במלחמת העולם הראשונה לצד האוסטרים, ונפל בשבי הרוסים. לאחר שחרורו הצטרף לחבורת סופרים באודסה ועלה ארצה כחלוץ ב-1921. ייסד ב-1927 את התיאטרון הסטירי "הקומקום", וב-1928 את "המטאטא". פרסם חומרים סטיריים, מחזות וספרי פרוזה ושירה. כמו כן היה עיתונאי ב"הארץ". עם קום המדינה עבד בכנסת כעורך לשוני.

כל חייו נודע כאדם דעתן ומרדן, שגם שינה את השקפותיו הפוליטיות מן הקצה אל הקצה. יצירתו ענפה מאד ומשקפת את בקיאותו בתרבות ישראל, המסורתית והחדשה כאחת, וגם את הידע הרב שלו ואהבתו לספרות ולתרבות העולמית. שיריו של המאירי משקפים באופן המלא ביותר את מזגו הסוער, את היותו איש עקרונות, את נטייתו לפולמוס ואת חוש הביקורת והסטירה שבו ניחן.

תקציר על היצירה

השיר נחשב כיום לאחד היפים והוותיקים שבשירי ירושלים. הוא משמש עד היום כהמנונה הבלתי רשמי של העיר, לצד "ירושלים של זהב" של נעמי שמר. תולדות חיבורו של השיר ודרכי יצירתו עשויים להפתיע את כל מוקיריו, השרים אותו ברגש ובדבקות רבה.

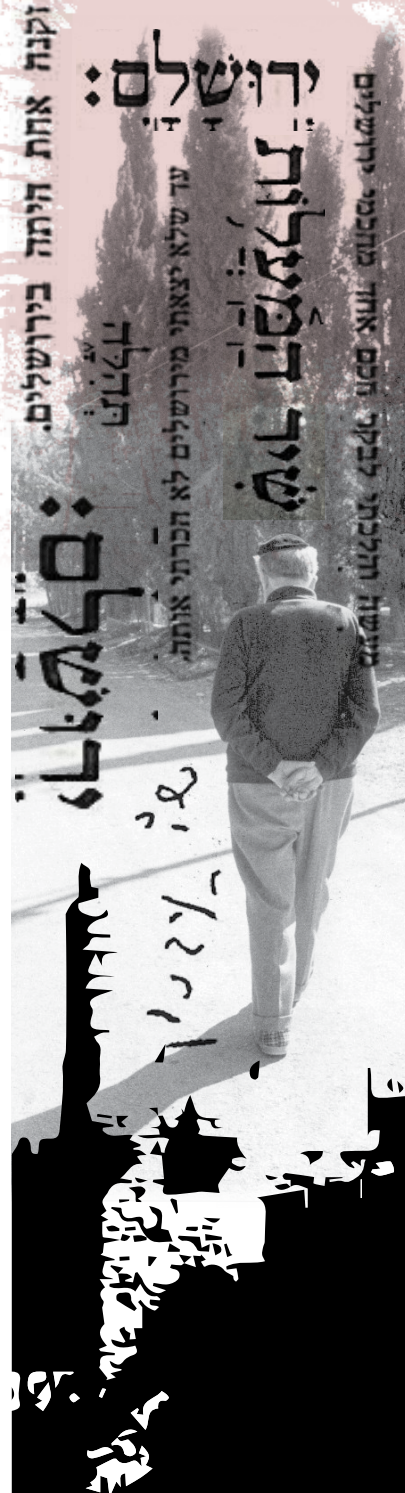
השיר נכתב במקורו בשם "ירושלים, ירושלים" לכבוד הצגת המאה של התיאטרון הסטירי "הקומקום" ונימתו המקורית הייתה סטירית וביקורתית. במרכז השיר עמדה הביקורת על הקיטוב הבין-עדתי שפשה בירושלים. בטקסט שלהלן מופיעים הבתים שאנו נוהגים לשיר כיום בכתב מודגש, בעוד הבתים הביקורתיים, שאין נוהגים לשיר כיום, מופיעים בכתב אפור.

גלגולו של השיר משיר סטירי לשיר של תפילה זכה לירושלים הוא החוליה האחרונה בשרשרת של עיבודים וגלגולים של הטקסט והמוזיקה הייחודיים שלו.

הקשר ומקורות השראה

הטקסט כפי שהוא מושר כיום, מציין את הר הצופים כנקודת המבט המקודשת על ירושלים. בדומה לשלושת השירים הקודמים, גם בשיר זה שזורים ביטויים מן המקורות, אך יותר מזה - השיר טבע בעצמו ניבים בשפה העברית, חלקם בהשראת המקורות. דוגמאות: "מקדש מלך עיר מלוכה" - מן הפיוט "לך דודי" מאת ר' שלמה אלקבץ. "מחרבותיך אבנך" - בהשראת "עוד אבנך ונבנית" מספר ירמיהו, וכן "האירי פניך לבנך". השיר מסתיים בכמיהה לבוא המשיח שהיא מעיקרי האמונה היהודית.

גלגולו של הטקסט: לצורך הסטירה נקט המאירי בדרך המקובלת גם כיום: לקחת שיר ידוע ולעשות עליו

עיר-פְּרָזוֹת הֵיית עיר קִדְשִׁי
 נִשְׁבַּר בָּךְ כָּל בְּרִיחַ;
 אֶךְ עוֹד נִשְׁאַר בָּךְ שְׁעַר סָגוּר,
 זֶה שְׁעַר הַמְּשִׁיחַ.
 רִבְבוֹת בְּנֵיךְ שְׁלַחוּנֵי אֵלֶיךָ
 לְמַסֵּר לִידֵי אֶת מַפְתַּחֹתֶיךָ.
 יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם,
 נִשְׁבַּעְתִּי בְשֵׁם אֲדֹנָי:
 יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם,
 הָאִירִי פָנֶיךָ אֵלַי!

מַעַל פְּסַגַת הַר הַצּוֹפִים
 אֶשְׁתַּחֲוֶה לָּךְ אֲפִים.
 מַעַל פְּסַגַת הַר הַצּוֹפִים
 שְׁלוֹם לָּךְ, יְרוּשָׁלַיִם.
 מֵאָה דוֹרוֹת חָלַמְתִּי עֲלֶיךָ
 לְזָכוֹת, לְרָאוֹת בָּאוּר פָּנֶיךָ.
 יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם,
 הָאִירִי פָנֶיךָ לְבָנָה!
 יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם
 מִחֲרִבּוֹתֶיךָ אֲבַנְךָ!

מַעַל פְּסַגַת הַר הַצּוֹפִים
 שְׁלוֹם לָּךְ, יְרוּשָׁלַיִם
 אֶלְפֵי גוֹלִים מִקְצוֹת כָּל תֵּבֵל
 נוֹשְׂאִים אֵלֶיךָ עֵינַיִם
 בְּאֶלְפֵי בְרָכוֹת הֵי בְרוּכָה
 מִקְדָּשׁ מְלֶךְ, עִיר מְלוּכָה
 יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם,
 אֲנִי לֹא אֲזוּז מִפֹּה!
 יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם
 יְבוֹא הַמְּשִׁיחַ, יְבוֹא!

בְּלֵב בּוֹטֵחַ בְּאֵתִי הַלּוֹם
 הָקִים אֶת הַרִיסוֹתֶיךָ
 אֶךְ אֵיךְ אֲבַנְךָ אֶת בֵּית מִקְדָּשְׁךָ
 אִם אֵין שְׁלוֹם בֵּין בְּנֵיךָ?
 סִפְרָדִים, אֶשְׁכְּנֵנִים, תִּימָנִים, פְּלִשְׁתִּים
 אוֹרְפְּלִים וְגוֹרְגִיִּים וְחַרְדִּים וְחַפְּזִים
 יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם
 לֹא זֹאת חֲזִיתִי בְּחֵלוֹם!
 יְרוּשָׁלַיִם, יְרוּשָׁלַיִם
 בֵּין בְּנֵיךְ הַשְּׂרִי נָא שְׁלוֹם!

פרודיה. הוא בחר בשיר "חצות" מאת ברוך (ביראך) שאפיר, שנכתב בידיש ב-1886, וכולו כמיהה לעיר הקודש. שירו של שאפיר היה נפוץ מאוד והפך במהרה לשיר עם.

גלגולה של המוזיקה: השיר "מעל פסגת הר הצופים" הוא גם ניגון נפלא הבנוי לתלפיות. מקובל היה לחשוב כי המאירי התאים את הטקסט שלו למנגינה מתוך אופרה "הלקה" של המלחין הפולני סטניסלב מוניושקו (Stanislaw Moniusko). ואכן, הנעימה המושלמת הזו נשמעת כלקוחה ממיטב היצירה הקלאסית. מחקרים מאוחרים יותר מגלים כי המנגינה של מוניושקו הותאמה תחילה לשירו של שאפיר, וכשיר עם שנמסר מפה לאוזן, היא עברה שינויים רבים עד שהגיעה לצורתה המוכרת לנו כיום. איננו יודעים מי שינה ועיבד את המנגינה, וכנראה זוהי "חוכמת ההמונים" שהביאה ליצירתה של אחת המנגינות הידועות והחשובות של הזמר העברי. כיום, כאשר אנו מאזינים (למשל ביו-טיוב) למנגינה המקורית מן האופרה, אנו נוכחים בכך שדמיונה ל"ירושלים" הוא רופף למדי. עם זאת, יש משהו ברוח הסלאבית של האופרה שהמלחין שלה נחשב לאישיות לאומית בפולין, שדבק גם ב"ירושלים" של המאירי.

גלגולן של מלודיות "קלאסיות" אל הזמר העברי בשינויים כאלה ואחרים אינו דבר נדיר. לעתים המלחין עושה זאת במודע

ולעתים הדבר קורה שלא במודע. שתי דוגמאות בולטות הן הגלגול של ה"לקרימוזה" מהרקוויאם של ורדי ל"שיר בארבעה בתים" מאת נחום היימן, וגלגולה של ה"ערבסקה" של שומאן ל"ארץ ארץ" מאת סשה ארגוב. אין הדבר גורע מערכם של שירים אלה.

הטקסט: (החלקים המודגשים הם אלה המושרים כיום)

תהלים Tehillim מלחין: סטיב רייך Steve Reich

1981

ציור: "ירושלים - מבט להר ציון" 1953
לודויג בלום Ludwig Blum (1974 - 1981)
© באדיבות משפחת האמן

סטיב רייך (1936 -)

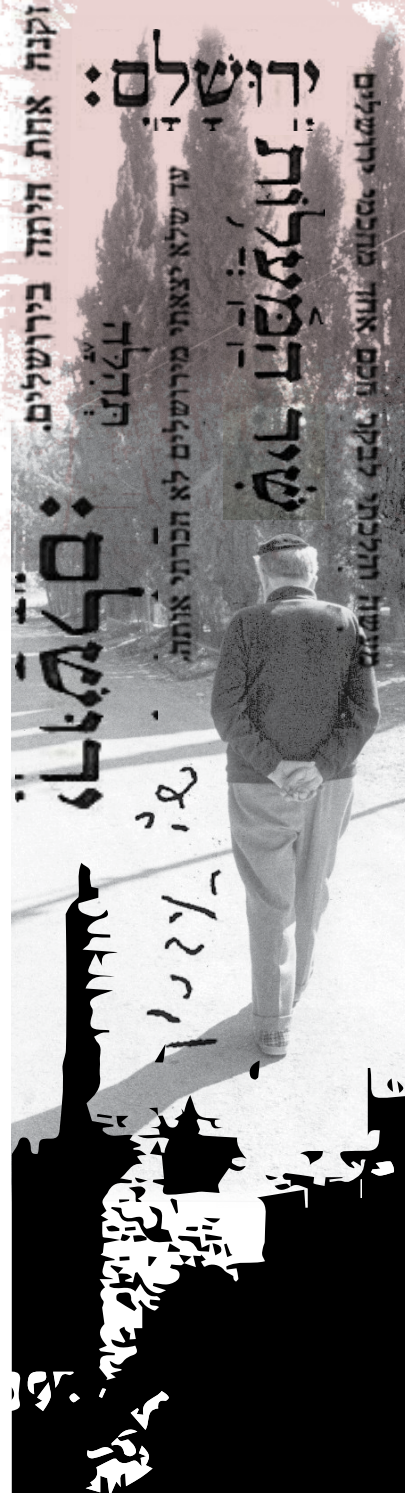
סטיב רייך נחשב לאחד המלחינים פורצי הדרך המובהקים של תקופתנו. יהודי, יליד ניו יורק, שהיה נגן ג'ז בהכשרתו, חיפש את דרכו תחילה בזרמים המודרניים המקובלים, אך בסופו של דבר אימץ סגנון הבעה חדש המכונה "מינימליזם". בשנות השישים של המאה העשרים סטיב רייך וחבריו בחרו בסגנון של מוזיקה החוזרת על עצמה בתבניות קצרות עם מקצבים קבועים, ולעתים גם עשו שימוש באקורדים

פשוטים המתחלפים באיטיות. רייך עצמו נשבה בקסמיה של המוזיקה האפריקנית, הקושרת בין המקצב לצליל, וכן לתזמורות גמלן מסורתיות מן האי יאווה שבאינדונזיה. יצירותיו הניסיוניות הושמעו בדרך כלל עם קבוצות נגנים שהקים לצורך זה. זוהי מוזיקה המבוצעת באמצעות גופו של הנגן, כגון מחיאות כפיים או צורות שונות של הפקה קולית, וכן מוזיקה לכלי הקשה ולהרכבים שונים. התבניות הקצביות והמלודיות מתפתחות לאטן בדרכים שונות, עד שהמאזין מתחיל לאבד אחיזה במקצבים לכשעצמם ושוקע במעין מדיטציה או "טרנס" - משתחרר מן הקצב החדגוני ומתחבר לאינסופיות של החוויה המוזיקלית. כיום נחשב המינימליזם לאחד הסגנונות שהשפיעו על התפתחותם של היצירה המוזיקלית ה"רצינית", הרוק ומוזיקת עולם.

תקציר על היצירה

תהלים יט הוא מפרקי ההלל הידועים, בעיקר בפסוקים הפותחים שלו הקושרים את תהילת ה' ליקום. הפרק הולחן בידי קומפוזיטורים רבים. ההלחנה הידועה ביותר היא מאת פרנץ יוזף היידן (Franz Joseph Hayden) (1807-1732) כחלק מן האורטוריה הגדולה "הבריאה" (The Creation), המתארת את ששת הימים של בריאת העולם על פי ספר בראשית.

"תהלים" היא היצירה הראשונה שבה סטיב רייך מתחבר אל שורשיו היהודיים. כבר מהפתיחה של היצירה, שבה מושמעים הפסוקים בעברית בידי זמרת אחת ללא כל ליווי כלי מלבד תיפוף, אנו נדהמים מן הקצב ומן האופן שבו תופס המלחין את השפה העברית. רייך שהה בישראל בקיץ 1977 וסיגל לעצמו את הצליל ואת המשקלים של העברית המדוברת. בדומה ליוצר הניו-יורקי מתיסיהו, שעסקנו ביצירתו קודם לכן, רייך אינו מחפש מוטיבים מוזיקליים מן המסורות, או את ההברה האשכנזית השגורה בפיו של הציבור היהודי המתפלל בצפון אמריקה, אלא הוא מתחבר לעברית הישראלית המודרנית בהברה הספרדית. עבורו, העברית היא דרך ביטוי "אקזוטי" המתחברת אל המקורות של מוזיקת העולם שמהם הוא שואב את השראתו. בקיאותו בלשון מרשימה לא רק במקומות

שבהם הוא משתמש במשקלים במקום הנכון, אלא גם במקומות שבהם הוא משחק עם השפה ובונה באמצעותה את המקצבים (כאמור, בהשראה אפריקנית) של הדקלום המוזיקלי. "תהלים" היא יצירה שבה השפה בונה את הקצב ואת המלודיה וקובעת למעשה את כל מה שמתרחש בה. היצירה כתובה לארבעה קולות של נשים סולו

תהילים יט: ב-ה

- (ב) הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יְדָיו מַגִּיד הַקָּמִיעַ:
 (ג) יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אִמְר וְלַיְלָה לְלַיְלָה יַחְזֶה־דַּעַת:
 (ד) אִין־אִמְר וְאִין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם:
 (ה) בְּכָל־הָאָרֶץ יִצָּא סָגֶם וּבְקִצָּה תִּבֵּל מְלִיָּהֶם לְשִׁמְשׁ שָׁם־אֶהֱל בְּהֶם:

ואנסמבל פְּלִי הכולל כלי נשיפה, כלי מיתרים, שישה נגנים בכלי הקשה שונים ושתי מקלדות אלקטרוניות. הקולות אינם אופראיים אלא ג'זיים, עם מיקרופון והגברה, וארבעת הפסוקים הנבחרים (ב-ה) שבים וחוזרים באופן אינסופי, בכל פעם בשילוב קולות אחר ובמיוזגים אחרים עם כלי הנגינה, המוגברים אף הם. למאזינים מוצע לעקוב אחר מבנים של חיקויים (קנונים) בין ארבעת הקולות.

כמו ביצירותיו הקודמות של רייך, החזרתיות הזאת מנתקת אותנו בהדרגה מן המקצב הבסיסי ומן המשמעות המקראית של המילים ומובילה אותנו אל החוויה העל-זמנית ועל-מקומית, זו המחברת לטבע וליקום. כאן מתגלית גם האחידות של המוזיקה עם המילים: רייך כאילו מצייר באופן המוחשי ביותר כיצד המוזיקה נשמעת כשירת היקום וכשיוח בין תופעות הטבע הגדולות וגרמי השמיים. יש תחושה של משהו נשגב העולה וצף מעל פני הפעלתנות האינסופית של הזמרים והנגנים, בשפה קדומה ומרוחקת ובסגנון חובק עולם, המתחבר באופן בלתי אמצעי אל המילים "השמים מספרים כבוד אל".

עוד הערה: היצירה נקראת בלועזית Tehillim כבעברית, ולא Psalms, כמקובל באנגלית.

יצירות נוספות שחוברו לתהלים יט (מתוך רבות אחרות):

היידן, "השמים מספרים כבוד אל" מתוך האורטוריה "הבריאה"

באך, קנטטה מס' 76, "השמים מספרים כבוד אל" (Die Himmel erzählen die Ehre Gottes)

סן-סאנס, "תהלים יט" (18, על פי המסורת מתרגום הוולגטה ללטינית)

ליסט: "תהלים יט" (Coeli narrat gloriam Dei)

מזמורי צ'יצ'סטר Chichester Psalms

מלחין: לינרד ברנשטיין
Leonard Bernstein

1965

ציור: "תחנת הרוח בימין משה", 1955
לודוויג בלום Ludwig Blum (1974 - 1981)
© באדיבות משפחת האמן

לינרד ברנשטיין (1918-1990)

לינרד ברנשטיין היה מגדולי המוזיקאים במאה העשרים: מלחין, פסנתרן ומנצח מן החשובים בכל הזמנים. יליד בוסטון, למד באוניברסיטת ברנדייס ובמכון קרטיס, וזכה בין לילה לתהילה כשהופיע לראשונה עם תזמורת ניו יורק כמנצח מחליף ב-1943. באותה תקופה גם ניצח לראשונה על הסימפוניה הראשונה שלו "רמיהו" עם טקסט מספר איכה. ברנשטיין התפרסם בשנות החמישים

כמלחין לתיאטרון ולמחול, ויצירתו הידועה ביותר היא "סיפור הפרברים". הוא התמנה למנהלה של הפילהרמונית של ניו יורק והחזיק במשרה זו במשך שנים רבות. ברנשטיין נחשב חלוץ בתחום ההסברה המוזיקלית והקונצרטים לנוער, והראשון שהשתמש בטלוויזיה לצורך זה. הצלחתו כמנצח אמריקאי באירופה הייתה חסרת תקדים, ובעיקר משמעותי הוא הקשר שיצר עם הפילהרמונית של וינה. ברנשטיין נחשב אחד המובילים שבמבצעי הסימפוניות של גוסטב מאהלר ובמידה רבה אחראי להחייאתה של המוזיקה שלו. הקשר האמיץ שלו עם ישראל ועם העולם היהודי נמשך מאז מלחמת השחרור ב-1948, בזמן שביקר בארץ בעיצומם של הקרבות, ועד מותו. הוא הרבה להופיע עם התזמורת הישראלית כמנצח, כפסנתרן וכמלחין. הוא חיבר יצירות חשובות רבות בעלות זיקה עמוקה ליהדות, בשילוב השפה העברית, בהן הסימפוניה "קדיש" והבלט "הדיבוק".

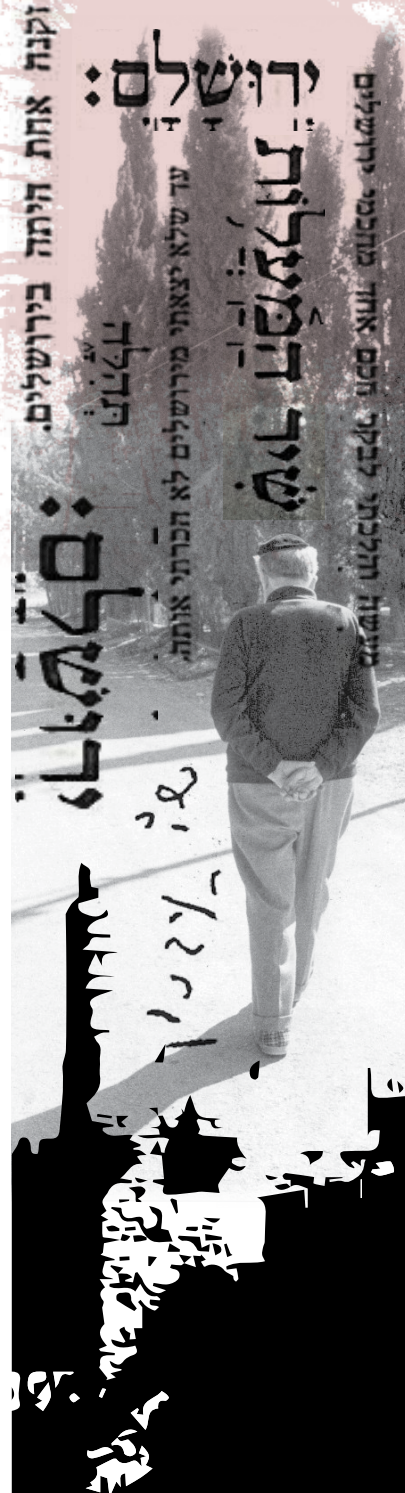
תקציר על היצירה

היצירה חוברת ב-1965 בהזמנת פסטיבל מקהלות מסורתיות בקתדרלת צ'יצ'סטר שבדרום אנגליה. היא קיימת בשתי גרסאות - האחת למקהלה, אלט-סולו, עוגב ונבל, והשנייה למקהלה ותזמורת.

"מזמורי צ'יצ'סטר" כתובים כסימפוניה בשלושה פרקים, וכולם מבוססים על מזמורי תהלים. יצירתו דומה במתכונת זו ל"סימפונית תהלים" מאת סטרווינסקי. כמו סטרווינסקי, ברנשטיין מתאים את הטקסטים התנכיים לרוח הזמן - לסגנונות הג'ז והמינור, וגם לרוח הקלאסית - בעיקר בסימנה השמימי של היצירה. היצירה כתובה כולה בשפת התנ"ך, בעברית.

הפרק הראשון (תהלים ק) פותח בעוצמה רבה ובמוטיב המוזיקלי המרכזי של היצירה. כמו כן הוא מסב את תשומת לבנו לתפקידים המרכזיים של הנבלים ביצירה זו - כלי הנגינה של דוד המלך. מיד לאחר הפתיחה שרה המקהלה את תהלים ק במקצב מלהיב של 4/7. יש המוצאים סמליות במספר 7 ביצירה זו - המוטיב הפותח מבליט את מרווח הספטימה (של 7 צלילים).

הפרק השני מוקדש לדוד הנער, הרועה את צאנו ובוטח בה'. תפקיד הסולו (אלט) מבוצע לרוב על ידי נער. גם בפרק זה בולטים שני הנבלים - כאסוציאציה לכינורו הקדום של דוד המלך. בניגוד לאופי

פרק א

עִירָהּ, הַגִּבֹּל וְכַנּוֹר; אֶעֱרָה שְׁחַר. תהלים קח: ג

הָרִיעוּ לַה', כָּל־הָאָרֶץ. עֲבָדוּ אֶת־ה' בְּשִׂמְחָה; בְּאוֹ
לְפָנָיו, בְּרִנָּה. דַּעוּ כִּי ה', הוּא אֱלֹהִים: הוּא־עֲשָׂנוּ, וְלוֹ
אֲנַחְנוּ עִמּוֹ, וְצֵאן מִרְעִיתוֹ. בְּאוֹ שְׁעָרָיו, בְּתוֹדָה חֲצֵרְתָיו
בְּתִהְלָה; הוֹדוּלוֹ, בְּרָכּוֹ שְׁמוֹ. כִּי־טוֹב ה', לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ;
וְעַד־דָּר וָדָר אֲמֹנָתוֹ. תהלים ק

פרק ב

ה' רָעִי לֹא אֲחָסֶר. בְּנֵאוֹת דָּשָׁא יִרְבִּיצָנִי; עַל־מֵי מִנְחוֹת
יִנְהַלְנִי. נַפְשִׁי יִשׁוּב; וְיַחֲנִי בַמַּעְגְלֵי־צֶדֶק, לְמַעַן שְׁמוֹ.
גַּם כִּי־אֵלֶךְ בְּגֵיא צְלֻמוֹת, לֹא־אֵירָא רָע – כִּי־אֲתָה עִמָּדִי;
שְׁבִטָךְ וּמִשְׁעֲנֵתְךָ, הִמָּה יִנְחֲמֵנִי. תהלים כג: א-ד

לְמָה רָגַשׁוּ גוֹיִם, וְלֹא־מִים יִהְיוּ־רִיק. יִתְיַצְבוּ מַלְכֵי־
אָרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדֵי־יָחַד עַל־ה' וְעַל־מִשְׁיָחוֹ. נִבְתָּהָה,
אֶת־מוֹסְרוֹתֵימוֹ; וְנִשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבִיתִמוֹ. יוֹשֵׁב בְּשָׂמַיִם
יִשְׁחַק: אֲדָנִי יִלְעַג־לָמוֹ. תהלים ב: א-ד

תַּעֲרֹךְ לְפָנָי שְׁלַחַן נֶגֶד צַרְרֵי; דִּשְׁנָת בְּשִׁמּוֹן רֹאשִׁי,
כּוֹסֵי רוּיָהּ. אָךְ, טוֹב וְחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי כְּלִימֵי חַיִּי וְשִׁבְתֵּי
בְּבֵית־ה', לְאֶרֶץ יָמַיִם. תהלים כג: ה-ו

פרק ג

ה', לֹא־אֶגְבֶּה לְבִי וְלֹא־רָמּוֹ עֵינָי; וְלֹא־הִלַּכְתִּי בְּגִדְלוֹת
וּבְנִפְלְאוֹת מִקְנֵי. אִם־לֹא שׁוֹיִתִּי, וְדוּמְמַתִּי נַפְשִׁי: כְּגִמְל,
עָלֵי אִמּוֹ; כְּגִמְל עָלֵי נַפְשִׁי. יַחַל יִשְׂרָאֵל, אֱלֹהֵי מַעֲתָה,
וְעַד־עוֹלָם. תהלים קלא

הִנֵּה מִה־טוֹב וּמִה־נְעִימִים שָׁבַת אַחִים גַּם־יָחַד. תהלים קלא: א

הפסטורלי של המוזיקה, הנגזר מן הטקסט, מביא ברנשטיין לפתע אפיזודה מלחמתית עם פסוקים מתהלים ב ("למה רגשו גויים"). עם השיבה לתהלים כג, מועצמת תחושת השלווה והביטחון שחש רועה הצאן. לקראת הסיום של הפרק שבים קולות המלחמה במרומז, על ידי התזמורת בלבד, כהד וכאזהרה לעתיד.

הפרק השלישי פותח במבוא תזמורתי המעביר תחושות של דאגה ולחץ, והצלילים מזכירים את הדיסוננסים שפתחו את הפרק הראשון. במהרה נרגע הלך הרוח והמילים הבוטחות והזורמות של תהלים קלא חוברות לנעימה מפויסת הזורמת במשקל מעניין של 4/10 (שבו עשר הפעמות מורכבות מ-5+5). הסיום הופך למהורהר במיוחד, ושב ומזכיר את המוטיבים של הפתיחה. בכך מושלם המבנה הסימפוני של היצירה. קצת מוזר לאוזן הישראלית לשמוע את המילים מלאות החיוניות שאנו נוהגים לשיר בציבור ("הנה מה טוב ומה נעים") באופן שקט ורוחני כל כך.

ביצוע והתקבלות: "מזמורי צ'יצסטר" נחשבים יצירה קשה לשירה במקלה, ועם זאת היא אחת מיצירות המקלה המודרניות שמרבים להשמיען. רבים חשו הכרת תודה למנצח ולמוזיקאי שרגליו נטועות בעשייה כה מגוונת ובסגנונות מוזיקליים רבים כל כך, על שמצא דרך ביטוי כה יפה למורשת היהודית. היו מבקרי מוזיקה שטענו כי היצירה שמרנית ונגישותה לקהל הופכת אותה לפחותת ערך. מבקרים אלה לא עמדו ככל הנראה על המורכבות המוזיקלית ועל המומחיות בהלחנה שהפכו אותה לכה מיוחדת ומרוממת נפש. ביצוע הבכורה בישראל התקיים בתזמורת הפילהרמונית הישראלית ב-1968, כאשר את תפקיד הסולו בפרק השני ביצע הנער בן ה-12 דניאל סיקסיק, שלימים הפך למנצח ישראלי הנודע דניאל אורן.

רָגְלִים לַתְּזִמּוֹרָה סִימְפוֹנִית

מלחין: עמי מעייני

1966

ציור: " ירושלים שער יפו", 1926
לודוויג בלום Ludwig Blum (1974 - 1981)
© באדיבות משפחת האמן

הגדנ"ע, כראש איגוד הקומפוזיטורים וכמנהל האקדמיה למוזיקה בתל-אביב. כמלחין, הוא ידוע כממשיכו של בן-חיים בעיצוב הסגנון ה"ם תיכוני", בהשפעת האימפרסיוניזם הצרפתי ובשילוב הצליל הארץ-ישראלי מוזרח וממערב. אחת התמחויותיו כמלחין הייתה כתיבה לנבל - הוא כתב שני קונצרטים לנבל שזכו לתהודה בינלאומית. לימים סיגל לעצמו גם השפעות מודרניסטיות, ובעיקר השפיע עליו המלחין החשוב אדגר וארז (Edgard Varèse) (1883 - 1965) שפגש בעת לימודיו בארצות הברית. לווארז, כמו למעייני, היה רקע הנדסי, והוא "פיסל" במוזיקה שלו תופעות צליליות דמויות מבנים חזותיים. השפעה זו ניכרת במיוחד ביצירתו של מעייני "קונצרטו לכלי הקשה" (1967) שזכתה בפרסים בינלאומיים רבים, אך גם ביצירה "רגלים" הנדונה כאן. מעייני ידוע גם כמומחה במוזיקה וברעיונות הפילוסופיים של ריכרד ואגנר (Richard Wagner) ופרסם ספר רחב היקף בעברית על דמותו של ואגנר ועל יצירותיו. תודעתו הפטרויטית של עמי מעייני באה לידי ביטוי גם בנושאים הלאומיים שבהם מצטיינות יצירותיו ובשילוב נוסחים מוזיקליים של פרקי תפילה מן העדות השונות. הממד האידיאולוגי של היצירה המוזיקלית חשוב מאוד עבורו, ובכלל זה ה"ישראליות" של היצירה המקורית בארץ.

תקציר על היצירה

"רָגְלִים" היא יצירה סימפונית גדולה שהוזמנה על ידי התזמורת הפילהרמונית הישראלית. אף על פי שהיצירה נהגתה ונכתבה לפני מלחמת ששת הימים ואיחוד ירושלים, היא מביעה הלכי הרוח המבטאים את התקופה שלאחר איחוד העיר. "שלוש רגלים תחוג לי בשנה" נאמר בשמות כג: יד. הרָגְלִים הם חגי העלייה לרגל לירושלים (סוכות, פסח, שבועות), וביצירה משולב אחד ההמנונים המובהקים לירושלים - תהלים קכב. היצירה הושמעה לראשונה בסוכות תשל"ל על ידי התזמורת הפילהרמונית הישראלית בניצוחו של זובין מהטה.

"רָגְלִים" היא סימפוניה תוכניתית ב-5 פרקים הכתובה לתזמורת גדולה עם זמרת סופרן השרה את פרק תהלים קכב, הפרק הרביעי ביצירה, וכן משתתפת במארג התזמורתי של פרק הסיום. כל הפרקים מושמעים ברצף, ובהסבר שלהלן נוסף בסוגריים את התזמון שלהם בהקלטה.

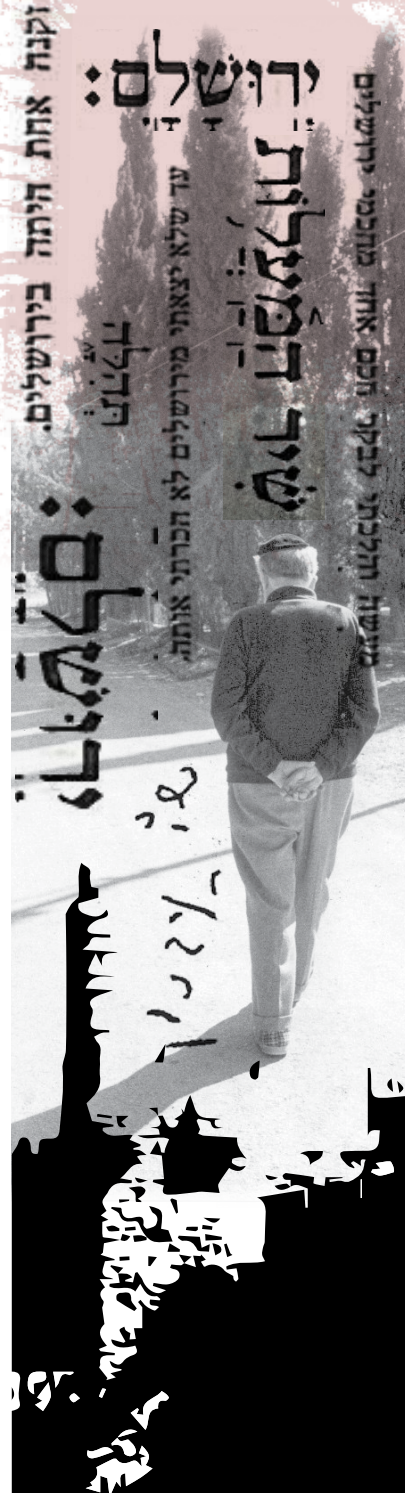
הפרק הראשון הוא "תרועה" ובו מתוארים ההמונים הנוהרים לירושלים לקדש את החג.

הפרק השני (2:11) הוא "תפילה", ובו משמיעה התזמורת מוטיב דמוי דיבור ההולך ומתפתח לכדי הודיה לבואם בשלום של עולי הרגל.

הפרק השלישי (8:08) הוא "מחולות אביב", ובו מתגבר הקצב לתיאור הריקודים לכבוד קורבן חג הפסח. הנעימה האקסטטית החוזרת על עצמה מבוססת על נוסחי תפילה בעדות השונות.

עמי מעייני (1936 -)

עמי מעייני הוא יליד תל-אביב. בנעוריו למד נגינה בכינור, ניצוח וקומפוזיציה אצל טובי המורים בארץ, ובהם המלחין החשוב פאול בן-חיים. נוסף לכך הוא למד אדריכלות בטכניון בחיפה ופילוסופיה באוניברסיטת תל אביב. לתחומים אלה יש השפעה ניכרת על יצירותיו ועל תחומי פעילותו כמייסד ומנצח של תזמורת

תהלים קכב

אחד הפרקים המולחנים ביותר בספר תהלים, המופיע גם בנוסחי תפילה ובשירים ישראליים.

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שֶׁמַּחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי
בֵּית ה' נִלְוָה. **ב** עֲמֻדוֹת הָיוּ רִגְלֵינוּ בְּשָׁעַרְיָךְ;
יְרוּשָׁלַם. **ג** יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֲבָרָה לָהּ
יַחְדָּו. **ד** שָׁשִׂים עָלוּ שְׁבָטִים שְׁבָטֵי יְהוָה
לְיִשְׂרָאֵל לְהַדוֹת לְשֵׁם ה'. **ה** כִּי שָׁמָּה יֵשְׁבוּ כְּסָאוֹת
לְמִשְׁפַּט כְּסָאוֹת לְבֵית דָּוִד. **ו** שָׁאֲלוּ שְׁלוֹם
יְרוּשָׁלַם יִשְׁלִיחוּ אֲהַבְיָךְ. **ז** יְהִי שְׁלוֹם בְּחִילָךְ שְׁלוֹהָ
בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ. **ח** לְמַעַן אַחֲי וְרַעֲי אֲדַבְּרָה נָא שְׁלוֹם
בְּךָ. **ט** לְמַעַן בֵּית ה' אֶלְהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ.

הפרק הרביעי (13:38) מביע את התרגשותם של הבאים בשערי ירושלים, והמילים לקוחות מתהלים קכב.

הפרק החמישי (18:26) "עלייה לרגל" מוקדש לחג האסיף - חג סוכות, לשמחת בית השואבה ולברכה המסורתית לעולי הרגל - "כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון". זהו הפרק הארוך ביותר, והוא נשמע כהלוכה מתמשכת עד הסיום המלהיב.

סגנון והאזנה: עמי מעייני אינו מן היוצרים ההולכים בתלם אלא חדשן המחפש דרכי ביטוי מקוריות. ההאזנה ליצירה "רגלים", הממושכת למדי, דורשת ריכוז והתעמקות במשמעויות הטמונות בצלילים. ההתבוננות של המלחין באירועים ההמוניים של העלייה לרגל, של התפילה ושל הברכות אינה ממבט-על חיצוני, אלא ממבט אישי ופנימי של אחד מן ההמון, השומע שפע של קולות סביבו במסורות שונות ובנוסחים שונים, והכול מתערבל ומתערפל באוזניו. גישה זו מזכירה את יצירתו המשפיעה של המלחין האמריקאי צ'רלס אייבס (Charles Ives 1874 - 1954) "סימפונית החגים", המתארת את אירועי החגים האמריקניים מנקודת מבטו של ילד קטן הנקלע אל תוך מהומת החוגגים. ביצירה שלפנינו כל האירועים המתוארים במסכת המוזיקלית הם בבחינת חזיונות

הצפים בדמיונו של המלחין בהשפעת הכתובים והמסורת. הדרך שבה אפשר לחוות משהו מן המבנה והאווירה של "רגלים" היא ללכת אל הכותל המערבי בירושלים ולהיות קשוב אל הקולות העולים ממנו. במקום זה נקבצים המוני אדם המתפללים, שרים ומקיימים טקסים מסורתיים, כל קבוצה ברוח המסורות שהיא מביאה עמה, והתערובת הנוצרת היא מרתקת בגיוון שבה. על כל אלה שולטת ידו המכוונת של המלחין-הארכיטקט.

התקבלות הסימפוניה: היצירה התקבלה בקרב הקהל ונגני התזמורת בהערכה לרעיון, לממדים ולתפיסה של הנושא, וכן לבקיאות הרבה של המלחין בכלי התזמורת ובאפשרויותיהם הצליליות. לצד הערכה זו הייתה גם מבוכה שנלוותה בזמנים ההם לכל יצירה בת-זמננו בכלל, וליצירה ישראלית בפרט, שלא דיברה אל הקהל בניבים המוכרים לו, אלא חיפשה דרכי הבעה והבניה חדשות. זמרת הסופרן רחל אדוניליו, ילידת אורוגוואי, שרה במיומנות רבה את התפקיד הקשה, אך מבטאה הזר תרם לריחוקה של היצירה מן הקהל. היצירה הציבה את מעייני ככולט שבין המלחינים הסימפוניים הישראליים בדורו, ובעקבותיה הוא הוסיף וכתב יצירות רחבות היקף לתזמורת הפילהרמונית, בהן הסימפוניה "קומראן" על מגילות ים המלח. למרות כל זאת "רגלים" נותרה עד היום (למיטב ידיעתו של הח"מ) ללא השמעה פומבית נוספת מאז הבכורה בסוכות תש"ל. נראה שהיום היצירה הייתה מתקבלת בכל ההבנה וההערכה שהיא ראויה להן.

סימפונית תהלים Symphony of Psalms

מלחין: איגור סטרווינסקי
Igor Stravinsky

1930

איגור סטרווינסקי (1882-1971)

חייו הארוכים של סטרווינסקי היו משופעים ביצירות אשר הפכו בזו אחר זו לאבני פינה בהתפתחותו של המודרניזם במוזיקה המערבית. נעוריו ברוסיה הועידו לו מקום כממשיך האסכולה הלאומית הרוסית מן המאה ה-19, אך פגישתו עם סרגי דיאגילב (Sergei Diaghilev), מנהל "הבלט הרוסי" בפריז הולידה סדרה של יצירות המבוססות על נושאים רוסיים, בתעוזה הולכת וגוברת של המלודיות, של ההרמוניה

הדיסוננטית ושל התזמור המהפכני, עד לשערורייה שעוררה בפריז הבכורה של הבלט "פולחן האביב" ב-1913. בשנות מלחמת העולם הראשונה (1914-1918) המשיך סטרווינסקי לכתוב לבמה, לרוב בהשראת נושאים רוסיים, אך בו בזמן שאף להתנתק מן הצבעוניות הרומנטית של התזמורת ולהתכנס לסגנון מאופק וישר יותר שזכה לימים להיקרא "ניאו קלאסי". מתוך שלילת הרומנטיקה הוא מחפש השראה במלחיני הקלאסיקה המוקדמת והבארוק. כמו כן הוא מחזיר למוזיקה את חוש ההומור והשינויות שאפיינו את יצירותיהם של הקלאסיקונים מן המאה ה-18, ואבדו כביכול במוזיקה הרומנטית. במהלך שנות עשרים הוא מטפח לצד נושאים רוסיים גם נושאים מן המיתולוגיה היוונית (אפולו, המלך אדיפוס), וגם ל"סימפונית תהלים" יש זיקה לעולם העתיק, הן בבחירת השפה הלטינית והן בשימוש בטקסטים תנכיים.

תקציר על היצירה

היצירה הוזמנה על ידי המנצח סרגי קוסביצקי (Serge Koussevitzky) ותזמורת בוסטון. הבכורה הייתה בבריסל, 1930. מהרגע הראשון להשמעתה הפכה לאחת היצירות המכוננות שסטרווינסקי כתב בתקופת היצירה האמצעית שלו, המכונה "ניאו-קלאסית".

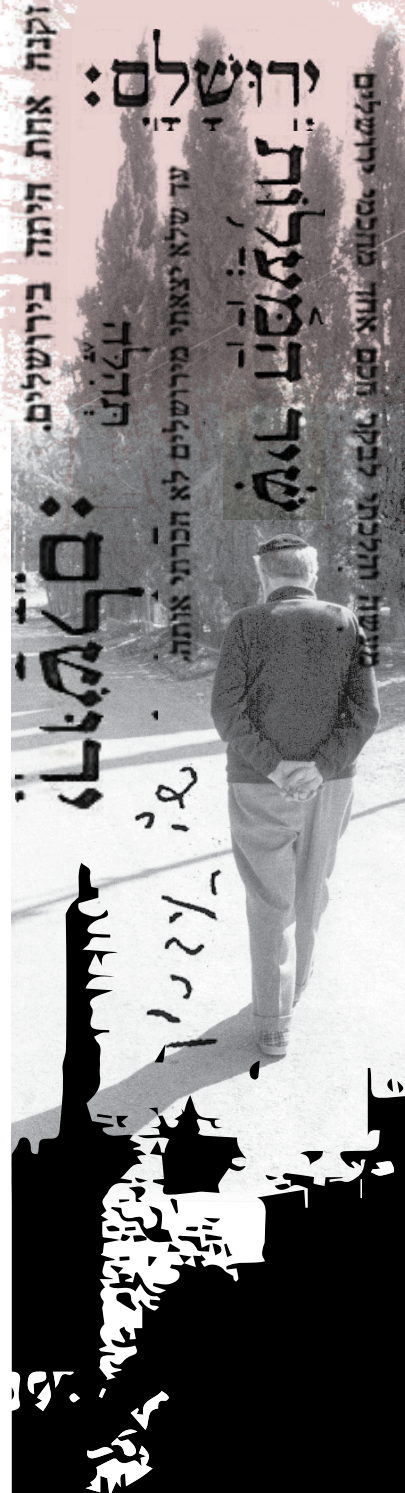
סימפונית תהלים כתובה למקהלה מעורבת ולתזמורת גדולה של כלי נשיפה מעץ (חלילים, אבובים ובסונים) וכלי נשיפה ממתכת. סטרווינסקי משמיט מהתזמורת את הקלרינטים ומכלי המיתר אין הוא משתף את הכינורות ואת הוויולות, אלא את הצ'לים והבסים בלבד. כמו כן משתתפים נבל, שני פסנתרים וכלי הקשה רבים. ההרכב משדר אנטי-רומנטיות וחתירה למצלולים חדשים ורעננים.

כל אחד מן הפרקים מוקדש לפסוקים מפרק תהלים אחד. הפרק הפותח הוא על הפסוקים המסיימים את תהלים לט, הפרק האמצעי על הפסוקים הפותחים את תהלים מ, והפרק המסיים, הארוך מכולם, כתוב למזמור האחרון קג, והמילים "ה'ללו" החוזרות בפרק זה פעמים רבות חוזרות אף ביצירה, אך בשלווה ובדבקות דתית המפתיעות את כל מי שמזהה בפרק הזה שירת תהילה שמחה ורעשנית במיוחד.

היצירה נפתחת ומסתיימת באקורדים משולשים "פשוטים", אך דרך הכתיבה והתזמור שלהם מפתיעה וחדשנית לא פחות מן הדיסוננסים הרבים שבהם היצירה משופעת.

הקשר ומקורות השראה

הטקסט הוא כאמור לטיני, מתוך תרגום הוולגטה של התנ"ך. סטרווינסקי לא היה ידוע רוב חייו כאדם דתי במיוחד, אם כי מאמצע שנות העשרים ניהל אורח חיים של נוצרי מאמין. צריך לזכור כי תהלים הוא ספר מקודש

שְׁמַעָה תִּפְלְתִי ה', וְשׁוּעָתִי הַאֲזִינָה אֶל-דְּמַעְתִּי
אֶל-תְּחִרְשׁ: כִּי גַר אֲנֹכִי עִמָּךְ; תּוֹשֵׁב כָּכֵל-
אֲבוֹתַי. הֲשַׁע מִמֶּנִּי וְאֲבַלְיָגָה בְּטָרְסָם אֵלֶךְ וְאִינְנִי.

תהלים לט: יג-יד

קוֹה קוֹיִתִי ה'; נִיט אֵלַי וְיִשְׁמַע שׁוּעָתִי. וְיַעֲלֵנִי
מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטֵּיט הַיָּוִן; וְיָקָם עַל-סִלְעַת רַגְלִי;
כּוֹנֵן אֲשַׁרְי. וְיִתֵּן בְּפִי שִׁיר חֲדָשׁ תְּהִלָּה לְאַלֹהֵינוּ:
יָרְאוּ רַבִּים וְיִירָאוּ; וְיִבְטְחוּ בַּה'.

תהלים מ: ב-ד

הִלְלוּ-יְהוָה: הִלְלוּ-אֵל בְּקֹדֶשׁוֹ; הִלְלוּהוּ, בְּרִקִיעַ
עֲזוֹ. הִלְלוּהוּ בְּגְבוּרֹתָיו; הִלְלוּהוּ, כְּרֵב גְּדֻלוֹ.
הִלְלוּהוּ, בְּתִקְעַת שׁוֹפָר; הִלְלוּהוּ, בְּבַבֵּל וְכַנּוֹר.
הִלְלוּהוּ, בְּתֵף וּמְחֹל; הִלְלוּהוּ, בְּמִנִּים וְעָגֹב.
הִלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי-שְׁמַע; הִלְלוּהוּ, בְּצִלְצְלֵי
תְרוּעָה. כֹּל הַנְּשָׁמָה, תְּהַלֵּל יְהוָה: הִלְלוּ-יְהוָה.

תהלים קנ

Exaudi orationem meam, Domine, et deprecationem
meam. Auribus percipe lacrimas meas. Ne sileas.
Quoniam advena ego sum apud te et peregrinus,
sicut omnes patres mei. Remitte mihi, ut refrigerer
prius quam abeam et amplius non ero.
Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi. Et
exaudivit preces meas; et eduxit me de lacu miseriae,
et de luto faecis. Et statuit super petram pedes meos:
et direxit gressus meos. Et immisit in os meum
canticum novum, carmen Deo nostro. Videbunt multi,
videbunt et timebunt: et sperabunt in Domino.
Alleluja. Laudate Dominum in sanctis ejus; laudate
eum in firmamento virtutis ejus. Laudate eum in
virtutibus ejus; laudate eum secundum multitudinem
magnitudinis ejus. Laudate eum in sono tubæ;
laudate eum in psalterio et cithara. Laudate eum in
tympano et choro; laudate eum in chordis et organo.
Laudate eum in cymbalis benesonantibus; laudate
eum in cymbalis jubilationis. Omnis spiritus laudet
Dominum! Alleluja.

לנצרות לא פחות מאשר ליהדות, ופרקי תהלים הם חלק
בלתי נפרד מהפולחן הדתי הנוצרי. הדבר נכון לכל הכיתות
הנוצריות - קתולים, פרוטסטנטים והכנסיות המזרחיות
האורתודוכסיות.

הצורה: ראשית יש לציין את אמרתו המפורסמת של
סטרווינסקי על היצירה: "אין זו סימפוניה המשבצת בתוכה
פרקי תהלים, אלא אלה הם פרקי תהלים שמטופלים
ומעובדים באופן סימפוני." כוונתו היא שהטקסט הוא שמעצב
את צורתה של היצירה. ואכן, למרות העקרונות הניאו-
קלאסיים, הצורה של פרקי הסימפוניה אינה מזכירה בכלל
סימפוניה קלאסית.

הפרק הראשון הוא מבוא, הכתוב ברוח הקונצרטו הווקאלי
של תקופת הבארוק, שבו התזמורת מתמודדת כביכול עם
שירת המקהלה. העוצמה העולה מפרק זה מנוגדת לאווירת
החרטה והחידולן שבכתובים.

הפרק השני הוא בצורת הפוגה, אף היא מן הבארוק, שבה
מופיע נושא יחיד באבוב ואליו מצטרפים חיקויים של אותו
נושא. כאן מדובר בפוגה כפולה - שיש לה שני נושאים -
השני מופיע רק באמצעה של היצירה. התהליך המובנה
של הפוגה חופף לתהליך המתואר בכתובים של אדם הקם
מנקודת השפל (בעצם המשך ישיר לאופן שבו הסתיים
המזמור הקודם) ושר שיר הלל חדש לאלוהים - בסימפוניה
זו יהיה זה פרק קנ, הפרק השלישי של הסימפוניה.

הפרק השלישי, הארוך והמורכב ביותר ביצירה הוא מעין
רונדו - צורת א-ב-א-ג-א. הקטע הראשי א' קורא "הללויה
והללו אל". כדאי כאן להתחבר אל הלטינית, "הללויה
(Alleluja. Laudate Dominum) לאודאטה דומינום
"שכן מילים אלה ישובו לאורך כל הפרק.

האפיזודות ב ו-ג הן נפלאות בהבעתן - ומתארות את
שפעת כלי הנגינה שבהן תושמע אותה שירת תהילה
נצחית. הסיום מתמשך כאילו לנצח, אך כדאי לעקוב אחר
המקצבים המונוטוניים והמוטיבים המלודיים החוזרים על
עצמם באופן מיסטי. זהו ללא ספק קטע מופלא שהשפיע
רבות על "תהלים" של סטיב רייך וגם על "צ'יצ'סטר" של
ברנשטיין, יצירות המופיעות בערכה זו.

ירושלים

סימפוניה מקהלתית

מלחין: מרדכי סתר

1966

ציור: "נחלת שבעה", 1961

לודויג בלום Ludwlg Blum (1974 - 1981)

© באדיבות משפחת האמן

מרדכי סתר (1916-1994)

מרדכי סתר (סטרומינסקי) עלה ארצה עם הוריו מרוסיה בהיותו בן 10 ולמד בגימנסיה הרצליה בתל אביב. בהיותו בן 16 נסע לפריס ולמד אצל גדולי המורים: נדיה בולנז'ה (Nadia Boulanger), מורתם של מיטב המלחינים במאה העשרים ופול דיוקא (Paul Dukas), המלחין הצרפתי החשוב. עם שובו לישראל ב-1937 היה נחוש לרתום את

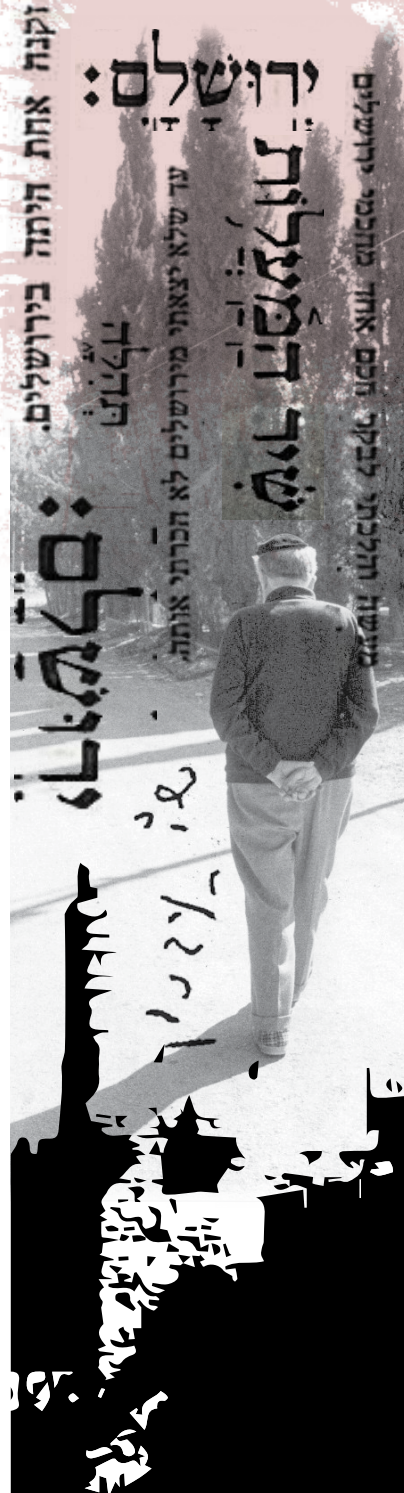
כשרונותיו ואת הידע שלו ליצירת מוזיקה יהודית-ישראלית. הוא התמחה בשירי עדות, בעיקר של יהדות ספרד ותימן. יצירתו החשובה "קנטטה לשבת" שילבה מוטיבים מזמירות אלו עם כתיבה רב-קולית בסגנונות הרנסנס והבארוק. בהמשך, העתיק סגנון זה אל כלי הנגינה וכתב מוזיקה קאמרית ומוזיקה למחול ללהקת "ענבל" (בהמשך כתב ללהקות נוספות). מתוך העיסוק ביצירות אלו ובמסורת של יהדות תימן נולדה לבסוף יצירתו החשובה "תיקון חצות" שזכתה לפרסים ושבחים רבים, לרבות פרס ישראל. לאחר "תיקון חצות" פחת העניין של סתר במסורות, ויצירותיו החלו לקבל אופי מופשט יותר, בהתבסס על סדרות צלילים ושאר רעיונות תיאורטיים שאימץ לעצמו. הסימפוניה "ירושלים" ניצבת בדיוק בנקודת המפנה הזאת ביצירתו. זוהי יצירתו האחרונה לתזמורת, ולאחריה הקדיש עצמו למוזיקה קאמרית וליצירות לפסנתר.

תקציר על היצירה

היצירה הוזמנה על ידי פסטיבל ישראל, נכתבה בשנת 1966 ונועדה להשמעת בכורה במאי 1967, אלא שאז הגיעה תקופת ההמתנה ומלחמת ששת הימים פרצה ב-5 ביוני 1967. הפסטיבל לא התקיים, והשמעת הבכורה של היצירה התקיימה לבסוף במסגרת הפסטיבל של 1976 - עשר שנים לאחר שחבורה. "ירושלים" היא סימפוניה מקהלתית המבוססת על פסוקים ממגילת איכה ומנבואות הנחמה של ישעיהו. בניגוד ליצירותיהם של סטרווינסקי וברנשטיין, אין המלחין מבסס את המוזיקה על פרקים שלמים, אלא שוזר את הכתובים במבנים הסימפוניים שהוא יוצר. סתר העיד שכתב את יצירתו בימי ההמתנה ממש לפני מלחמת ששת הימים - תקופה של מתח וחרדה. אווירה זו ניכרת מאוד בסימפוניה, החל מצליליה הראשונים האימתניים. הנרטיב של היצירה - מחורבן לגאולה - הפך למעין נבואה שהתגשמה, בדומה לשירה של נעמי שמר שפרסומו הלך וצבר תאוצה באותם ימים. אצל סתר נוצר קונפליקט חזק בין הצורך לביטוי אישי ובין המחויבות של היצירה למבע "לאומי".

מבנה הפרקים

הפרק הראשון (0:00) נפתח באופן קדורני במיוחד בקולות הבסים ללא מילים. המלחין חסכני מאוד בצלילים והמנעד מתפתח בהדרגה עד השמעת המילה "איכה", ובעקבותיה הפסוק הראשון של איכה: "איכה ישבה בדד", בלי להרפות מאווירת האימים. הקריאות הולכות ומתגברות, חוזרות על עצמן בדחיסות מעיקה, ולפתע הכול נשבר, אקורדים שקטים ומבשרי רעות נחשפים בהדרגה ונשמע פסוק הנחמה "נחמו נחמו עמי, יאמר אלוהיכם" הפותח את פרק

פרק א'

איכה ישָׁבָה בְּדָד, הָעִיר רַבְּתִי עִם הַיְתָה פְּאַלְמֶנָה אִיכָה א: א
נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי, יֹאמֶר אֱלֹהֵיכֶם. ישעיהו מ: א

פרק ב'

עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוּד בָּהּ. תהלים קלז: ז
בְּדָרוּ עַל-לֵב יְרוּשָׁלַם וְקָרְאוּ אֵלֶיהָ, כִּי מָלְאָה צָבָאָה כִּי נִרְצָה
עֲוֹנָהּ. ישעיהו מ: ב

פרק ג'

עַל הַר-גְּבֵהָ עָלִי-לָךְ מִבְּשָׂרְתְּ צִיּוֹן, הָרִימִי בִפְנֵי קוֹלְךָ, מִבְּשָׂרְתְּ
יְרוּשָׁלַם; הָרִימִי אֶל-תִּירְאִי, אֲמַרְי לְעַרְי יְהוּדָה, הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם.
הִנֵּה אֲדַנִּי ה' בְּחֻזֶק יְבוּא, וְזָרְעוּ מִשְׁלָה לֹו; הִנֵּה שָׁכְרוּ אֶתוֹ,
וּפְעָלָתוֹ לִפְנֵי. ישעיהו מ: ט-י

עוֹרֵי עוֹרֵי לְבָשִׁי-עוֹז, זְרוּעַ ה' עוֹרֵי כִימֵי קֶדֶם, דְּרוֹת עוֹלָמִים;
הֲלוֹא אֶת-הִיא הַמְּחַצֶּבֶת רַהֲב, מְחוֹלְלֶת תַּנּוּן. הֲלוֹא אֶת-הִיא
הַמְּחַרְבֶּת יָם, מִי תְהוֹם רַבָּה; הַשְׁמָה מַעֲמֹסֵי-יָם--דָּרָךְ לְעֵבֶר
גְּאוּלָּיִם. וּפְדוּיָי ה' יִשׁוּבוּן, וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה, וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל-
רֵאשִׁים; שִׁשׁוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׁיִגוּן, נָסוּ יִגוּן וְאַנְחָה. ישעיהו נא: ט-יא

מֵה-נָאוּ עַל-הַהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׁר, מְשֻׁמֵּעַ שְׁלוֹם מְבַשֵּׁר טוֹב--
מְשֻׁמֵּעַ וְשׁוֹעָה; אֲמַר לְצִיּוֹן, מְלֶךְ אֱלֹהֵיךָ. קוֹל צְפִיף נִשְׂאוֹ קוֹל,
יִחְדוּ יִרְנְנוּ; כִּי עֵין בְּעֵין יִרְאוּ, בְּשׁוֹב ה' צִיּוֹן. פָּצְחוּ רִנְנוּ יִחְדוּ,
חֲרָבוֹת יְרוּשָׁלַם; כִּי-נַחֲם ה' עַמּוֹ, גָּאֵל יְרוּשָׁלַם. ישעיהו נב: ז-ט

מ בספר ישעיהו. שוב חוזרת אוירת האימים המטרידה, והפרק הנפלא והמרוכז הזה מגיע לסימומו החרישי.

הפרק השני (9:30), האימתני לא פחות מקודמו, הוא הסקרצו של הסימפוניה, ממש כמו בז'אנר הקלאסי. המלחין אף בונה את הפרק בצורת א-ב-א (סקרצו-טריו-סקרצו). הסקרצו בנוי על מחצית הפסוק: "ערו עד היסוד בה" מתהלים קלז: "על נהרות בבל" המתאר את האסון הנורא שהמיטו על ישראל בני אדום. הפרק מתפתח לכדי סולם דיסוננטי ("אוקטטוני") המשמש מוטיב בסיסי ביצירה כולה. הטריו נפתח בקולות המקהלה והסולנים המשמיעים את פסוק ב מישעיהו מ, לאמור: "דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה". בזה הרגע חוזרים שוב צלילי הסקרצו האפלים במעין זמזום מטריד. זוהי חזרה קצרה ביותר על: "ערו עד היסוד בה" המסתיימת במעין לחישות מסתוריות.

הפרק השלישי (14:35) מבטא כולו את הנחמה בעזרת חלקי פסוקים מפרקים נב ונא בישעיהו: "עורי לבשי עֶזְךָ צִיּוֹן" וכן "ופדוי ה' ישובו". נבואת הנחמה מושמעת באוניסון - המקהלה מאוחדת עם כלי המתכת בקולות אמיצים ובפסיעות רחבות. "ופדוי ה' ישובו" - זהו המקום היחיד ביצירה שבו אנו שומעים "שיר לאומי" - ביטוי עממי מעט יותר למאויי הגאולה. שוב מושמע סולם הצלילים הדיסוננטי, ורק בסיום הוא נפתח באקורד דו-מז'ור זוהר על המילה "גאולים" המסיים (או גואל) את היצירה.

הערכה: זוהי מוזיקה דרמטית מדהימה במידת הריכוז שבה, באופן שבו המלחין מצמצם במכוון את היסודות המוזיקליים, את המלודיה ואת ההרמוניה לכלל ביטוי ראשוני, חשוף, אפילו פרימיטיבי של הרגשות האנושיים של אסון ושמחת הגאולה. דווקא הצמצום בממדים ובצלילים מביא לעוצמות הראשוניות יוצאות הדופן הבוקעות מן התזמורת והמקהלה. מכאן ואילך זו תהיה הדרך שבה ינהג המלחין בחטיבה הגדולה והאחרונה של יצירותיו.

תהלים קכב

121 Psalm

מלחין: דריוס מיו

Darius Milhaud

1921

ציור: "סמטה בירושלים" 1959

לודויג בלום (Ludwig Blum 1974 - 1981)

© באדיבות משפחת האמן

דריוס מיו (1892-1976)

דריוס מיו הוא מן הידועים שבמלחיני צרפת. חבר מייסד ב"שישייה הצרפתית" שאתגרה בשנות העשרים של המאה הקודמת את המסורת הרומנטית והאימפרסיוניסטית במוזיקה הצרפתית. הקבוצה גילתה פתיחות להשפעות חיצוניות כגון הג'ז והמוזיקה הדרום-אמריקנית והפכה את פריס לבירת הזרם הניאו-קלאסי במוזיקה של המאה העשרים. יצירותיו הידועות ביותר של מיו הן "השור על הגג" (על פי נעימות עם ברזילאיות)

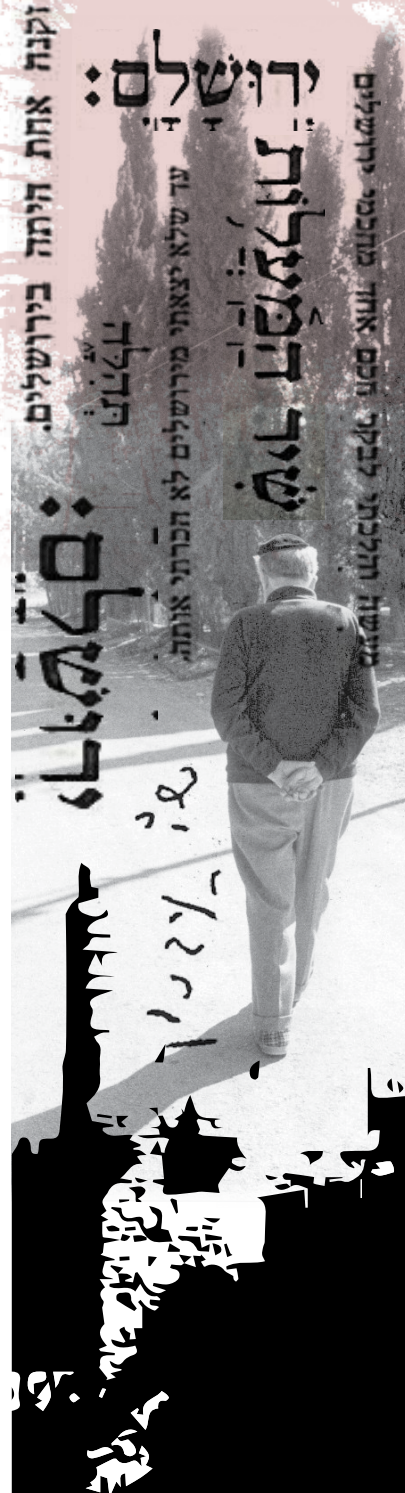
ו"בריאית העולם" - בלט בהשראת הג'ז האמריקני. מיו הוא מלחין פורה במיוחד שתקצר היריעה מלסקור את 450 יצירותיו, תחומי התעניינותו ועוצמת השפעתו על דורות של תלמידים בצרפת ובארצות הברית. ספרו האוטוביוגרפי "חיי המאושרים" נפתח בהצהרה: "אני צרפתי מפרובנס בן הדת היהודית" ("Je suis un Francais de Provence et de religion israelite"). ואכן, מיו הוא נצר לאחת המשפחות היהודיות העתיקות שהגיעו לדרום צרפת עוד במאה הראשונה לספירה. סבו הוא ממקימי בית הכנסת הגדול באקס-אן-פרובנס ובילדותו ספג את נוסחי התפילה של קהילה ייחודית זו. כדברי המשורר "האדם הוא תבנית נוף מולדתו" - יצירותיו של מיו טבועות בנופי פרובנס הידועים מצטוריהם של גדולי האמנים הצרפתים. רבות מהן מוקדשות לנושאים יהודיים, בהן היצירות: "עבודת הקודש", "אני מאמין" על פי תמליל של אלי ויזל בעקבות השואה והתקומה, והאופרה "דוד" שהוקדשה למדינת ישראל והופעת הבכורה שלה הייתה בירושלים.

תקציר על היצירה

"תהלים קכב" במקור: Psalm 121, שכן בתרגום הוולגטה ללטינית, ספירת הפרקים שונה. היצירה נכתבה למקהלת גברים על פי תרגומו של פול קלודל (Paul Claudel, סופר ומדינאי צרפתי ששיתף פעולה עם מיו ברבות מיצירותיו. היצירה חוברה עבור המקהלה הוותיקה של אוניברסיטת הרווארד בבוסטון, ארצות הברית (The Harvard Glee Club).

מיו מבסס את הכתיבה על מודליות - סולמות עתיקים שאינם מז'ור או מינור, ממד התורם לתחושת הארכאיות של היצירה. בכך אין הוא שונה בגישתו ממרדכי סתר (שניהם למדו בפריז אצל פול דיוקא). כמו כן הוא בונה אקורדים פולי-טונליים (השייכים ליותר מצליל מרכזי אחד) ובכך הוא משיג את המצלול הדיסוננטי המתגבר את האוזן בחדשנותו.

גישתו של מיו לטקסט תואמת לגישתם של מלחיני צרפת לשפתם: המוזיקה תמיד זורמת עם המילים, משרתת אותן ונותנת להן להישמע בצורה הברורה ביותר. המלחין אינו נמנע מציור השפה בצלילים, אך עושה זאת באופן חסכני, המאפשר לשפה "לדבר" ללא הסחות דעת. ההנחה היא כי בדרך זו יצופו המשמעויות של הטקסט מעל פני הצלילים ועניקו למוזיקה את הרב-ממדיות והעומק שלה. אפשר גם לומר כי גישה זו תואמת את היותו של מיו יהודי מסורת, הקורא פרקי תהלים מתחילתו של הפרק ועד סופו. כך בנויה גם היצירה "תהלים קכב" שלפינו. המזמור פותח בצליל בס עמוק, וממנו מתפצלים שלושה קולות בס העולים ממעמקים אל המשפט הראשון.

Je me suis fondu de joie
 en ces choses qui m'ont été dites:
 Nous irons dans la maison du Seigneur
 nos pieds se sont trop attardés en ces lieux qui te précèdent Jérusalem
 Jérusalem qui est édifée comme une ville
 dont la participation est en elle-même
 c'est là que sont montées les tribus en triomphe
 les tribus du Seigneur ont monté
 Célébration qui est Israël
 pour rendre témoignage au Seigneur.
 Là ces trônes en une grande assise
 au dessus de la demeure de David.
 Que votre prière soit la paix
 qu'il y a dans Jérusalem!
 Et l'abondance à ceux qui l'aiment !
 Que la paix soit dans ta vertu
 et l'abondance dans la couronne de tes tours.
 A cause de tes frères et de tous ceux qui m'approchent
 je parlais de toi, pacifique.
 A cause de la demeure du Seigneur votre Dieu
 j'ai cherché le bonheur en Toi.

שְׁמַחְתִּי בְּאַמְרֵים לִי, בֵּית ה' גִּלְגָּה.
 עֲמֻדֹת הָיוּ בְּגִלְיֵנו, בְּשַׁעְרֵיךָ יְרוּשָׁלַם.
 יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה, כְּעִיר שְׁחָבְרָה לָהּ יַחְדָּו.
 שָׁשִׂים עָלַי שְׁבֻטִים, שְׁבֻטֵי יְהוָה, עֲדוּת לְיִשְׂרָאֵל, לְהַדוֹת לְשֵׁם ה'
 כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כְּסָאוֹת לְמִשְׁפָּט, כְּסָאוֹת לְבֵית דָּוִד.
 שָׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם, יִשְׁלִי אֹהֲבֶיךָ.
 יְהִי שְׁלוֹם בְּחֵילְךָ, שְׁלֹוה בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ.
 לְמַעַן אֲחִי וְרַעֲי, אֲדַבְּרָה נָא שְׁלוֹם בְּךָ.
 לְמַעַן בֵּית ה' אֱלֹהֵינוּ, אֲבַקֶּשֶׁה טוֹב לָךְ.

שימו לב שהנוסח הצרפתי של קלודל ארוך תמיד במספר המילים וההברות מן המקור העברי. המשפט הארוך מגיע לשיאו בקריאה "בית ה' נלך". "עומדות היו רגלינו בשעריך" מושר פה אחד על ידי זמרי הבס, אך מיו מפריד מן הפסוק את המילה "ירושלים" ומעניק לה הבלטה מיוחדת באקורד פה מז'ור צלול. מיד לאחר מכן קוראת המקלה לירושלים, העיר שחברה לה יחדיו, כאשר מקצב הקריאה "ירושלים" מלווה את הפסוק כולו. תיאור העלייה לרגל מומחש בפשטות על ידי הסולמות העולים בקולות השונים. רגע השיא ביצירה הוא ההודיה - תכלית ביקורם של העולים לרגל לירושלים. העולה לרגל נעצר,

כביכול, בשערי העיר שבהם יושבים השופטים ומחילים את ריבונותו של בית דוד על שבטי ישראל. המוזיקה אף היא נסוגה לאטה במהלכי אקורדים (סקוונצות) עד שנעשית חרישית ביותר.

כאן נפתחת התפילה לשלום ירושלים - כאשר המתפללים, כביכול, הולכים ומתרחקים מן העיר, הנתרת "שבוייה בחלומה" במרחקים. משהו מן ההרמוניה של תפילה זו מזכיר קול צלצול פעמונים הנישא אל מעבר להרים. "ישליו אוהביך" מחזיר אותנו אל המוטיבים הקודרים של הפתיחה, ומכאן חוזר המלחין על נעימת הפתיחה ומעניק לה כעת את המשמעות של הכמיהה לשלום. בכך גם נסגרת הצורה המוזיקלית של המזמור כולו - מעין "צורת הקשת". האקורד הצלול של פה מז'ור שצייר את "ירושלים" מצייר כעת את המילה שְׁלֹוה ("pacifique"), כאשר ההקבלה בין שני המושגים ברורה. הפסוק המסיים מסכם באופן מופלא את התכנים המוזיקליים והפואטיים של היצירה כולה.

היצירה הקצרה ממחישה כיצד אפשר לחוות את העלייה לרגל בדקות ספורות, ואפשר להשוות אותה מבחינת אופן ההלחנה והתמונות הצבעוניות העולות ממנה ליצירתו הגדולה של עמי מעייני "רַגְלִים".

מחול

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

שֵׁי גַּזְטוֹן

שֵׁי גַּזְטוֹן

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

ירושלים:

זקנה אחת היתה בירושלים.

ועתה והלכתי לבקר חכם אחד מחכמי ירושלים

שֵׁי גַּזְטוֹן
נְשִׁיר הַמַּעֲלוֹת

שֵׁי גַּזְטוֹן

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

ירושלים:

תהלה

ירושלים

זקנה אחת היתה בירושלים.

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

מחול

"ענין זה, היינו ריקוד, בעצם אינו אלא תולדות הרגליים, אבל הוא מעלה את הגוף למדרגת הנשמה. איש כי ילך לתומו לא יעשה עלינו רושם, כמוהו כאלפים כרבבות כמיליוני אנשים, כי מטבע האדם להלוך, כמו שמאידך גיסא דרכו של אדם לעמוד או לשבת או לשכב, כי כל הפונקציות הללו הן מטבע האדם. ואולם כי ירים איש את רגליו ויצא במחול, כי אז נפשו מתרוממת, גם נשמתו תגביה עוף, עד כי אמור נאמר כי כל איבריו, כל גופו הם בבחינת נשמה, כי בזאת התעלה הגוף, כי היה לנשמה."

שמואל יוסף עגנון, **תמול שלשום**, הוצאת שוקן, 1979, עמ' 401 - 402

עם ישראל הוא עם רוקד. כשהיה עם חופשי על אדמתו, עלו גברים, נשים וטף שלוש פעמים בשנה לירושלים כדי לחגוג - לרקוד יחד במעגל. גם לאחר שגורש מאדמתו ועברו עליו תלאות רבות לא פסק מלחולל. המחול המשיך להיות כלי ביטוי לזהות המשותפת של עם שנידון לחיי נדודים בחיפוש אחר פרנסה עד שישב למולדתו. בכל המקומות שאליהם הגיעו בני העם הזה נבנו קהילות שהמשיכו לספוד ולרקוד, לבטא את זהותן המשותפת במחולות של עצב-קינה ושמחה.

בתהליך התהוותו היה ספר תהלים מכלול המורכב מלחן, שירה וריקוד. אחר כך נרשמה השירה באותיות עבריות שקיבעו ושימרו את הטקסטים, בעוד הלחן והריקוד שנמסרו בעל פה הניבו מגוון עצום של ביצועים תלויי הקשר וזמן. והעולם נמלא בשירת תהלים באין ספור ביצועים השבים ומחברים יחד לחן, שירה וריקוד.

עגנון שבחר לגור בירושלים והיה מחובר בנימי נפשו לחסידות ולארון הספרים היהודי, החזיר פָּה וּשֵׁם לדמויות שנוצרו מתוך הלחן, השירה והריקוד האלה. הדמויות בספריו יוצאות בריקודים ומדברות בשבחו של המחול ובשבחן של שאר האמנויות.

בערכה זו מקובצות שתיים עשרה יצירות העוסקות בתהלים ובירושלים, ויצירה אחת העוסקת בסיפורו הקצר של עגנון "שלוש אחיות".

היצירות העוסקות בתהלים מביאות מגוון שימושים, ביצועים ופרשנויות של המזמורים: קריאה לשיתוף פעולה ואחדות, בקשה לסעד ונחמה בשעת יגון ושכול, מתן ביטוי לשמחת התקומה ולחגיגת החיים.

היצירות העוסקות בירושלים משקפות את ההשתוקקות אליה של הרחוקים ממנה בעל כורחם או מתוך בחירה, ומציגות את מורכבות החיים הרחשים בה כאן ועכשיו: קודש וחול, שמחה ושכול. יצירה אחת אף מביאה נתונים סטטיסטיים על העיר המספרים לנו שירושלים היא העיר המובילה בישראל במדד האושר.

ואשר לסיפור של עגנון, היצירה מאפשרת לשלוש האחיות היושבות כל ימיהן ומתייגעות עבור אחרות לרקוד את עצמן, ובכך אולי נמצא להן תיקון.

סימפוניית תהלים

Symphony of Psalms

1978

כוריאוגרפיה: יירי קיליאן (Jiri Kylian)

מוזיקה: איגור סטרווינסקי

רקדנים: תיאטרון המחול ההולנדי

עיצוב במה: וויליאם כץ William Katz

תלבושות: יופ סטוקוויס Jooop Stokvis

צילום: יוריס יאן בוס Joris-Jan Bos

באדיבות קיליאן הפקות

Courtesy Kylian Productions BV

יירי קיליאן (Jiri Kylian) (1947)

רקדן וכוריאוגרף צ'כיליד פראג. את השכלתו המקצועית רכש תחילה בקונסרבטוריון של פראג, ובהמשך קיבל מלגת לימודים לאקדמיה המלכותית בלונדון, שבה הכיר את הכוריאוגרף ג'ון קרנקו. קרנקו הציע לו להצטרף ללהקת הבלט של שטוטגארט (Stuttgart Ballet), שבה התחיל כבר ב-1970 ליצור ריקודים ללהקה. ב-1976, שלוש שנים לאחר מותו של קרנקו, התמנה קיליאן למנהל האמנותי של תיאטרון המחול ההולנדי (Nederlands Dance Theater). בין יצירותיו:

סימפוניית תהלים (Symphony of Psalms, 1978), אדמה נשכחת (Forgotten Land, 1981), סטמפינג גראונד (Stamping Ground, 1983), צעקות שקטות (Silent Cries, 1986), מלאכים נופלים (Falling Angels, 1989), מוות קטן (Petite Mort, 1991). נוסף על הלהקה המרכזית ולהקת הצעירים, הקים ב-1992 להקה לרקדנים שעברו את גיל 40.

תקציר על היצירה

על הבמה שבעומקה תלויים שטיחי רצפה כבדים שמקורם במזרח, ורקדים שישה עשר רקדנים, שמונה נשים ושמונה גברים. במשך כל היצירה נמצאים הרקדנים על הבמה בתנועה ובתנוחה בנוכחות שמונה כיסאות עץ דוממים בעלי משענת גב גבוהה. הכיסאות מסודרים במבנה של האות ריש: בימין הבמה - ארבעה כיסאות מאונכים לקדמת הבמה, ובעומק הבמה - מהמרכז שמאלה, ארבעה כיסאות המקבילים לקדמת הבמה. אלה משרים על הרקדנים המבצעים ועל הקהל הצופה אווירה של כובד ראש ורצינות המצויה בכנסיות, בבתי כנסת ובמסגדים.

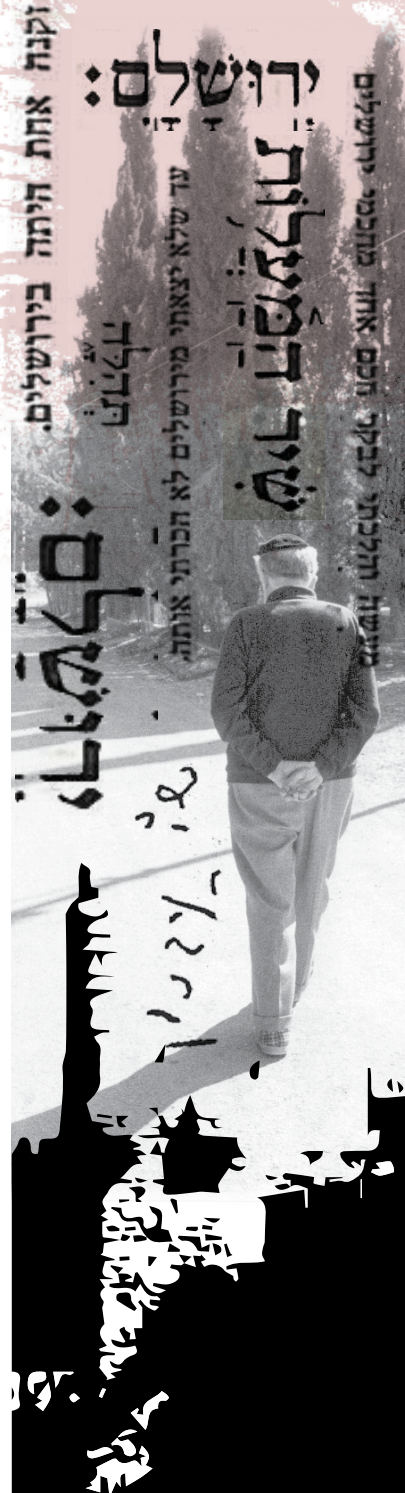
היצירה עצמה אינה דתית במהותה ומורכבת משלושה חלקים התואמים לתכנים של סימפוניית תהלים של סטרווינסקי:

חלק ראשון הוא תפילה וקבלה של נחיתות האדם אל מול הבריאה.

חלק שני הוא הבעת תודה על התמיכה ועל היכולת לחלוק כאב באמצעות התפילה.

חלק שלישי הוא שירת הללויה, שבח ותהילה לאל.

הכוריאוגרפיה מהדהדת את הצורות המתמטיות הארוגות על השטיחים. הרקדנים נעים בקווים ישרים,

בקווים עקומים ובצורות סגורות, בדרך כלל כחטיבה אחת המאפשרת מבע פיזי עוצמתי של רגשות אקסטזה וצער. בניגוד לשטיחים, האחידות היוצרת שלמות נשברת מפעם לפעם כדי לתת לכל רקדן ורקדנית את המרחב להבעה רגשית אישית.

במהלך היצירה נוצרים שיתוף ואחוזה בין הרקדנים המכירים בחוזקות שלהם ובחולשות של האחרים. בסופה של היצירה, כשהרקדנים נעלמים כבודדים בעומק הבמה, הם משאירים אחריהם עקבות אישיים ייחודיים של אנרגיה, רגשות וסוג של רוחניות.

הקשר ומקורות השראה

סימפוניית תהלים הייתה היצירה הראשונה של יירי קיליאן לאחר שהתמנה למנהל האמנותי של תיאטרון המחול ההולנדי. יצירה זו, העוסקת בהתמודדות המורכבת של האדם בעולם, עזרה לו בביסוס מעמדו כמנהל הלהקה. ביצירה הוא נתן תפקיד פעיל למחצית החברים בלהקה, שמנתה אז 32 רקדנים. בהפעלת כולם יחד על הבמה הוא ביקש להעביר לרקדנים את המסר שהישרדות הלהקה וצמיחתה תלויים לא רק בו אלא גם בהם. כדי להצליח לא די לסמוך על המנהיג בלבד, אלא יש צורך בערבות ההדדית של חברי הלהקה ובתרומה הייחודית של כל אחד ואחת מהרקדנים על כישרונותיהם ועולמם הרגשי המורכב.

מזמור לירושלים

1978

כוריאוגרפיה: מירל'ה שרון
מוזיקה: מרדכי סתר
תפאורה ותלבושות: דוד שריר
רקדנים: להקת בת דור
צילום: ישראל הרמתי

תהילות

1983

כוריאוגרפיה: מירל'ה שרון
מוזיקה: סטיב רייך (1936)
רקדנים: להקת מירל'ה שרון

מירל'ה שרון (1931 -)

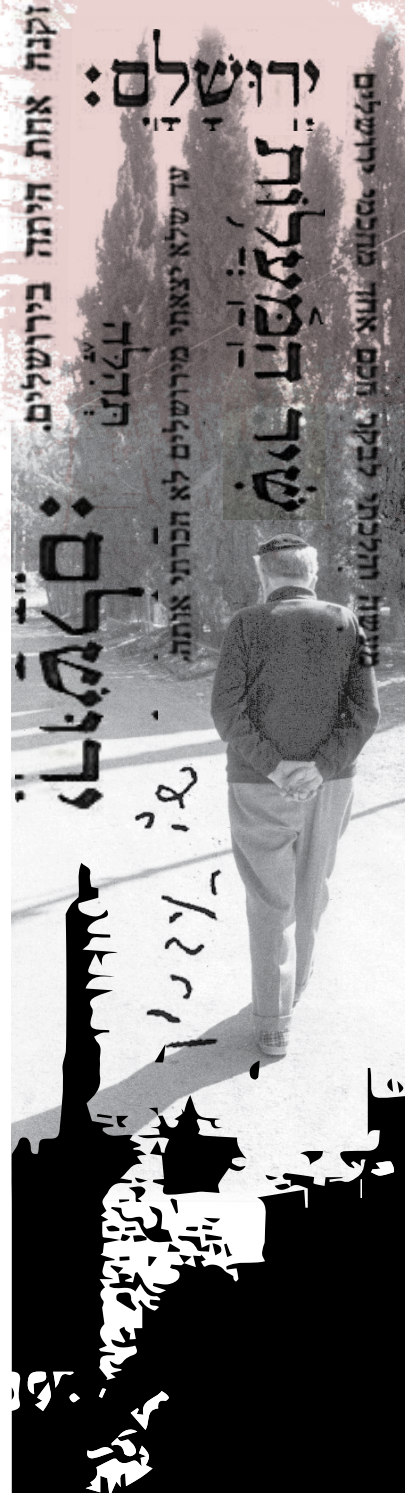
רקדנית, כוריאוגרפית ומורה למחול. נולדה בקיבוץ עין חרוד והייתה מתלמידותיה של רבקה שטורמן, שדרכה חוותה את החיפוש אחר זהות תנועתית ארץ ישראלית המתאימה לנוף המקומי ולערכי התנועה הקיבוצית. בעקבות הרצון לעסוק במחול באופן מקצועי עזבה את הקיבוץ. רקדה אצל גרטרוד קראוס, תהילה רסלר ונועה אשכול. בשנות השבעים והשמונים של המאה העשרים יצרה ריקודים ללהקת בת שבע ולהקת בת דור, שבהם יישמה את מורשתה של רבקה שטורמן בשילוב הידע במחול שהביאה עמה מהתקופה שבה שהתה בארצות הברית. ריקודיה

התאפיינו בשילוב בין המחול העממי הישראלי למחול פוסט-מודרני. רקדני שתי הלהקות, שהיו אמונים על טכניקת מרתה גרהם ועל מחול ההבעה הגרמני, התקשו להכיל שפה חדשה זאת, ועל כן היא הקימה להקה משלה שנקראה "להקת המחול מירל'ה שרון". בשנת 2002 קיבלה פרס מפעל חיים בתחום המחול.

בין עבודותיה ללהקת בת שבע: **אפיזודות ליריות** (1972), **טלטלה** (1974), **מונודרמה** (1975).
בין עבודותיה ללהקת בת דור: **פריזמה** (1976), **הוא והיא** (1976), **בעל החלומות** (1979).
בין עבודותיה ללהקת מירל'ה שרון: **טרילוגיה** (1984), **ריצודים** (1985), **שיגיונות** (1985).

תקציר על היצירה "מזמור לירושלים"

ליצירה שני חלקים: חלק ראשון - קינת החורבן, חלק שני - שמחת הגאולה. התנועה בחלק הראשון בנויה על דימויים מימי קדם, ימי התנ"ך. המסך ברקע עשוי קרעי בד יוטה, בגדם של האבלים. הקבוצה מחולקת לגברים ונשים. הגברים מחוללים תפילה לירושלים כשעל זרוע שמאל שלהם מצוירות רצועות התפילין. הנשים המכוסות בשכמיית שחורות מקוננות על חורבנה של העיר. שתי הקבוצות, מקהלת הגברים ומקהלת הנשים, רוקדות בנפרד. בתנועה יש מעוצמת השירה - סוד הצמצום והדבקות בערכים אנושיים ולאומיים בעלי משמעות. התנועה מתפתחת יד ביד עם המוזיקה ותלויה במבנה שלה ובפסוקים הנאמרים. היצירה מתחילה בקינה קולקטיבית בהשראת המשפט: "איכה ישבה בדד",

בהמשך יש תנועה במעגל תוך כדי התבוננות בבור העמוק של ההיסטוריה ובסוף החלק הראשון - התעללות וגירוש מהעיר.

החלק השני של היצירה מבוסס על המשפט: "עורי עורי לבשי עוזך". המסך משתנה לטלית לבנה ענקית, אור בהיר מציף את הבמה, בגדי הרקדנים הם בצבע לבן-תכלת, כצבעי הדגל. הריקוד הופך לריקוד שמחה, תקווה וניצחון במתכונת ריקודי העם הישראליים.

תקציר על היצירה "תהילות"

היצירה חוגגת את יצירתו של סטיב רייך בתנועה. היא בנויה כמסכת בעלת ארבעה פרקים הנמצאים בהלימה לארבעת המזמורים ביצירה המוזיקלית. המבנה הריתמי והפיסוק המוזיקלי של שירת הנשים בשפה העברית, כמו חזרתיות, סינקופות ומקצבים מזרחיים ועממיים, מוצאים להם הד בתנועות הידיים והגוף של הרקדנים והרקדניות. התנועות לקוחות ממחוות המבוצעות בחיי היומיום ומרפרטואר המחול המזרחי והמחול העממי-ישראלי. הכוריאוגרפיה דינמית ומלאת הומור. היא בנויה כפסיפס של אירועים הנארגים מהרכבי קבוצה המשתנים בקצב מסחרר בין ריקודי יחיד, זוגות וקבוצה. התוצאה היא חגיגת מחול ישראלית שכולה צחוק, משובת נעורים והמנון לחיים.

הקשר ומקורות השראה

שנה לאחר ביקורו המפתיע של אנאור סאדאת, נשיא מצרים, בישראל ונאומו בכנסת, חגגה ישראל את שנת השלושים לקיומה. כחלק מחגיגות אלה בוצעה לראשונה היצירה **מזמור לירושלים**, בפסטיבל ישראל, בנוכחות נשיא המדינה יצחק נבון וראש עיריית ירושלים טדי קולק. ירושלים שלאחר מלחמת ששת הימים נהנתה מהרחקת הגבול ומתנועה חופשית בין שני חלקיה, אבל מבחינה פוליטית-מדינית הייתה עדיין חצויה בין העיר העתיקה לעיר החדשה. ביקור סאדאת בעיר שנה קודם לכן הפיח תקווה חדשה לאיחוד העיר, שהתממשה בחוק שנתיים מאוחר יותר. המחול, התלבשות והתפאורה סבנים נרטיב המתכתב עם העבר הטעון של חורבן העיר וגירוש תושביה היהודים ועם העתיד הצופן בחובו את פעמי הגאולה. בחלק הראשון של היצירה, ההשראה היא העבר, ובחלק השני - חדוות הנעורים, זו השורה על ריקודי העם הישראליים שמחולל הדור שצמח במדינה עצמאית וחופשית.

כיסופים לירושלים

מהארו 1947

1998

כוראוגרפיה: רות אשל

רקדנים יוצרים: להקת אסקסטה (להקת)

מוסיקה: קולאז'

תלבושות: טלי יצחקי

צילום: דינה גונה

מה שהכתפיים זוכרות

2006

כוריאוגרפיה: רות אשל

רקדנים יוצרים: להקת ביתא (להקת)

מוזיקה: עודד זהבי

תלבושות: נוגה וייס

צילום: דינה גונה

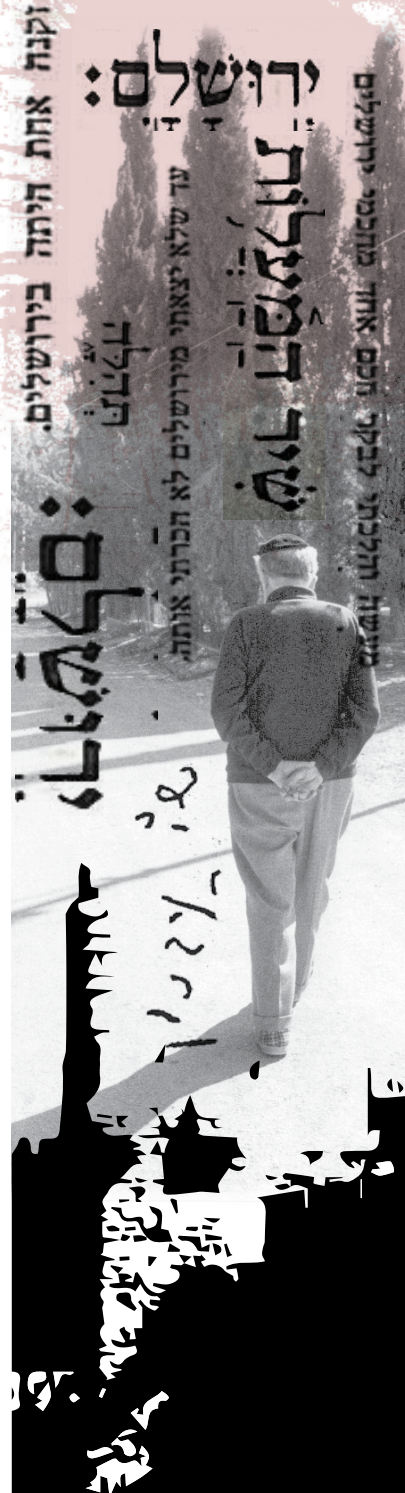
רות אשל (1942 -)

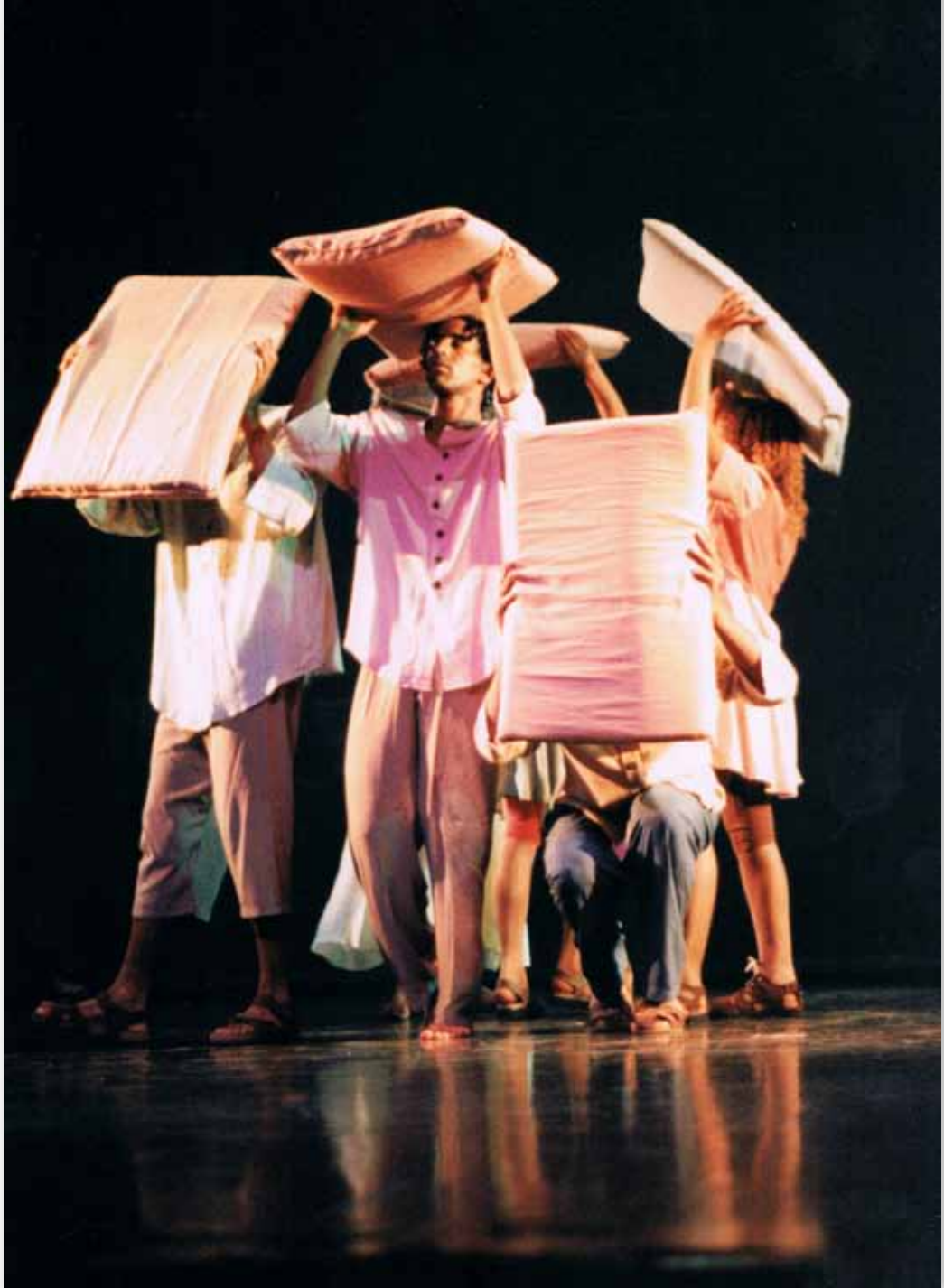
רקדנית, כוראוגרפית, חוקרת ומבקרת מחול. נולדה בחיפה שם החלה לרקוד בלט קלאסי אצל ולנטינה ארכיפובה גרוסמן. בין השנים 1977-1989 העלתה רסיטלים למחול להן יצרה כוריאוגרפיה שנחשבה לחדשנית לזמנה. החל מ-1991 היא מבקרת המחול של עיתון הארץ ועורכת כתב העת למחול בישראל, מחול עכשיו. חיברה שני ספרים רחבי היקף על המחול בישראל: לרקוד עם החלום - ראשית המחול האמנותי בארץ ישראל 1920-1964 (1991) ומחול פורש כנפיים - יצירה ישראלית לבמה 2000-1920 (2016) המפגש של רות עם יהודי אתיופיה החל ב-1991 לאחר מבצע שלמה כשנתבקשה על ידי גילה טולדנו, מנהלת הספרייה הישראלית למחול, לתעד את המחול של הקהילה. בעקבות התיעוד היא ייסדה ב-1995 את להקת אסקסטה בה רקדו סטודנטים בני הקהילה. הלהקה פעלה בחסות אוניברסיטת חיפה בשנים 1995-2005. ב-2005 הוחלף שמה של הלהקה לביתא והיא עברה לפעול בחסות מתנ"ס נווה יוסף. כיום מנהלת את הלהקה דגה

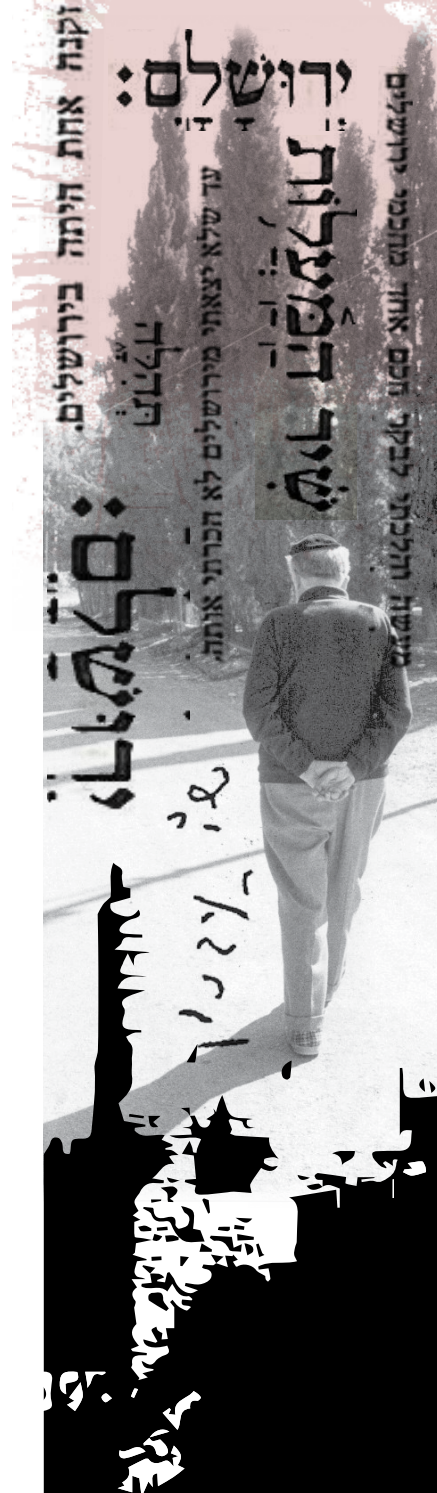
חנוך- פדר שהחלה את דרכה כסולנית בלהקת אסקסטה. בתקופה בה ניהלה רות את אסקסטה וביתא התפתחה בלהקות שפה תנועתית ומוסיקלית ייחודית שנעשה בה מיזוג בין מסורות המחול והמוסיקה של יהודי אתיופיה עם מחול מודרני עכשווי.

תקציר על היצירה מהארו: כיסופים לירושלים

היצירה מספרת את סיפורו של המסע הרגלי של קהילת ביתא ישראל בשנים 1977 - 1985 מאתיופיה לירושלים דרך סודן. הליווי המוסיקלי הורכב מביצוע חי של תפילות בשפת הגעז (ווג'י) שלימד את הלהקה קס (ቁላ) ירמיהו פקדו, שירים אתיופיים עממיים, דיבור ומוסיקה מוקלטת. הסיפור מסופר

זקנה שחיה
סיפורים

ירושלים

שיר המעלות

עד שלא יבנה ביתא ומישרוים מיתרי מיתרי אצמי אצמי

תהלה

ירושלים

ירושלים

באמצעות 12 תמונות:

- א. תפילת הדרך - התקדמות לעבר ירושלים תוך ביצוע קולי של סמעני שהשמיע הקס מדי יום
- ב. עזרה הדדית - דואט, אחד הרקדנים כושל והשני עוזר לו להמשיך בדרך.
- ג. שלא יראו, שלא יידעו - הפחד מפני הסכנות שבדרך לשיר שכתבה זהבה ברוך רקדנית הלהקה.
שלא יראו, שלא יידעו, נעים באמצע החושך;
שלא יראו שלא יידעו, יושבים קטנים ונמוכים;
שלא יראו שלא יידעו, איך נחצה את הנהר;
שלא יראו שלא יידעו, שאנחנו יהודים".
- ד. הלאה הלאה - חילוקי דעות. האם להמשיך בדרך או לחזור חזרה?
- ה. מתאהבים - דואט
- ו. יוצאים בריקוד - השמחה למחשבה שיגיעו לירושלים. מעגל רוקדים הנפרץ בריקודי אקסטה
- ז. באמצע הדרך - קשיי המסע של האימהות שנשאו כל הדרך את התינוקות על גבן
- ח. כמה כאב - קשיי המסע, פציעות, מחלות ושכול
כמה כאב, כמה סבל
אמי סיפרה לי, אמי סיפרה לי
- ט. אספר עד יום מותי - סולו, קינת האם
- י. חיילים - תיאור הומוריסטי של הפחד מחיילי צבא אתיופיה וסודן שהתנכלו למשתתפי המסע
- יא. מהארו - תהלוכה קייסים המקוננים על אלה שלא הצליחו לסיים את המסע
- יב. אמלכא - תפילת אשכבה לילדים שנפטרו בדרך מלווה בנשיאת ענפים ירוקים כמנהג הקהילה

תקציר על היצירה "מה שהכתפיים זוכרות"

שמונה שנים מאוחר יותר, במסגרת להקת ביתא, חוזרים הרקדנים לעסוק במסע לירושלים. הפעם זהו מסע סוריאליסטי המשלב זיכרון עתיק יומין ואגדה. הרקדנים המצוידים בצ'רות ובמטריות צבעונית - אביזרים המשמשים את כוהני הדת, הקייסים - כותבים באמצעותם את סיפור המסע ההרואי של אלפי האנשים שחצו ברגל את המדבר, מונעים על ידי הכמיהה העמוקה והגעגועים לירושלים.

הקשר ומקורות השראה

היצירה **מהארו: כיסופים לירושלים** נבעה מהצורך של הרקדנים, שחלקם השתתפו כילדים במסע הרגלי מאתיופיה לירושלים, לספר על מקומה של ירושלים בחיי היהודים באתיופיה ועל המסע ברגל אליה. היצירה מורכבת מסיפוריהם האישיים של רקדני הלהקה ומסיפורי קרוביהם שחוו רעב, קור, עייפות, כאבים, התקפות של שודדים וחיילים, ומוות. היצירה היא יד זיכרון לכמיהתם ולגבורתם של אלה שיצאו לדרך המסוכנת לירושלים ולא זכו להגיע אליה. היצירה הוצגה באדיס אבבה ב-1998, בחגיגות היובל למדינת ישראל, לפני ממשלת אתיופיה והדיפלומטים הזרים, וצולמה לטלוויזיה החינוכית ב-1999. לגרסה הטלוויזיונית ניתן השם **כיסופים**, ונכללו בה ריקודים נוספים של הלהקה.

ממעמקים קראתיך

1987

כוריאוגרפיה: תרצה ספיר

טקסט: מבוסס על תהלים

מוזיקה: לחן עממי

צילום: באדיבות תרצה ספיר

תהלים קל: א-ב

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת:

מִמַּעַמְמִיקִים קָרָאתִיךָ ה'.

ב אֲדַנִּי, שְׁמַעָה בְּקוֹלִי:

תִּהְיֶינָה אַזְנוֹתַי קְשׁוּבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי.

מִמַּעַמְמִיקִים

קָרָאתִיךָ יְהוָה

אֱלֹהֵי, שְׁמַע קוֹלִי

שְׁמַע תַּחֲנוּנָי!

אֱלֹהֵי,

שְׁמַע קוֹלִי

שְׁמַע תַּחֲנוּנָי,

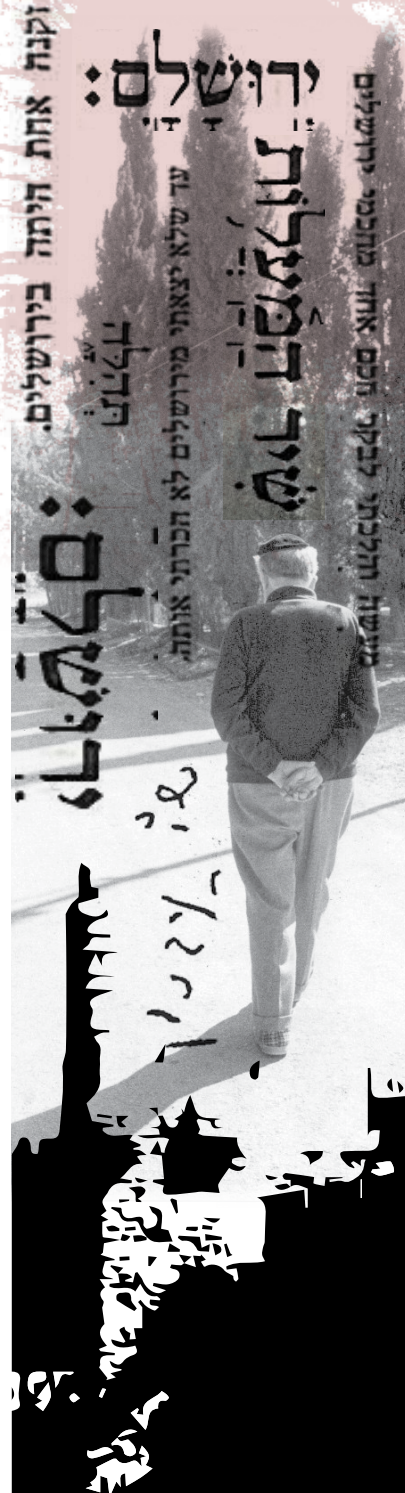
אֱלֹהֵי.

ריקודנטו, השותפה גם לכתיבתן: ציפורים (2005), נופים (2007), רישומי אש (2014), בעקבות ציירים (2016) ו-מראת ים (בהכנה לדפוס)

תרצה ספיר (1943 -)

כוריאוגרפית, מורה וחוקרת תנועה באמצעות כתב תנועה אשכול-וכמן. נולדה וגדלה בקיבוץ גת. פגשה את נועה אשכול, מייסדת כתב התנועה אשכול-וכמן בשנת 1968. הייתה תלמידתה ולאחר מכן עמיתה לעבודה. בשנים 1968 - 2008 הייתה חברה ב"אגודה לכתב תנועה" והשתתפה בהכנת רבים מפרסומיה. בשנים 1978 - 2015 לימדה ורכזה את לימודי כתב התנועה במכללת סמינר הקיבוצים. בשנים 2000 - 2007, שימשה שם בתפקיד ראש בית הספר לאמנויות המחול וייסדה את המסלולים "תיאטרון מחול" ו"מורים בפועל". בשנת 2008 הקימה שם את "המרכז לחקר כתבי תנועה ומחול". פיתחה את שיטת ספיר - שיטה לשיפור והעצמת מיומנויות קוגניטיביות לליקויי למידה באמצעות תנועה וכתב תנועה. בשנת 1986 הקימה את קבוצת המחול ריקודנטו והיא הכוריאוגרפית ומרכזת הקבוצה.

בין ספריה, שתי אסופות ריקודים לחגי ישראל: מחברות חנוכה (1987) ומועדים למחול (2013). שנכתבו ונלמדו בקהילות שונות במסגרת עבודתה התנועתית להחייאת תרבות החג בישראל. וחמש סוויטות מחול הנרקדות על ידי קבוצת

תקציר על היצירה

מעמקים קראתיך הוא ריקוד תפילה הבנוי מרצף של מגעים בין איברים המשתרגים לאורכו של הגוף. הריקוד נפתח ונסגר בעמידה זקופה ויציבה על שתי רגליים. בין לבין מתוזמן רצף התנועה בין איברים הנוגעים ושוהים ובין תנועה רציפה במרחב. הגוף מתכנס פנימה ומאתגר את שיווי המשקל במעבר לעמידה על רגל אחת תוך כדי כפיפה ויישור של הרגליים. התכנסות זו מלווה בתנועות ידיים המציירות מצבים פיסוליים של תפילה ותחינה לנחמה ולשלום תוך שמירה על מגעים ואחיזות שאינם מתנתקים. את הריקוד ניתן לבצע כתפילה יחיד - סולו, או כתפילת רבים - בקבוצה. תיווי הריקוד מופיע בספר **מועדים למחול**.

הקשר ומקורות השראה

כחברת קיבוץ חיברה תרצה ריקודים קצרים למסכתות החגים ולטקסים נוספים במחזור השנה. הריקודים בוצעו על ידי הילדים והחברים בקיבוצים גת וכרמיה בשנים 1961-2012. הריקודים נטועים בתרבות היהודית המתחדשת במסגרת הקהילה הקיבוצית ומייצגים באופן תנועתי את סמליה של תרבות זו. לימים היו הריקודים חומר לימוד לסטודנטים להוראת מחול במכללת סמינר הקיבוצים ולסטודנטיות במסלול לריקוד במכללת אורות ישראל. הסטודנטים הם שינחילו את הריקודים לדורות הבאים. הריקוד ממעמקים קראתיך חובר לטקס יום הזיכרון לחללי צה"ל והמסר שלו כפול: מצד אחד הוא נותן ביטוי לכאב השכול ומצד אחר מסמל תקווה לשלום. הוא מבוצע כיום גם במסגרת חגיגות יום העצמאות כריקוד תפילה לשלום.

"ירושלים של זהב"

בתוך: 0 מעלות

Zero Degrees

2005

כוריאוגרפיה ופרפורמנס:

אכרם חאן (Akram Khan) וסידי לארבי

צ'רקאוי (Sidi Larbi Cherkaoui)

מוזיקה: ניטין סאוונהני (Nitin Sawhney)

טקסט: אכרם חאן

פיסול בובות:

אנטוני גורמלי (Antony Gormley)

תלבושות: קיי איטו (Kei Ito)

אכרם חאן (Akram Khan) (1974)

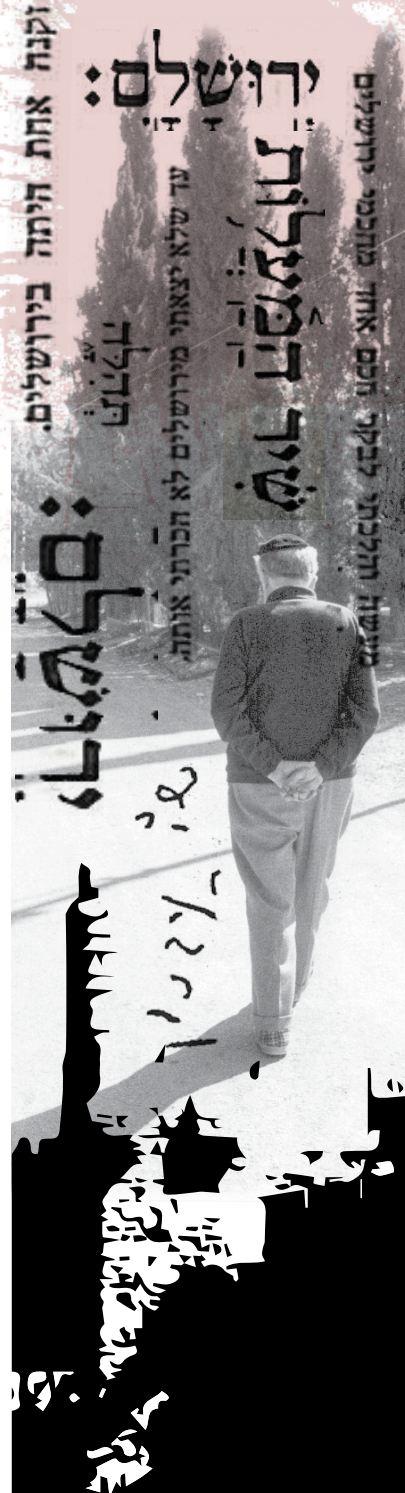
כוריאוגרף בריטי שזכה למוניטין בזכות שפת תנועה וירטואוזית המשלבת תחומים ותרבויות. חאן נולד בבריטניה להורים מוסלמים שהיגרו מבנגלדש. כדור שני להגירה הוא רואה בגוף בית שאתו הוא נודד בין שתי התרבויות שעליהן התחנך. ביצירתו הוא משלב בין המסורתי לחדשני, בין מחול הקטק ההודי (Indian Kathak dance) למחול המודרני-עכשווי. בשנת 2000 הקים את להקת המחול "אכרם חאן", וב-2012 יצר חלק מהכוריאוגרפיה לפתיחת המשחקים האולימפיים בלונדון. הוא זכה בשני פרסים יוקרתיים: פרס אוליבייה ליצירת מחול ופרס מבקרי המחול הבריטיים. שיתף פעולה עם אמנים רבים, ביניהם סטיב רייך, ג'ולייט בינוש, קיילי מינו, אניש קאפור וסילבי גיום.

סידי לארבי צ'רקאוי (Sidi Larbi Cherkaoui) (1976)

כוריאוגרף ורקדן פלמי בעל יכולות אקרובטיות מרשימות. צ'רקאוי הוא בן להורים מוסלמים שהיגרו לבלגיה ממרוקו. את השכלתו במחול רכש בבית הספר הבינלאומי לרקדנים ולכוריאוגרפים פ.א.ר.ט.ס. (P.A.R.T.S.) בבריסל. רקד בלהקות היפ-הופ וג'אז שבהן פיתח כישורי אקרובטיקה גבוהים, ובלהקת הבלטים סי דה לה בי (Les Ballets C. de la B). זכה בפרסים על יצירותיו, ביניהם פרס אוליבייה ליצירת מחול ב-2014.

תקציר על היצירה

היצירה עוסקת במסע החיים של ההגירה. בתנועה המתמדת של אנשים ממקום למקום, תנועה הנפסקת רק במוות. היצירה מתחילה בסיפורו האישי של חאן שנסע ברכבת שבה מצא אחד הנוסעים את מותו, ומאחר שחאן החזיק בדרכון זר, הוא עוכב לחקירה. היצירה מסתיימת בירושלים בתקופת האינתיפאדה השנייה. בין לבין, חאן וצ'רקאוי, שני גברים מוסלמים שגדלו באירופה, עורכים מסע חוצה גבולות. שניהם מלווים בשתי בובות לבנות הבנויות בצלמם ובגודלם, האחד נוסע ברכבת והשני הולך ברגל. נרטיב היצירה מעוגן במסורות המזרח ומסופר במקטעים השזורים בטקסטים תנועתיים ובהומור.

מבנה היצירה

- א. מונולוג משוכפל - חאן וצ'רקאוויו יושבים כתף לכתף, פנים לקהל, מספרים את סיפור המוות ברכבת בליווי מחוות ידיים.
- ב. משני צדי קו ההפרדה - דואט ידיים משני צדי קו ההפרדה
- ג. מחליפים צדדים וחוצים את הקווים - דואט במרחב שנפתח
- ד. נעים במעגלים - סיבובים הלוך ושוב סביב ציר אישי וציר משותף
- ה. מחול המוות - חאן מכה את צ'רקאוויו, הורג אותו ומקים אותו לתחייה
- ו. אדם בובת סמרטוטים - סולו צ'רקאוויו
- ז. דואט אדם ובובה
- ח. מתגוששים
- ט. המשך מונולוג משוכפל ביחסים גופניים משתנים בין השניים
- י. סולו חאן בליווי כינורות
- יא. דואט נסיעה ברכבת
- יב. גוף וגופה - אדם ובובה
- יג. ירושלים של זהב - שיר קינה

הקשר ומקורות השראה

המפגש בין אכרם חאן וסידי לארבי צ'רקאוויו בשנת 2000 הוליד יצירה משותפת. שני הכוריאוגרפים, רקדנים שגדלו והתחנכו באירופה, חשו אחים לגורל משותף. נסיבות החיים שלהם דומות, שניהם בנים למשפחות מוסלמיות מהגרות. החוויה של מות הנוסע ברכבת, במהלך נסיעה בין בנגלדש להודו והשלכותיה על חאן שנחשב שם אזרח זר, שימשה את השניים כסיפור מסגרת למשמעות החיים והמוות במצבים של זרות והגירה. היצירה מסתיימת בקינה על ירושלים, המרכז הרוחני של שלוש הדתות, בתקופת האינתיפאדה השנייה (2000 - 2005), הזמן שבו חוברה היצירה. תמונות של פיגועי ההתאבדות שאירעו במהלך האינתיפאדה מתערבבות בתיאור המת על הרכבת ומסתיימות בדמותו של צ'רקאוויו השר בעברית את הבית הראשון של ירושלים של זהב. השיר שנקשר בניצחון של מלחמת ששת הימים מושר במרחב שבו נראות גופות אדם ובובה. את השיר מלווים כינורות, הממשיכים לנגן גם כששני הרקדנים עוזבים את הבמה ומשאירים מאחור את הבובות. בזכרם את ציון, מנגנים הכינורות שיר קינה על גורלם של אלה שאינם מוצאים דרך לצאת ממעגל האיבה.

”אדיר אדירים”

בתוך: מונגר Monger

2008

כוריאוגרפיה: ברק מרשל

במאי: יאיר ורדי

עוזר במאי: קלאודיו קוגן

מוזיקה: קטעים ממזרח ומערב - בלקן ביט בוקס,

שי בן צור, הנדל, טאראף דה היידוק, ורדי

עיצוב במה ותלבושות: מאור צבר

הפקה: מרכז סוזן דלל

צילום באדיבות ברק מרשל

ברק מרשל (1968 -)

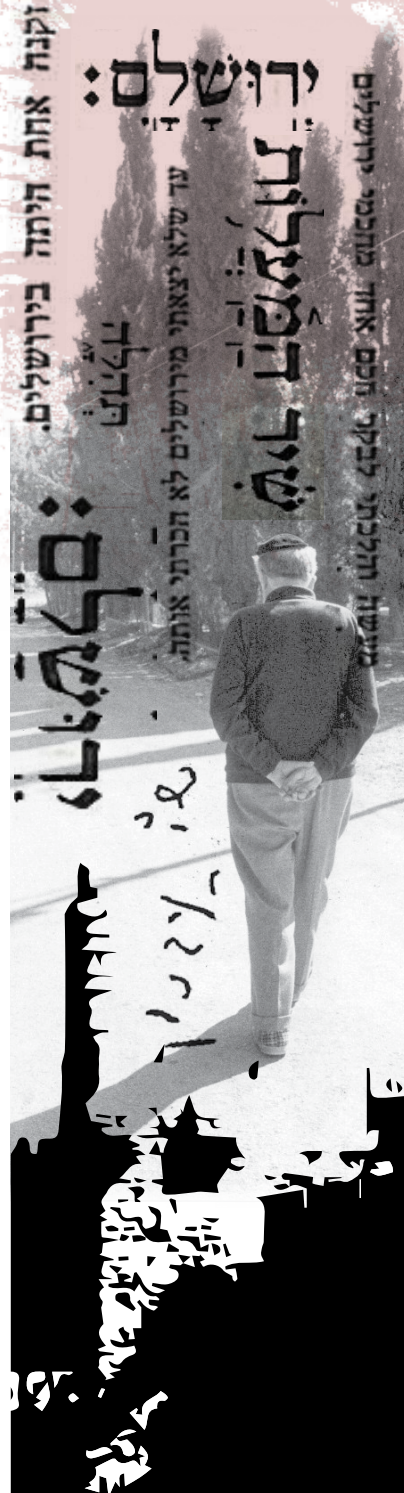
כוריאוגרף ישראלי יליד לוס אנג'לס. בנם של מרגלית עובד, רקדנית-סולנית מהדור הראשון של הרקדנים בלהקת תיאטרון המחול ענבל, ומל מרשל, מפיק תיאטרון, יליד רובע ברונקס בניו-יורק. ב-1994 עלה לישראל עם אמו שהתמנתה למנהלת האמנותית של להקת ענבל. ההתמודדות עם מותה של דודתו האהובה לאה באותה השנה הביאה אותו לעולם המחול. הוא התחיל לרקוד ויצר את יצירתו הראשונה **הדודה לאה** (1995) שזכתה בפרס הראשון בפסטיבל גוונים במחול. הוא המשיך ליצור באופן עצמאי בישראל ועבד תקופה קצרה

עם להקת בת-שבע. פציעה בתאונת דרכים החזירה אותו לארצות הברית שבה פעל בעיקר כמוזיקאי. לקראת סוף שנת 2000 חזר מרשל לישראל ויצר את **מונגר** ואת **רוסטר** לפסטיבל תל-אביב דאנס. ב-2014 התמנה למנהל האמנותי של להקת ענבל והמרכז האתני שפועל בחסותה, אולם עזב את התפקיד אחרי פרק זמן קצר.

בין יצירותיו: **ארץ של תפוזים עצובים** (1997), **החתונה של אמה גולדמן** (1998), **כשהתרנגול קרא בקול הכלה הירוקה התעופפה מעל כיכר הכפר** (2000), **וואנדערלאנד** (2009)

תקציר על היצירה

היצירה עוסקת בעשרה משרתים הלכודים במרתף ביתה של סוחרת (Monger) מרושעת. המשרתים שמכרו את עצמם כדי לשרוד, מנסים לקחת בחזרה את הבעלות על חייהם והעתיד שלהם. הסיפור מבוסס על סרטו של רוברט אלטמן **פארק גוספורד** (2001) ועל מחזהו של ז'אן ז'נה **המשרתות**, ומוצג כתיאטרון פיזי מלא הומור. היצירה חוקרת את הדינמיקה המתקיימת בין "עולמות עליונים" ל"עולמות תחתונים", בין אדונים למשרתים. היא מציגה את מנגנוני הכוח, הרצון וההישרדות ברצף קוהרנטי של אינסוף תנועות בעלות משמעות. הטקסט נרקם בתנועה ברורה, מהירה ועוצמתית המקפלת בתוכה גם הרבה עדינות וחמלה. הפסקול והתנועה רוויים נגיעות אתניות. הדבר בא לידי ביטוי בתנועה, בעיקר בפלג הגוף העליון, בראש, בזרועות ובכפות הידיים.

הקשר ומקורות השראה

הפיוט: "הללו אדיר אדירים"
הלחן: ספרדי ירושלמי כתוב במקאם שיגא
מבוצע בהקפות שמחת תורה בשירה ובמחול

כמו נדכאים אחרים בזמנים אחרים, פונות המשרתות ביצירה **מונגר** אל מזמורי ספר תהלים כדי למצוא נחמה ולבקש עזרה מאלוהים. הן לוקחות את הפיוט "אדיר אדירים" שהגברים שרים ורוקדים בהקפות שמחת תורה והופכות אותו לשלחן. הקול - קול אישה, הזמרת ויקטוריה חנה, והגוף הרוקד - גם גוף אישה. הפיוט מבוצע בעוצמה כהתרסה נגד הגברים המצויים על הבמה ובקרב הקהל.

ה' הללו	את שם ה'	הללויה הללויה
ה' ומהלל	ברוך	הללו אדיר אדירים
ה' ומהלל	דגול	הללו גדול גדולים
ה' ומהלל	ותיק	הללו הדור הדורים
ה' ומהלל	חנן	הללו זכאי זכאים
ה' ומהלל	ישר	הללו טהור טהורים
ה' ומהלל	לעד	הללו כביר כבירים
ה' ומהלל	נוכא	הללו מלך מלכים
ה' ומהלל	עוזר	הללו סומך סומכים
ה' ומהלל	צדיק	הללו פודה פדויים
ה' ומהלל	רחום	הללו קדוש קדושים
ה' ומהלל	תומך	הללו שומר שומרים

חד"פ

2013

קוריאוגרפיה: רונן יצחקי

רקדנים יוצרים: אנסמבל כעת

מוזיקה: גדעון לבינסון, רמי טרייסמן ודניאל זמיר

תלבושות: ישעיהו רבינוביץ'

עיצוב חלל: יוסי נגר

צילום: גדי דגון

באדיבות בין שמיים לארץ

כביש מס' 1

2010

קוריאוגרפיה: תמי ורונן יצחקי

רקדנים יוצרים: אנסמבל כעת

מוזיקה: עמנואל ויצטום

תלבושות: אהרון מנור

בוצע במסגרת פרויקט סיטי-דאנס

צילום: ניר שאנני

באדיבות בין שמיים לארץ

מדד האושר

2015

קוריאוגרפיה: תמי ורונן יצחקי

רקדניות-מרצות:

אור אשכנזי, הילה זוהר, מור ברגמן

מוזיקה: רמי טרייסטמן, סטודיו רמיקס

(Studio Ramux)

עיצוב במה ותלבושות: קרן דמבינסקי

בכורה: מוזיאון ישראל,

"פסטיבל בין שמיים לארץ", נובמבר 2015

צילום: תומר אפלבוים

באדיבות בין שמיים לארץ

רונן יצחקי (1972 -)

קוריאוגרף עצמאי, מורה לתנועה ולתיאטרון מחול ומדריך פדגוגי. למד אצל רות זיו איל ובעל תואר שני משולב מהאקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים ומהאוניברסיטה העברית. ב-2010 בשיתוף עם תמי, בת זוגו, ייסד את **מרכז בין שמיים לארץ** העוסק בחיבור בין העולם

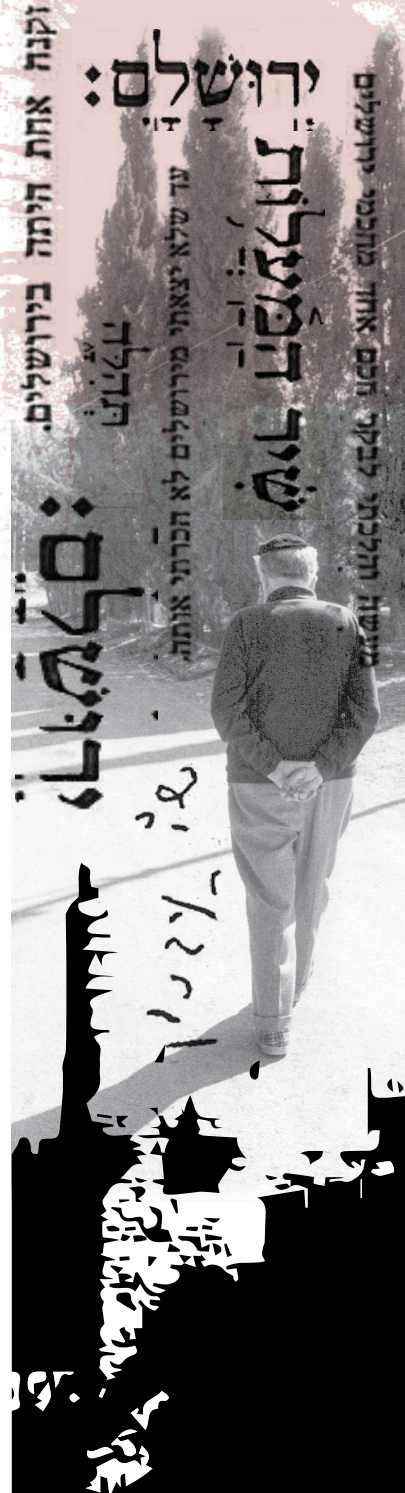
היהודי למחול העכשווי. בתוך המרכז הוא מנהל את **כל עצמותי תאמרנה**: בית הספר לתיאטרון מחול לגברים ואת **אנסמבל כע"ת** - קבוצת מחול עכשווי של גברים ירושלמים דתיים. עבודותיו הוצגו בסינגפור, בספרד, בגרמניה ובפסטיבלים רבים בישראל, ביניהם הרמת מסך, חשיפה בין לאומית, גוונים במחול, מחול אחר, מחול ברוח וריקודי חדר. ב-2016 חלק יצחקי עם תמרה מיאלניק את פרס שר החינוך במחול ליוצרים בתחומי התרבות היהודית.

בין עבודותיו של יצחקי עם אנסמבל כעת: **גיבורים** (2017), **עפר** (2015).

בין עבודותיהם המשותפות של רונן ותמי יצחקי: **לעוף ולרקוד** (2014), **בעצב** (2012), **גרטל** (2011), **מה זאת עשית** (2010), **זאת הפעם** (2009).

תמי יצחקי (1977 -)

קוריאוגרפית עצמאית הפועלת החל מ-2001 בתחום תיאטרון-מחול, שהיא מכנה "מדרש מחול". יצירותיה עוסקות בשאלות על החיים והעולם מנקודת המבט של היחיד והקבוצה, והן בדרך כלל פרי עמל

משותף שלה ושל רונן, בן זוגה לחיים וליצירה. היא בוגרת תואר ראשון בתיאטרון ויזואלי מאקדמיית ריטפלד לאמנות (Rietveld) באמסטרדם, הולנד. עבודותיה הוצגו בהולנד, בגרמניה, בספרד, בסינגפור ובפסטיבלים רבים בישראל, ביניהם הרמת מסך, חשיפה בין לאומית, גוונים במחול, אינטימדאנס ותיאטרונטו. עד 2013 הייתה הרכזת של תחום המחול בסל תרבות. היא אוצרת שותפה של סדרת המחול בבית מזיא, מרכזת את תכניות הלימודים והפרויקטים המיוחדים בתיאטרון הקרון, ומלווה אמנותית ומייסדת שותפה של פסטיבל "בין שמיים לארץ".

תקציר על היצירה "חד"פ"

תהלים סג: ב-ג

ב אֱלֹהִים, אֵלֵי אַתָּה אֲשַׁחֲרֶךָ:

צָמְאָה לָךְ, נַפְשִׁי כִּמְהָ לָךְ בְּשָׂרִי;

בְּאָרֶץ-צִיָּה וְעֵינַי בְּלִי-מַיִם.

ג כִּן בִּקְדָשׁ חֲזִיתָךְ לְרֵאוֹת עֲזָךְ וּכְבוֹדָךְ.

היצירה מביאה אל הבמה את הקיום היהודי-חסידי שבין שמיים לארץ, בין עולם רוחני, -נצחי ובין עולם חומרי, זמני ומתכלה. היא נפתחת בבמה ריקה המועמסת לאט לאט בחפצים ורקדנים. את החפצים מכניס פנימה שמש בית הכנסת. בהתחלה הוא מכניס שולחן קטן ודל ובהמשך כ- 4100 כוסות פלסטיק חד פעמיות (חד"פ) ו-20 כיסאות. נורה פלורסנטית התלויה מעל השולחן ומאירה באור קר את חלקה הראשון של היצירה, מגבירה את תחושת דלות החומר, המאפיינת את האסתטיקה הפרקטית של הציבור החרדי.

התלבושת של הרקדנים משלבת בין בגדים חרדיים לבגדי עבודה של רקדנים בסטודיו. בפתיחת הריקוד נקשר גרטל (אבנט/חגורה) למותניהם של הרקדנים, שהוא אזכור למנהגם של החסידים לקשור גרטל בזמן התפילה כדי לחצוץ ולהפריד בין עליונים לתחתונים, בין החלק העליון-הרוחני של הגוף לחלקו התחתון-הגשמי: "שלא יהא ליבו רואה את

הערווה" (תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף כד, עמוד ב). הרפרטואר המוזיקלי נע בין שלושה עולמות: מוזיקה אירופאית של שופן, שירת תהלים בנוסח חב"ד, וג'אז ומוזיקה אלקטרונית ישראלית-עכשווית המתכתבת עם ניגוני חב"ד.

חלקה השני של היצירה הוא סוריאליסטי ומאופיין באור צהוב חם. הוא בנוי כמחווה לקפה מילר של פינה באוש. בחלק זה נתקלים הרקדנים בכיסאות ובכוסות כך שבסוף היצירה יש על הבמה אי-סדר גמור, תוהו ובוהו.

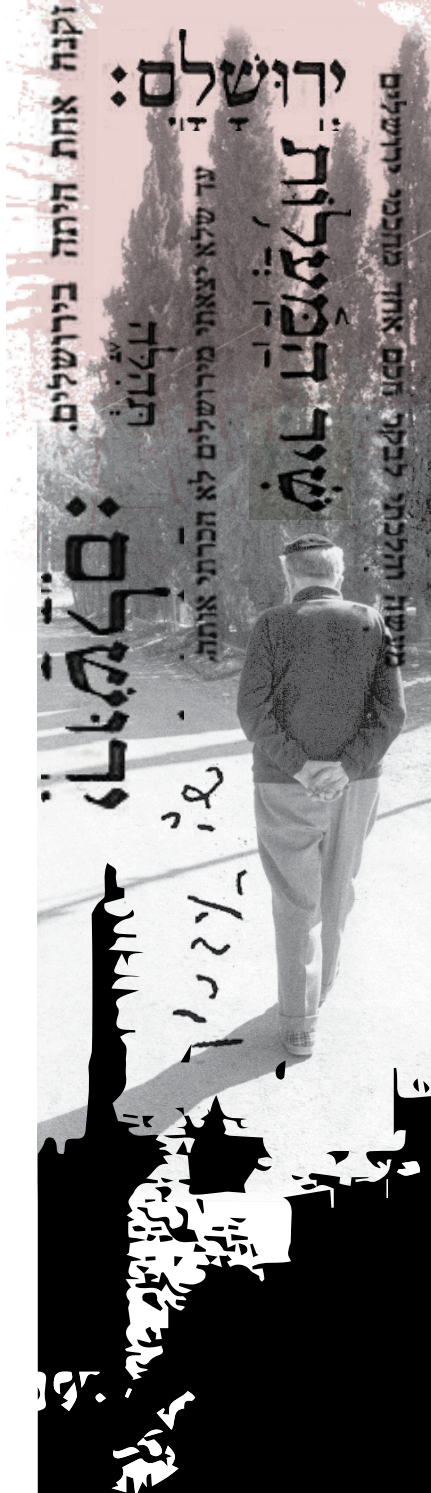
תקציר על היצירה "כביש מס' 1"

היצירה מחברת בין האקסטזה הדתית הנוצרת בבית הכנסת במהלך התפילה לאקסטזה החילונית המתרחשת במועדון הריקודים בריקוד הרוקנרול. בשני מצבי האקסטזה האלה הגוף נע ביראה, בחיל וברעדה. בפתחת היצירה נראית קבוצה של חמישה גברים עטופים בטליתות המתפללים בדבקות, כמעט צמודים זה לזה,

בעוד הקבוצה דוחה שוב ושוב אחד מהם. בהדרגה הופכת התפילה לריקוד רוקנרול, וכשהריקוד מגיע לשיאו הם שבים ומתכנסים בתפילה מתחת טליתות.

תקציר על היצירה "מדד האושר"

היצירה היא מופע-הרצאה (Lecture-performance) המבוצע על ידי שלוש רקדניות-מרצות, המציגות מבט מרובד על העיר ירושלים דרך נתונים סטטיסטיים, סוציולוגיים, גאוגרפיים והיסטוריים המוגשים בקול, במשחק ובתנועה. זהו ניסיון להבין את קסמה של העיר בעיני תושביה באמצעות כימות ומדידה של נתונים אובייקטיביים. הרקדניות משתמשות במפות, גרפים, ותרשימי זרימה כדי לפענח את הנתונים על איכות החיים ושיעור הרצון של תושבי ירושלים, המפורסמים מדי שנה על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מכון ירושלים למחקרי מדיניות והעירייה. נתונים אלה מפולחים על פי מגזר, גיל, מין, שפה, דת, השכלה, רמת הכנסה, אזור גאוגרפי ומקצוע. היצירה המתחילה בהעמסת יתר של מידע כמותי, יבש ומנוכר מעלה תהיות באשר לתקפותם של הפילוחים הסטטיסטיים ומציעה דרכי הסתכלות אחרות על רקמת החיים הסבוכה

בירושלים. היצירה בנויה משבעה קטעים:

סולו - על האושר

טריו - נתונים סטטיסטיים

סולו - שכונות העיר

דואט - "ירוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר, שְׁחֻבְרָה-לָהּ יַחְדָּו"

(תהלים קכב, ג)

טריו - סקר שביעות רצון מתנועות ריקוד

סולו וטריו - זיכרונות ילדות בירושלים

טריו - נתונים סטטיסטיים

הקשר ומקורות השראה

אנסמבל כעת פועל במרכז עפרון - ביתן של להקות הורה ירושלים הממוקם בעמק המצלבה בירושלים. זהו המקום שבו התחיל ישו את מסע הייסורים שלו עם הצלב על גבו, מהעמק ועד למקום צליבתו.

היצירה חד"פ נוצרה בהשראת שפת הגוף של הרבי מלוצ'ביץ' המשלהב את חסידיו בלחן, שירה וריקוד המשולבים זה בזה. את היצירה מלווה מזמור תהלים סג המביע השתוקקות לקדוש ברוך הוא. בין האביזרים שבהם משתמשת היצירה יש שולחן ומנורה דלים ולמעלה מ-4000 כוסות פלסטיק חד פעמיות (חד"פ). אביזרים אלה מבנים את הפער שבין התרוממות הרוח החסידית לדלות החומר שבתוכה היא מתקיימת.

ההשראה ליצירה **כביש מס' 1** היא מהתפילה ומהמצאות הרקדנים במעבר תמידי מקודש לחול, מהחיים החומריים להשתוקקות לחיי הרוח. מרחק זה משול לכביש מס' 1 המפריד ומחבר בין תל אביב החומרית לירושלים עיר הקודש. המרחק בין תל אביב לירושלים הוא פיזי, ואורכו כ-65 ק"מ, אך הוא גם מרחק סימבולי ורוחני.

"אנחנו נמצאים בין שמיים לארץ, בין תל אביב לירושלים,

בין עולם חסידי עתיק יומין, לעולם של תרבות עכשווית.

אנחנו נהנים מהיותנו תווך שבין הקצוות

וגם מודים על קיום הקצוות כמות שהם.

מוחאים כפיים עם יד ימין ויד שמאל." (מתוך התכניה)

היצירה **מדד האושר** נובעת מעיון מעמיק בנתונים הסטטיסטיים הסותרים על ירושלים. מחד גיסא הנתונים מעידים על הגירה שלילית מירושלים, הנובעת מנחיתות בכל תחומי החיים בהשוואה לערים מתחרות בישראל, ומאידך גיסא ירושלים מובילה בסקרי שביעות רצון ושמחת חיים של תושביה. תמי ורון יצחקי, שבחרו לעבור לירושלים מתל אביב לפני כארבע שנים, מנסים להבין מדוע כל מי ששומע על בחירתם לעבור לירושלים מגיב בתימהון גדול כל כך, ובתוך כך הם גם מנסים לפצח את מדד האושר הגבוה המאפיין את תושבי העיר.

שלוש אחיות מגע, ניתוק

2015

כוריאוגרפיה: רונית זיו
רקדנים יוצרים:

אביב הורוביץ, גלעד ירושלמי, ירדן עוז
מוזיקה: סטיב רייך דגמי מחול
(Dance Patterns), סרגיי רחמינינוב אלגיה

צל'לו, כינור ופסנתר
תפאורה: תות השרביט
תלבושות: ורוניקה שור
צילום: גדי דגון
באדיבות גדי דגון

רונית זיו (1970 -)

רקדנית וכוריאוגרפית ילידת רמת השרון הפועלת ככוריאוגרפית עצמאית החל מ-1998. רונית, בוגרת מגמת התיאטרון בתיכון לאמנויות תלמה ילין, שילבה בהמשך לימודיה הכשרה במשחק בבית הספר לאמנויות הבמה בית צבי והכשרה במחול בבית הספר למחול במכללת סמינר הקיבוצים. בשנים 2010-2012 היו רונית זיו ויורם כרמי המנהלים האמנותיים של פסטיבל הרמת מסך. זכתה במגוון פרסים על יצירותיה המשלבות מחול ותיאטרון, ביניהם פרס שרת התרבות לכוריאוגרפית צעירה בשנים 2002 ו-2005. בין יצירותיה: רוז לא מחכה (1999); לפרק ת'צורה (2005); אישה א/אישה ב (2008); גאות (2009);

שמאל-מרכז/אבן-שפה (2014). ביצירותיה היא מגיבה בהומור על האנושי והיומיומי.

תקציר על היצירה

היצירה מתכתבת עם הסיפור הקצר "שלוש אחיות". במהלך היצירה נפרם הטקסט העגנוני להברות ונרקם מחדש בביצוע משולב - קולי ותנועתי. ביצירה משתתפים שלושה רקדנים, שתי רקדניות ורקדן אחד. אין על הבמה שלוש אחיות כמו בסיפור, והדמויות אינן תשושות כמתואר בסיפור, אלא רואים שלושה גופים צעירים מלאי אנרגיה וחדוות נעורים. עולמו הדחוס והאירוני של עגנון מתממש על הבמה באופן פיזי ועכשווי באמצעות מחוות (ג'סטות) תוך כדי משחק בין צלילים, מילים וגופים בתנועה.

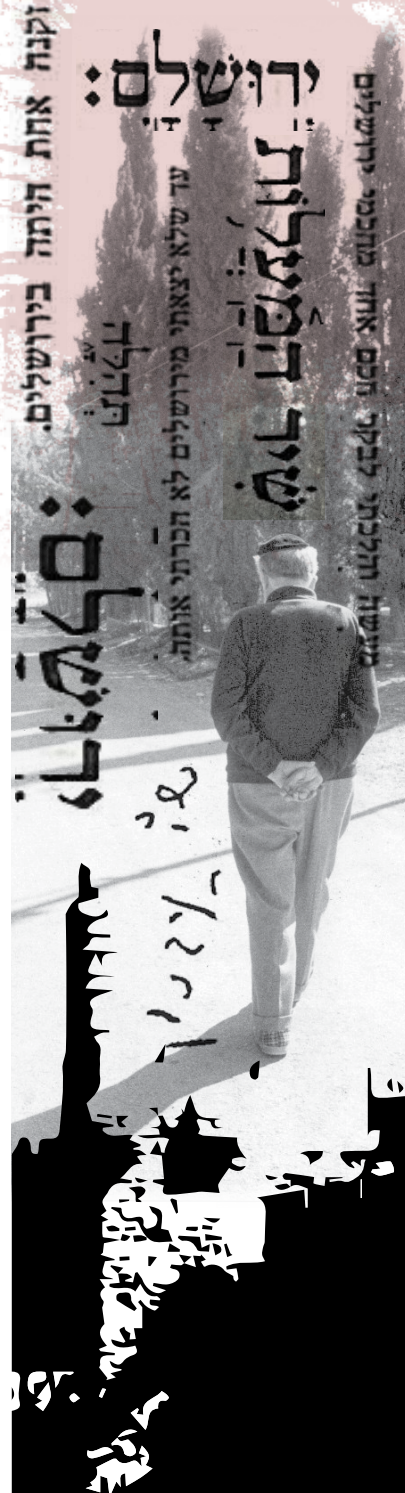
מבנה היצירה: חלק א, חלק ב, חלק ג, חלק ד - ווריאציה של חלק א, אפילוג.

כאשר הקהל נכנס לאולם, הוא רואה את הרקדנים מסדרים על הבמה את האביזרים שיעשה בהם שימוש במהלך היצירה: דלי מים, מגבת, סבון סינטבון, קופסה אדומה שבתוכה מסתתרת מכונת תפירה מיניאטורית ומניפות. בפתיחה מכריז הרקדן: "שלוש אחיות, מאת ש" עגנון, לברל כצנלסון ברכה".

חלק א - קריאת הטקסט תוך יצירת תלות הדדית באמצעות מגע הלקוח ממשחקי ילדים.

חלק ב - מחול ריתמי, מהיר וחד של תנועה סיזיפית, אינטנסיבית כמו שלוש האחיות שעמלות "מאור הבוקר עד חצות לילה, ממוצאי שבת עד ערב שבת".

חלק ג - חזרה על הטקסט תוך הצגת תשישות גופן של האחיות והמחזת סצנת ההשפלה, שבה

הרקדניות המייצגות את הגביר המתנשא כשהן ישובות זו על כתפיה של זו, מסרבות לשלם לרקדן המתחנן תוך כדי שיעול, כשהוא בתחתוניו בלבד, לקבל את התשלום עבור הכותונת המוכתמת בדם.

חלק ד - אסוציאציות אישיות של הרקדנים בעקבות הסיפור תוך חזרה למוטיבים התנועתיים של משחק ומגע מחלק א.

אפילוג - קריאת הטקסט בעמידה, כמו מקהלה יונית תוך התנשמות וקירור הגוף בעזרת מניפות. סיום בשורה האחרונה של הסיפור: "עדיין אין כאן משום נחמה גמורה".

הקשר ומקורות השראה

בשנת 1937, בימים של גזרות שקדמו לשואת יהודי אירופה, עגנון מפרסם את הסיפור הקצר **שלוש אחיות**. בראש הסיפור מופיעה הקדשה "לברל כצנלסון ברכה". על פניו זהו סיפור אגדה על עבודתן הסיזיפית, נטולת

הברכה של שלוש אחיות עניות התופרות למחייתן. אחיות רווקות, זקנות שלא מימשו את עצמן בנישואין ולא הצליחו לצאת ממעגל העוני למרות עמלן הרב מזריחה עד שקיעה בכל ימות השנה. במרכז הסיפור עומדת החמצה. לבסוף מזדמן לאחיות לעשות מעשה אמנות שיתגמל אותן בכסף, לתפור כותונת לבנה לכלה עשירה. ואולם הן מחמיצות את ההזדמנות הזאת. במהלך התפירה נאנחת הראשונה, בוכה השנייה ומפיה של השלישית ניתזת טיפת דם המכתימה את הכותונת, ולכן הגביר העשיר מסרב לשלם את שכר טרחתן.

כתיבתו של עגנון משלבת בין פשט לדרש. הקדשת הסיפור לברל כצנלסון - הוגה דעות ציוני-סוציאליסטי, שהזמין חמש שנים קודם לכן מביאליק את **שיר העבודה והמלאכה** כהמנון לתנועת הנוער העובד והלומד - מאפשרת לנו לקרוא את הדרש שהופנה אל כצנלסון וקוראי הסיפור.

"לְמִי תוֹדָה, לְמִי בְּרָכָה?" שרו בני הנוער. ותשובת הדור: "לְעֹבְדָה וְלְמְלָאכָה!". בסיפור שואל עגנון את המשיבים: "האומנם? ומה המחיר על כך?" היצירה **שלוש אחיות** מעבירה את השאלות האלה אלינו.

תיאטרון

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

שֵׁי גַּזְטוֹן

שיר המעלות

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

ירושלים:

זקנה אחת היתה בירושלים.

והלכתי לבקר חכם אחד מחכמי ירושלים

שיר המעלות

שֵׁי גַּזְטוֹן

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

תהלה

ירושלים

זקנה אחת היתה בירושלים.

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

תיאטרון

ירושלים

התיאטרון, כאמנות המתרחשת במרחב, יוצר מרחבים בדיוניים (המקומות שבהם מתרחש המחזה) המגולמים על הבמה באופן חומרי דרך עיצוב החלל, התפאורה, התאורה, תנועת השחקנים ועוד. לירושלים, כמרחב בדיוני המועלה על הבמה, יש נוכחות מתמדת בדרמה היהודית והמערבית, מימי הביניים ועד ימינו.

הייצוג של ירושלים בא לידי ביטוי בטקסט של המחזה (דרך הדיאלוג בין הדמויות והוראות הבמה) ובאופנים שבהם מעצבי במה בוחרים לפרש את משמעותה של העיר. ניתן לזהות שלוש מגמות מרכזיות בייצוגה של ירושלים בדרמה: ירושלים האוטופית או הסימבולית, דהיינו תפיסה של ירושלים כסמל בעל משמעות דתית, חברתית או פוליטית, שאזכור שמה מעלה מטענים מיתולוגיים; ירושלים ההיסטורית, דהיינו שיבה אל רגעים מהעבר של ירושלים (כמו חורבן בית המקדש או התקופה הצלבנית) כדי לדון דרכם בשאלות עכשוויות; וירושלים העכשווית, הקונקרטי, המתייחסת אל העיר הפיזית, הקיימת כיום, על רחובותיה ושכונותיה, ועל האוכלוסיות השונות החיות בה - לעתים ביחסי שכנות ולעתים בעוינות ובקונפליקט. שלוש מגמות אלו יכולות להשתלב זו בזו ביצירה אחת, כך שירושלים הקונקרטי, למשל, תעומת עם זו האוטופית - או שזו ההיסטורית תשקף את ירושלים העכשווית.

ש"י עגנון

אף שש"י עגנון עצמו ככל הנראה לא אהב תיאטרון כלל, עובדו יצירותיו הספרותיות שוב ושוב לבמה - אולי יותר מכל סופר עברי אחר. מלבד היצירות הנידונות כאן, הוצגו בתיאטרון הישראלי עיבודים גם ל"האדוני והרוכל", "המלבוש", "שירה", "תמול שלשום", "בדמי ימיה", אסופת המכתבים של עגנון עם אשתו: "אסתרליין יקירתי", ועוד יצירות רבות. התיאטרון הישראלי נעדר מסורת ארוכת שנים של כתיבת דרמה בעברית, ותופעה זו הובילה יוצרי תיאטרון לעבד מחדש לבמה את הספרות העברית הקלאסית - מהתנ"ך ועד הספרות העברית המודרנית. עגנון, בשל מעמדו הקנוני (בין השאר לאחר זכייתו בפרס נובל לספרות), בולט במיוחד במגמה זו. בשל הדימוי שלו בציבוריות הישראלית - דימוי שהוא גם יהודי-מסורתי וגם מודרני - לעיבודיו של עגנון לבמה יש תפקיד מרכזי בחיפוש של התיאטרון הישראלי אחר חומרים יהודיים. עם זאת, שפתו הייחודית של עגנון והאירוניה הדקה שלו מציבות אתגרים למעבדים ובמאים. אין זה מקרה שברבות מההצגות המבוססות על סיפורי עגנון נשמרת בצורה כזו או אחרת דמות המספר, המאפשרת לשמר את הלשון רבת-המשלבים ואת העמדה האירונית המופיעה רבות בסיפוריו.

תהלים

אף שהתנ"ך משמש חומר גלם פורה במיוחד עבור התיאטרון - המערבי והעברי - כבר מאות בשנים, לספר תהלים יש נוכחות דלה למדי בדרמה ובתיאטרון (וזאת בשונה מהנוכחות המוגברת של תהלים באמנויות אחרות כגון המוזיקה). הסיבה לכך, ככל הנראה, נעוצה באופיו הלא-דרמטי של הספר. בעוד ספרים מקראיים אחרים (כמו בראשית, שמואל או אסתר) מציגים עלילות מרובות פעולה וקונפליקטים, הרי ספר תהלים בנוי בעיקרו ממונולוגים פנימיים - תפילות, תחנונות, שירי הלל והודיה - שקשה להמחיז אותם לעלילה דרמטית. כאשר ספר תהלים נוכח בדרמה העברית, מדובר לרוב בנוכחות משנית - בעיקר במחזות העוסקים בדמותו של דוד המלך ומציגים אותו כמשורר של מזמורי תהלים (כגון "כתר בראש" של יעקב שבתאי), או במחזות המשתמשים בפעולה הטקסטית של אמירת תהלים כאמצעי לאפיון דמות מסורתית (כגון "סליחות" של חנה אזולאי-הספרי). מקרה יוצא דופן הוא פרויקט התנ"ך המונומנטלי של הבמאית רינה ירושלמי מאמצע שנות התשעים ("ויאמר וילך" ו"ויישתחו וירא"), שבו מבוצעים כמה ממזמורי תהלים כמונולוג של דמות יחידה (שאינה מאופיינת כדמות תנכית מסוימת ויכולה אף להיות השחקנית עצמה) - המתפללת, מבקשת, או מביעה את מצוקתה הפנימית. ואולם זהו היוצא מן הכלל המעיד על הכלל, ועל הקושי להטמיע את ספר תהלים בתוך עלילה דרמטית.

בוסתן ספרדי

מחזאי: יצחק נבון

הפקה 1969

במאי: יוסף מילוא
תיאטרון "בימות"

הפקה 1998

במאי: צדי צרפתי
תיאטרון "הבימה"

צילום: ז'ראר אלון

באדיבות תיאטרון "הבימה"

יצחק נבון (1921 - 2015)

נבון נולד בשכונת אוהל משה בירושלים למשפחה ספרדית, והוא מצאצאי המשפחה היהודית הוותיקה ביותר בירושלים. יצחק נבון היה הנשיא החמישי של מדינת ישראל בין השנים 1978 - 1983, ולאחר מכן כיהן גם כשר החינוך והתרבות.

תקציר על היצירה

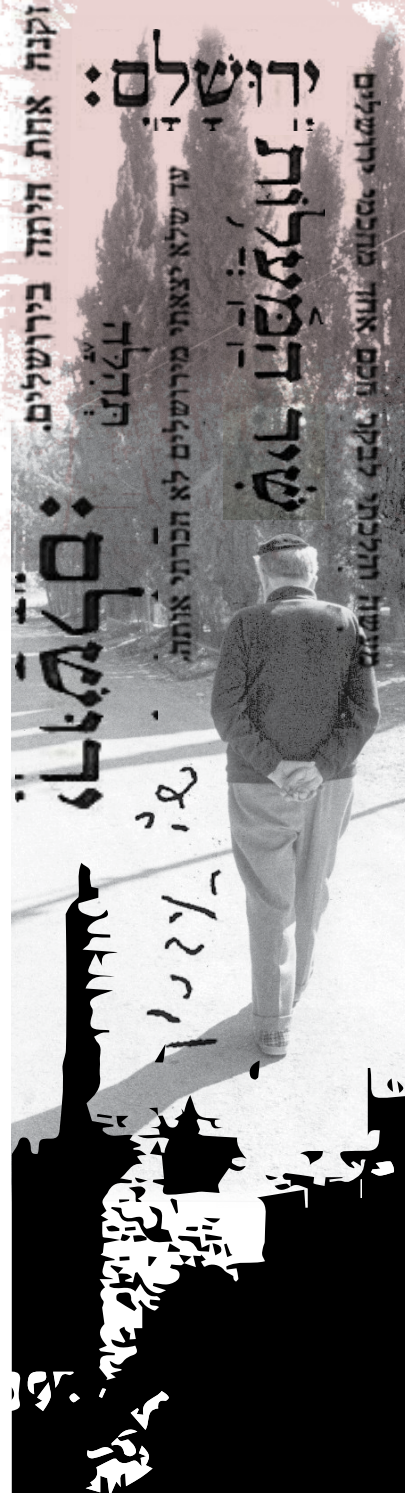
ב"בוסתן ספרדי" אין עלילה של ממש, כי אם רצף של זיכרונות ילדות משכונה בירושלים בימי המנדט הבריטי, המסופרים על ידי מושון, החוזר לבקר את

שכונת ילדותו שנים רבות לאחר שעזב אותה. דרך הזיכרונות מועלות סצנות קצרות המציגות את הווי השכונה: היחסים בין השכנים, מתחים בין בני זוג, הווי בית הכנסת, וכן הלאה. בין הסצנות מופיעים שירי קודש ושירי חול מתרבות הלדינו. המחזה רצוף פתגמים וניבים מתרבות הלדינו ומהתרבות הערבית, והדיאלוג עצמו - אף על פי שרובו בעברית - משלב גם לדינו וערבית.

הקשר ומקורות השראה

"בוסתן ספרדי" שזור בשירים שהופיעו ב"ספר הרומנסות" (כרך ראשון יצא ב-1959) ובאנתולוגיה לחזנות יהודית-ספרדית (כרך ראשון יצא ב-1964) - שני הספרים פורסמו על ידי יצחק לוי (1919-1977). כמו האנתולוגיות של לוי, גם המחזמר של נבון שיחק תפקיד מכריע בהטמעת התרבות היהודית-הספרדית בחברה הישראלית. המחזמר ביקש להכיר לקהל הישראלי את האוצרות של תרבות הלדינו והעושר של המורשת שלה, ועבור רבים שימש כחשיפה הראשונה לתרבות זו.

ירושלים ביצירה: ירושלים ב"בוסתן ספרדי" מוצגת באור נוסטלגי במפגיע. מבנה המחזמר הוא מבנה של זיכרון: אדם חוזר לשכונת ילדותו שמעוררת בו זיכרונות מהעבר. הזיכרון מוצג כשיבה אל החוויות החושיות של השכונה: ריחות התבלינים, התבשילים והיסמין, קולה של אימא בעודה שרה. החברה הירושלמית שבה נזכר המספר מוצגת כחברה חמה וקרובה - "בשכונה אתה אף פעם לא לבד" - כזו שכולם מכירים בה את כולם. זוהי חברה שמרנית ומסורתית מבחינה דתית: כולם הולכים לבית הכנסת ומציינים שבתות וחגים; לרבנים ולחכמים תפקיד מרכזי בחיי התושבים; אחד השכנים מנסה כל חייו לפגוש את אליהו הנביא; הדמויות מאמינות בתחיית המתים ודואגות להיקבר בהר הזיתים המשקיף אל בית המקדש. בשל החלוקה למערכונים קצרים והנימה הנוסטלגית של היצירה כולה, הקונפליקטים שהמחזמר מציג

מרוככים ומטושטשים במידה רבה. ההאשמה כי השכנה היפה ויקטוריה מסתובבת עם אנגלים היא ההתייחסות הישירה היחידה במחזמר למציאות הפוליטית הסבוכה בירושלים בימי המנדט הבריטי. בסצנה היחידה שבה מופיעה דמות של ערבי (חאג' חמדאן הבא להוציא נחש שנפל לכד המים של אמו של מושון), יש התמקחות על המחיר שישלמו לחאג' חמדאן, וניכרת חשדנות מסוימת בין יהודים לערבים, אך בשום שלב לא נרמז כי חשדנות זו נטועה במציאות פוליטית רחבה יותר ושמציאות זו מעיבה על יחסי השכנות בין יהודים לערבים.

כמו החברה המוצגת במחזה, גם הגאוגרפיה של ירושלים ב"בוסתן ספרדי" היא בעיקר הגאוגרפיה הדתית שלה - הר הזיתים, הכותל המערבי - וזו של העיר העתיקה והיישוב הישן. השכונה שבה מתרחשים האירועים אמנם נמצאת מחוץ לחומות (כמו שכונת אוהל משה שבה גדל נבון, ושנוסדה בשנת 1882), אבל עדיין כמעט אין נוכחות של ממש לירושלים המודרנית שהתפתחה לאחר הגל הראשון של היציאה מן החומות. אכן, כאשר המספר חוזר בהווה לשכונה, הוא מופתע מסימני המודרניזציה שבה - כגון אנטנות של טלוויזיה. הוא מודה שהזמנים השתנו אבל מצהיר ש"טוב שכמה מנגינות עוד נשארו". המוזיקה היהודית-הספרדית שנשתמרה על ידי יצחק לוי ושמבוצעת במחזה מוצגת, אם כן, כמכילה בתוכה את הזיכרון של התרבות הירושלמית האבודה.

בסוף המחזמר מתאר המספר את עצמו כאילו הוא "בובה של גומי עם נעליים מעופרת. מתנווד לכל צד, אך הרגליים תקועות חזק כאן". ירושלים הנוסטלגית מוצגת כזיכרון הרמוני, אבל גם כבית שבמובנים רבים אף פעם לא עוזבים אותו.

הפקות של המחזה בישראל:

"בוסתן ספרדי" עלה לראשונה בשנת 1969 בתיאטרון "בימות" בבימויו של יוסף מילוא וזכה להצלחה גדולה. ב-1998 עלה המחזמר שוב, בתיאטרון "הבימה" ובימויו של צדי צרפתי, וגם אז זכה להצלחה מסחררת. המחזמר ממשיך לעלות בבימוי זה עד היום, וזוהי ההצגה הוותיקה ביותר של "הבימה" שעדיין מוצגת. גרסה זו הוצגה עד היום יותר מאלפיים פעמים.

בליל זה

מחזאי: נתן ביסטריצקי-אגמון

1936

במאי: צבי פרידלנד
תיאטרון "הבימה"
באדיבות תיאטרון "הבימה"

נתן ביסטריצקי-אגמון (1896 - 1980)

נתן ביסטריצקי עמד בראש מחלקת הנוער והתעמולה של קרן קיימת לישראל. בד בבד עסק בכתיבת דרמה ופרוזה. הוא היה מהמחזאים העברים הראשונים שמחזותיהם הועלו על הבמה בארץ.

תקציר על היצירה

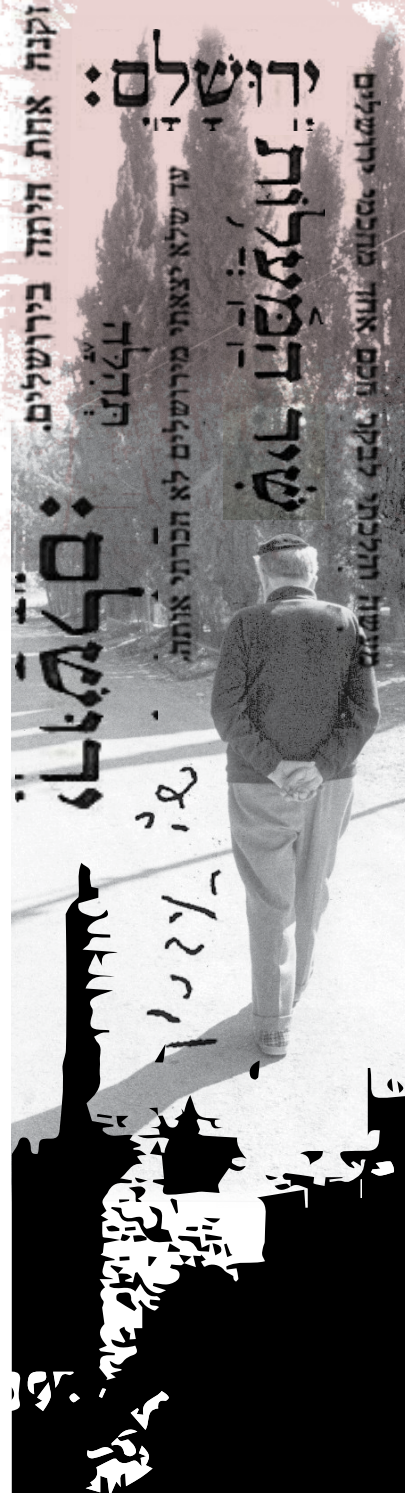
"בליל זה" מבוסס על הסיפור התלמודי שבו

מחליט רבן יוחנן בן זכאי לעזוב את ירושלים. סיפור זה מופיע בתלמוד הבבלי, מסכת גיטין, דף נו, עמ' א-ב, ובמקומות נוספים בספרות חז"ל. תקציר עלילת הסיפור התלמודי: בעוד קבוצות של קנאים בריונים בירושלים מסרבים להיכנע לרומאים, רבן יוחנן בן זכאי מחליט להתחזות למת ולצאת בתוך ארון קבורה אל מחוץ לעיר. בסיועו של בן אחותו, מנהיג הבריונים אבא סיקרא, רבן יוחנן בן זכאי מצליח לצאת מירושלים ולפגוש את מנהיג הגייסות הרומיים. לאחר שמפקד זה נבחר לקיסר, מבקש ממנו רבן יוחנן בן זכאי שייתן לו את יבנה וחכמיה. יבנה הופכת למרכז הרוחני-הלמדני החדש לאחר החורבן. המחזה של ביסטריצקי מתמקד בימים שקדמו להחלטתו של בן זכאי לעזוב את ירושלים ולהיפגש עם הרומאים. שתי המערכות הראשונות מתרחשות בעליית הגג בביתו של רבן יוחנן בן זכאי, ומציגות את העימות שלו עם נציגי הקנאים בירושלים - עימות שסופו בהחלטה של בן זכאי לצאת מירושלים בהיחבא כדי להיפגש עם המצביא הרומאי. במרכז המערכה השלישית עומדת הזיה מסויטת של בן זכאי - בעודו שוכב בארון המתים שבו הוא עתיד לצאת מהעיר - ובה הוא צופה בחורבן ירושלים ובהשלכות האפשריות של מעשיו. המערכה הרביעית ממוקמת בחומות העיר, ומציגה את יציאתו של בן זכאי מירושלים בארון מתים. ביסטריצקי בוחר שלא להראות לקהל את המפגש של בן זכאי עם הרומאים אלא לסיים את המחזה רגע לפני אירוע מכריע זה.

הקונפליקט המרכזי במחזה מיוצג על ידי בן זכאי - שבסופו של דבר מחליט לעזוב את ירושלים הממשית לטובת המשך קיום יהודי רוחני-למדני ביבנה, ועל ידי אבא סיקרא - המאמין במאבק פוליטי נחוש ברומאים ומסרב לנהל עמם כל משא ומתן. קונפליקט זה משקף קונפליקט מהותי יותר בין אלו המתעקשים על עצמאות פוליטית וריבונות טריטוריאלית ובין אלו המציעים קיום יהודי רוחני, נטול-מולדת.

הקשר ומקורות השראה

עבור הוגים ציוניים מודרניים, החלטתו של רבן יוחנן בן זכאי לעזוב את ירושלים נתפסה כבעייתית ביותר. האם היה בן זכאי בוגד? האם היה יהודי "גלותי" שוויתר על ריבונות פוליטית, או אולי היה אדם יראלי מבחינה פוליטית שהבין שאינו יכול להושיע את העיר וניסה להציל ממנה את מה שאפשר? האם

היה מהפכן שהוביל את היהדות דווקא למקומות חיוביים ורוחניים יותר בכך שוויתר על ירושלים ועל בית המקדש? גם ביסטריצקי מתחבט במשמעות של מיתוס זה ובמתח שבין החומרי לרוחני המגולם בירושלים.

בתחילת המחזה, ירושלים נשקפת מן החלונות "כעין קריה של זהב דהה שתלויה על בלימה, מין עיר-של-מעלה". כעיר ה"תלויה על בלימה", דומה כי המתח שבין ירושלים של מעלה לירושלים של מטה, בין רוח לחומר, נמצא על סף פגיעה, וירושלים אכן ניצבת לפני חורבנה.

המתח בין ירושלים הרוחנית לירושלים החומרית חוזר בתיאור הסיוט של רבן יוחנן בן זכאי בעודו שוכב בארון המתים. בסיוט זה, בן זכאי מסתובב בירושלים שלאחר חורבנה ומתעמת עם ההשלכות של הבחירה שלו. הוא עד לוויכוח בין אדם צעיר (הדומה לאבא סיקרא) המבקש לבנות מחדש את ירושלים ובין אדם זקן (הדומה לו) שטוען כי בירושלים הבנויה אין מקום לשכינה, וכי יש מחיר רוחני לעצמאות גשמית-פוליטית. באופן מפתיע, דווקא כיוצר ציוני, ביסטריצקי מותיר ויכוח זה על כנו ואינו מכריע בין הצדדים.

המחזה מסתיים בחומות העיר - במרחב הגבולי בין העיר הנצורה ובין מה שנמצא מחוצה לה. המילים האחרונות במחזה ניתנות לרחל, בתו של רבן יוחנן בן זכאי. כאשר שואלים אותה מדוע אינה יוצאת מן החומות לאחר שאביה עזב את העיר, היא משיבה בשאלה: "לאן?" המחזה מסתיים על הסף שבין העיר לגלות ובשאלה הפתוחה לאן יש ללכת מכאן. הדילמה העמוקה בחיי העם היהודי נשארת במחזה של ביסטריצקי ללא פתרון.

הפקות של המחזה בישראל

המחזה הועלה בגרסה מקוצרת כמערכון ב"הבימה" בשנת 1936, בבימויו של צבי פרידלנד.

לילה במאי

א"ב יהושע

הפקה 1969

במאי: יוסי יזרעאלי
תיאטרון "בימות"

הפקה 2009

במאי: אילן רונן
תיאטרון "הבימה"
צילום: ז'ראר אלון
באדיבות תיאטרון הבימה

א"ב יהושע (1936 -)

א"ב יהושע הוא מהסופרים המרכזיים בישראל וחתן פרס ישראל לספרות. מוכר בעיקר בזכות הרומנים שלו, וביניהם: "המאהב" (1977), "גירושים מאוחרים" (1982), "מולכו" (1987), "מר מאני" (1990), "מסע אל תום האלף" (1997), ו"שליחותו של הממונה על משאבי אנוש" (2004). למרות שעיקר פרסומו בפרוזה שלו, כתב יהושע גם מחזות, וביניהם: "טיפולים אחרונים" (1973), "חפצים" (1986) ו"הילכו שניים יחדיו" (2012).

תקציר על היצירה

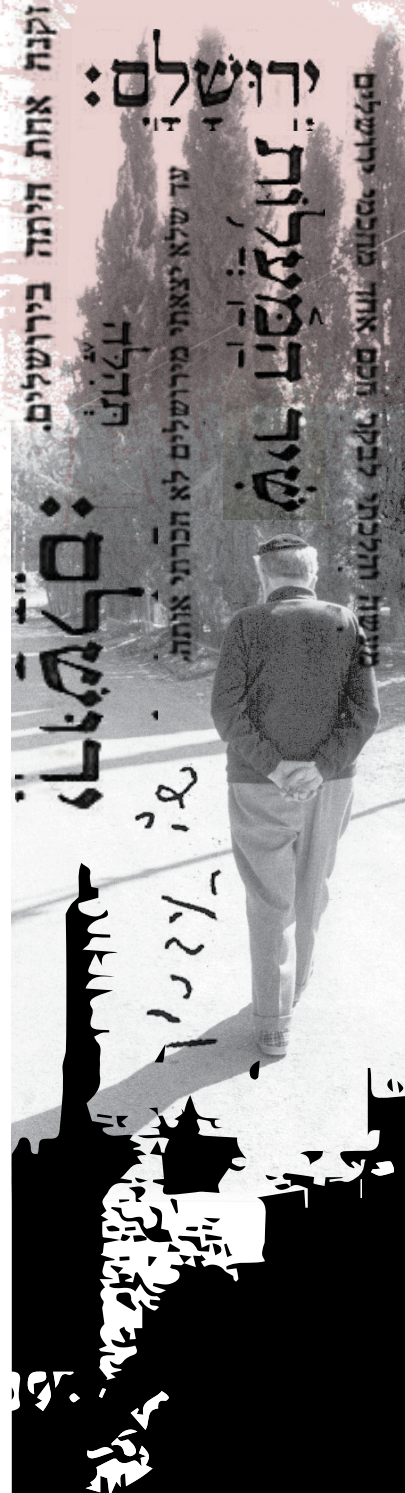
המחזה מתרחש בוילה בשכונת רחביה בירושלים, במהלך לילה אחד, בין ה-22 ל-23 במאי, 1967 - הלילה שבו הכריזו המצרים על סגירת מצרי טיראן למעבר ספינות ישראליות. בוילה מתכנסים בני משפחה אחת: האם המבוגרת, רחל, הנתפסת כחולה במחלת-נפש והוזה על אנשים קטנים הפולשים לביתה והיא רומסת אותם; בתה, תרצה, ובעלה השני, אסף - פסיכיאטר הנמצא בכוננות לקראת מלחמה; הבן, אבינועם, המגיע מתל אביב נחוש לאחד בין תרצה ובין בעלה הראשון, עמיקם; ועמיקם עצמו - משורר כושל שחוזר לארץ מאפריקה כאשר הוא שומע על המלחמה המתקרבת. כמו כן מגיעות לבית דמויות נוספות: נועה, נערה צעירה שרוצה להיות זמרת ומצטרפת אל עמיקם, ונעמי, בעלת גלריה תל-אביבית שאבינועם חי אתה.

המחזה בוחן את המתח שבין הלאומי-קולקטיבי לפרטי: במהלך הלילה ההזוי, הדמויות עסוקות בעיקר בחיי האהבה שלהן, בפנטזיות ובתסכולים שלהן יותר מאשר במשבר הפוליטי הסובב אותן. הן אמנם מקשיבות לחדשות ברדיו באופן תדיר ואובססיבי, וחוששות מפני מלחמה והשמדה של מדינת ישראל (שלעתים נראה כי חלק מהדמויות גם נמשכות אליהן) - אולם רוב עיסוקן הוא בחייהן האישיים.

הקשר ומקורות השראה

בלילה שבין ה-22 ל-23 למאי הורה נאצר על סגירת מצרי טיראן למעבר ספינות ישראליות. מצרי טיראן שוכנים בפתחו של מפרץ אילת ומקשרים בינו ובין ים סוף, ויש להם משמעות כלכלית ואסטרטגית רבה מבחינת ישראל. אף על פי שהמקצרים היו בשליטה מצרית, הם היו פתוחים למעבר ספינות ישראליות מאז מבצע קדש (1956). חסימתם המחודשת נתפסה כעילה למלחמה. ב-5 ביוני 1967 פרצה המלחמה הידועה בישראל בשם "מלחמת ששת הימים", ובמהלכה כבשה ישראל את חצי האי סיני, רמת הגולן, יהודה ושומרון, רצועת עזה וירושלים המזרחית.

המחזה אם כן ממוקם בלילה קריטי בתולדות מדינת ישראל - ובתולדות ירושלים. אלו הימים האחרונים

לפני שירושלים המזרחית נכבשה ואוחדה עם ירושלים המערבית. אף על פי שהמחזה עוסק בעיקר בבעיות האיטיות ובקונפליקטים הפנימיים של הדמויות, ולא כל כך בסוגיות הפוליטיות הסובבות אותן, הוא מנכיח בדרכים שונות את המתח בין יהודים לערבים ברגע ההיסטורי המסוים שהוא מתאר: כך, למשל, הרדיו, שלרוב משדר חדשות ופעם אחת גם פרק תהלים, עובר תחנה ברגע מסוים ומשדר פסוקי קוראן. המתח בין יהודים לערבים מונכח גם בתיאורים השונים של ירושלים לאורך המחזה: הגבול החוצה את העיר מוזכר כמה וכמה פעמים, בעיקר בתיאור הסיורים שעורכת האם המבוגרת עם חוג התנ"ך של אוהדי ירושלים. כמו כן, מוזכרים אזורים בירושלים שהיו ערביים בעבר וכבר נמצאים - כשכונות מיוהדות או חרבות - תחת שלטון ישראלי בזמן התרחשות המחזה, כגון "החורבות של מוסררה", ליפתא ו"המסגד של מלחה". כך, למרות העובדה שבמחזה אין אף דמות ערבית אחת והיחסים עם הערבים נדחקים לרקע הפוליטי של היצירה, המחזאי מנכיח מתח זה בדרכים שונות - בין השאר דרך המיפוי שהוא עורך לירושלים.

הקונפליקט היהודי-ערבי עולה בצורה העמוקה ביותר בהזיות של האם המבוגרת. לאורך המחזה כולו מתארת האם כיצד אנשים קטנים משתלטים על המרחב שלה וכיצד היא לעתים נאלצת לדרוך עליהם. בשלב מסוים מתחוורת זהותם של האנשים הקטנים כאשר האם - מיד לאחר שהיא שומעת את פסוקי הקוראן מהרדיו, ומציינת כי "הם [הערבים] מתפללים עלינו כאילו כבר היינו מתים" - קוראת לאנשים הקטנים המציפים את הבית בשם "פליטים". ההזיה של האם, שבה ביתה הירושלמי מתמלא לכאורה בפליטים קטנים ושהיא "כבר רומסת אותם", חושפת תחושת אשמה מושתקת מצד הציבור היהודי הישראלי ובה בעת חרדה כי הפליטים הפלסטינים שברחו מהארץ (גם מחלקים מסוימים מירושלים) עתידים לחזור אליה ולגרש את יושביה הנוכחיים.

הפקות של המחזה בישראל:

המחזה הועלה לראשונה בשנת 1969 בתיאטרון "בימות", בבימוי יוסי יזרעאלי. לאחר מכן עלה המחזה מספר פעמים לא מועט בתיאטרון הישראלי: בתיאטרון העירוני חיפה, בבימוי עמית גזית (1981); בתיאטרון "החאן" בירושלים בבימוי רוני ניניו (1988), ובתיאטרון "הבימה" בבימוי אילן רונן (2009).

נתן החכם מחזאי: גוטהולד אפרים לסינג

1779

המחזה עלה לראשונה בהפקה פומבית
בשנת 1783, בתיאטרון דובלינישס
Döbbelinsches Theater, ברלין.

הפקה 1966

במאי: פיטר פריי
תיאטרון "הבימה"

גוטהולד אפרים לסינג (1781-1729)

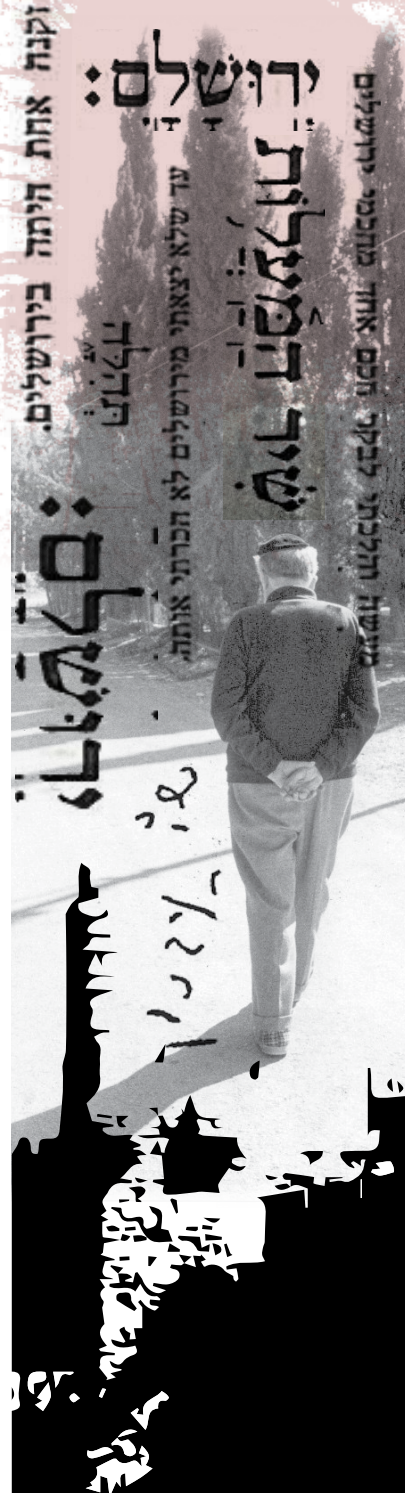
לסינג הוא מהכותבים הבולטים בתקופת
הנאורות בגרמניה בסוף המאה ה-18.
הוא קידם את התיאטרון הגרמני והפך
אותו לגוף תרבותי מוביל באירופה.
לסינג, שנאבק למען שוויון זכויות ליהודי
גרמניה, היה חבר קרוב של משה מנדלסון,
הפילוסוף היהודי שהנהיג את תנועת
ההשכלה היהודית.

תקציר על היצירה

המחזה מתרחש בירושלים במאה
ה-12, בזמן שלטונו של הסולטן צלאח
א-דין, כאשר בירושלים חיים זה לצד זה

מוסלמים, נוצרים ויהודים. נתן, סוחר יהודי עשיר ומכובד שכל משפחתו נרצחה בידי הצלבנים, מגדל
בביתו נערה נוצרייה מאומצת בשם רחה. בזמן שנתן היה בנסיעה עסקית מוחץ לירושלים, ניצלה רחה
משריפה בביתה על ידי צעיר טמפלרי (חבר במסדר צבאי של אבירים-נזירים שתפקידו היה להגן על
המקומות הקדושים לנצרות ועל הצליינים בארץ הקודש). רחה והטמפלר מתאהבים, וכאשר הטמפלר
מגלה את דתה האמיתית של רחה, הוא סבור כי נתן חטא בכך שגידל ילדה נוצרייה כאילו הייתה
יהודייה. הוא שוטח את טענותיו לפני הסולטן, אולם בסופו של דבר מתגלה טוהר כוונותיו של נתן.
הטמפלר מבקש לשאת לאישה את רחה - אבל מתברר כי רחה והטמפלר הם אחים, ושניהם ילדיו של
אחיו של צלאח א-דין שהתנצר. הסולטן מתאחד עם שני אחייניו האבודים, והמחזה מסתיים בטון של
אחוה ופיוס בין שלוש הדתות.

באחד הרגעים המרכזיים במחזה, הסולטן קורא לנתן כדי לשאול אותו מהי הדת הראויה ביותר: יהדות, נצרות
או אסלאם. נתן עונה לו במשל: מעשה באב שהיו לו שלושה בנים, ובחזקתו טבעת אחת שעברה בירושה
במשפחתו מדור לדור. מכיוון שאהב את בנו באופן שווה, הבטיח האב לכל אחד מהם את הטבעת. כדי למלא
את הבטחתו, ייצר שני העתקים זהים לחלוטין של הטבעת המקורית ונתן טבעת לכל אחד מבניו. לאחר מותו,
טען כל בן שהוא קיבל את הטבעת המקורית מאביו - אולם לא היה אפשר להוכיח איזו מהטבעות היא המקורית.
השופט שלפניו הביאו מקרה זה טען שהשאלה מהי הטבעת המקורית אינה רלוונטית, שכן כל בן אמר את

האמת כשטען שהוא קיבל את הטבעת מאביו. כלומר, השאלה מהי הדת האמתית היא שולית, ואילו השאלה העיקרית היא איזו השפעה יש לכל שלוש הדתות על ההתנהגות האנושית והמוסרית של המחזיקים בה. המחזה עלה לראשונה בברלין בשנת 1783, לאחר מותו של לסינג. המחזה עורר תגובות נזעמות בקרב רבים שחשו פגועים כגרמנים וכנוצרים. בקרב היהודים של המאה ה-19, לעומת זאת, עורר "נתן החכם" תקווה לעתיד טוב יותר מבחינת היחסים שבין יהודים לנוצרים באירופה בכלל ובגרמניה בפרט.

הקשר ומקורות השראה

המחזה נכתב בידי לסינג בעקבות הידידות ארוכת השנים שלו עם מנדלסון, ודמותו של נתן החכם - היהודי בעל התבונה הרציונאלית, המבקש לתת לאחוה כלל-אנושית לגבור על הבדלים ושנאות דתיות עתיקות - מבוססת במובנים רבים על דמותו של מנדלסון. בכך מעצב לסינג דמות ייחודית ופורצת דרך של יהודי בדרמה המערבית, שהתאפיינה עד אז בייצוגים שליליים של יהודים.

ירושלים משמשת עבור לסינג דימוי רב-עוצמה: עיר היסטורית, אבל בה בעת גם אוטופית, הממוקמת ברגע מדומיין מהעבר שבו שלוש הדתות ה"אברהמיות" יכולות היו לחיות יחד באחוה. לסינג אינו מבקש לשחזר מציאות היסטורית (שהייתה או לא הייתה) של אחווה בין-דתית, אלא לגעת, דרך ירושלים הרחוקה, בהווה של הקהל הגרמני בן-זמנו ובשאלות שהיו נפוצות בתקופתו. ירושלים המדומינת של לסינג מוצגת כניגוד למתחים הדתיים, לדעות הקדומות ולאפליה ששררו בגרמניה של זמנו - כמודל אידיאלי שיש לשאוף אליו.

הפקות של המחזה בישראל:

המחזה עלה לראשונה בישראל בשנת 1966, בתיאטרון "הבימה", בבימויו של פיטר פריי ועם שמעון פינקל בתפקיד נתן. בשנת 2004, העלה דורון תבורי הפקה עצמאית - דלת תקציב עם תשעה שחקנים מתיאטראות שונים בישראל (הקאמרי, גשר, אל-מידאן, תיאטרון באר שבע, תיאטרון חיפה, ובית לסיין).

בשנת 2016 ביימה אופירה הניג קריאה פומבית של המחזה בגרמנית, בערבית ובעברית. הפרויקט הועלה ביוזמת "מכון גתה" בערים שונות בישראל: ירושלים, עכו, יפו ובאר שבע.

תענית

תנועה ציבורית

ראשי הפעולה ומפתחי הקונספט:

הגר אופיר וסער סקלי

כיכר הדווידקה, ירושלים 2012

צילום וידיאו: זאב שלו

באדיבות תנועה ציבורית

"תנועה ציבורית" (נוסדה 2006)

"תנועה ציבורית" נוסדה ב-2006 על-ידי עומר קריגר ודנה יהלומי שקיבלה על עצמה את הנהגת הקבוצה ב-2011. "תנועה ציבורית" מגדירה את עצמה כ"גוף מחקר פרפורמטיבי". הפעולות של "תנועה ציבורית" מתרחשות לרוב במרחבים ציבוריים, ודרכן הקבוצה חוקרת

מה מתרחש מבחינה פוליטית ואמנותית כאשר קבוצת אנשים פועלת יחד במגוון מצבים כגון הפגנות, טקסים אזרחיים, ריקודים עם, מצעדים, מופעי ראוה או מצבי חירום.

תקציר על היצירה

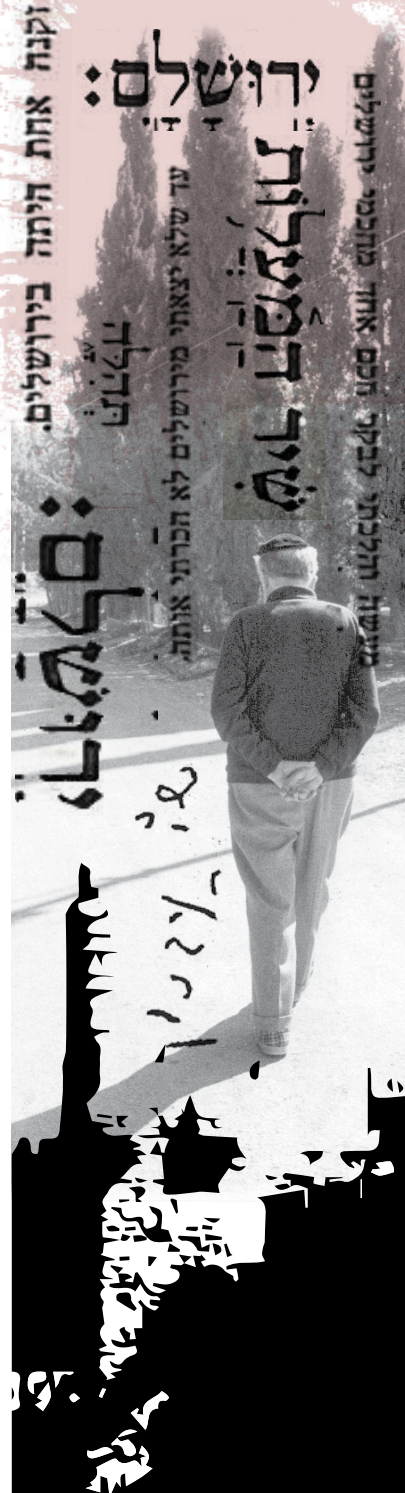
ב-17 בדצמבר 2010 הצית את עצמו למוות בתוניסיה מוחמד בועזיזי, ומעשה המחאה שלו עורר גלי התקוממות חסרי תקדים בארצות ערב, שערערו והפילו את השלטון בכמה מהן. לציון שנתיים להצתתו העצמית של בועזיזי, יזמו חברי "תנועה ציבורית" מופע בשם "תענית" - יום צום אזרחי לציון האירוע, שבו בחנו את הגוף ככלי לפעולה פוליטית. בהצהרה הפותחת את "תענית" הכריזו אנשי "תנועה ציבורית": "זהו יום תענית שבו אנחנו רוצים לשאול את עצמנו: של מי הגופים האלו, שהם אנחנו? מה אפשר להשיג אתם? האם אנחנו מוכנים לסכן אותם ובעבור מה? [...] אנחנו זקוקים לרעב, אנחנו זקוקים לרעב משותף, לרעב קבוצתי, לרעב אזרחי. ליום צום אזרחי."

התענית התרחשה לראשונה (ועד כה בפעם היחידה) בכיכר הדווידקה בירושלים, ביממה שבין ה-27 ל-28 בדצמבר 2012. התענית הייתה בנויה מסדר פעולות טקסי, שאפשר לשחזר אותן בתעניות נוספות בעתיד. בין הפעולות: סעודה מפסקת, ריקודי הורה ודבקה עד התשת הגוף, טיפולים רפואיים, עריכת שאלונים לעוברים ושבים העוסקים בין השאר בנכונות שלהם לשבות רעב וביחס שלהם לגופם - הן לכאבים והן להנאות שמקורם בגוף. את סדר הפעולות של הטקס אפשר למצוא ב"סידור" שיצרו חברי "תנועה ציבורית" עבור התענית.

הקשר ומקורות השראה

בשונה מהמחזות שנידונו עד כה, שבהם ירושלים משמשת חלל דרמטי המועלה באופן בדיוני על במת התיאטרון, האירוע "תענית" הוא פרפורמנס המשתמש בעיר עצמה כבמה שעליה ובתוכה מתרחשת פעילות. המופע מתרחש במרחבים עירוניים קיימים אך מפעיל מרחבים אלו מחדש, באופן אחר מהמקובל בחיי היום-יום.

במסכת "תענית" במשנה מתוארת תענית הציבור - המתקיימת בשנות בצורת - כאירוע המתרחש ב"רחובה של עיר", דהיינו בכיכר העיר. במסורת הפוליטית המערבית יש לכיכר העיר חשיבות סימבולית

גדולה כמקום שבו מתכנסים האזרחים כדי להשמיע את קולם (כמו למשל ב"אגורה" בדמוקרטיה של אתונה הקלאסית). המופע "תענית" של "תנועה ציבורית" משלב את הממד הפוליטי של כיכר העיר עם היסוד הדתי-טקסי שב"רחובה של עיר", ומבקש לייצר בהשראתם אירוע פומבי המתרחש במרחב העירוני בזמן משבר. למעשה כיכר הדוידקה הופכת ל"רחובה של עיר".

כיכר הדוידקה היא כיכר קטנה הנמצאת בצומת הרחובות יפו והנביאים. שמה הרשמי הוא "כיכר החירות", אבל היא מכונה בשם "כיכר הדוידקה" כי הוצבה בה הדוידקה - מרגמה קטנה ששימשה את ההגנה ואת צה"ל במלחמת העצמאות. לדוידקה מקום חשוב במיתולוגיה הציונית, שכן מסופר עליה שלמרות היותה קטנה ולא יעילה במיוחד, הרעש הגדול שעשתה הבהיל והבריח רבים מהלוחמים הערבים בזמן המלחמה. הדוידקה קרויה על שם הממציא שלה, דוד לייבוויץ, אבל מהדהדת גם את המיתוס של דוד הקטן מול גוליית הענק והנרטיב הציוני של "מעטים מול רבים". הכיכר, אם כן, טעונה בדמיונים של יחסי כוחות שהמופע "תענית" מבקש לחקור. חברי "תנועה ציבורית" השתמשו גם בשם המקורי של הכיכר, "כיכר החירות", כדי לפתוח דיון בשאלות של חירות פוליטית.

מעבר למשמעות הסימבולית שבכיכר הדוידקה, לכיכר יש גם נוכחות פיזית, קונקרטית במרחב העירוני של ירושלים. הכיכר ממוקמת בנקודת המפגש שבין רחוב יפו - אחד הצירים המרכזיים של ירושלים - ובין השכונות החרדיות של ירושלים ואזור השוק ("מחנה יהודה"). ביום חמישי בערב וביום שישי - הזמן שבו התקיים המופע "תענית" - אזור זה הומה אדם לקראת ההכנות לשבת. כך, האירוע זכה לחשיפה של עוברים ושבים רבים - יהודים: חילונים, דתיים וחרדים, וערבים - אשר הוזמנו להשתתף באופן פעיל או סביל ב"תענית", ולנהל דיאלוג סביב השאלות הפוליטיות והדתיות שהוא מעלה. כך הופעלה ירושלים עצמה, על רחובותיה וכיכרותיה, במופע בעל משמעות פוליטית-אזרחית עכשווית.

סינדרום ירושלים

מחזאי: יהושע סובול

הפקה 1987

במאי: גדליהו בסר

הפקה 2010

במאי: יהושע סובול

צילום: אייל לנדסמן

עלה בבית הספר לאמנויות הבמה,

מכללת סמינר הקיבוצים

באדיבות בית הספר

יהושע סובול (1939 -)

סובול הוא מהמחזאים הבולטים בישראל. בשנות השבעים והשמונים של המאה הקודמת פרץ לתודעה הישראלית בסדרה של מחזות שפירקו את התודעה הקולקטיבית המקומית, וביניהם: "נפש יהודי" (1982) ו"גטו" (1984).

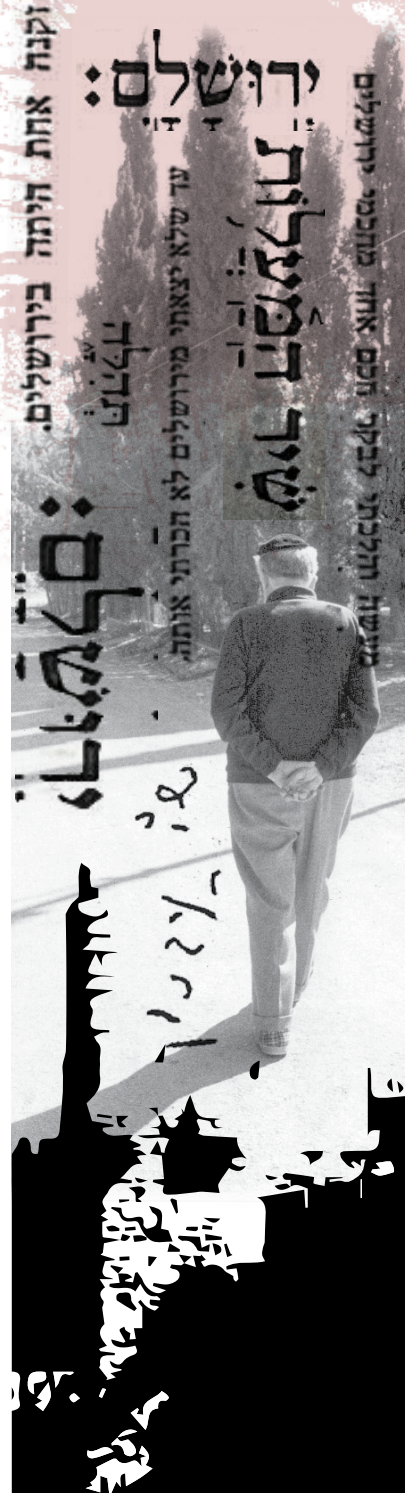
תקציר על היצירה

"סינדרום ירושלים" לא בנוי כמחזה בעל עלילה ליניארית ברורה, אלא כרצף של תמונות אשר עוברות מזו אל זו במבנה פרגמנטרי ואסוציאטיבי. המחזה מתרחש בירושלים הנתונה תחת כיבוש צבאי - אף שהנסיבות הפוליטיות הספציפיות של

כיבוש זה אינן מפורטות. קבוצת חיילים עייפה ורעבה מחפשת את הפרה שלה שנעלמה ומתעמרת במקומיים במהלך החיפוש. קבוצה של שחקנים-מטורפים מתפרצת אל הבמה ומציגה בפני החיילים קטעים מן ההיסטוריה היהודית - ובעיקר את ימי חורבן בית שני - כאשר החיילים ותושבי העיר נשאבים גם הם אל תוך ההצגה והאירועים ההיסטוריים. אוירת הטירוף שבה נתונים השחקנים מערבת את האירועים ההיסטוריים הרחוקים של ימי בית שני עם טראומות ההגירה, הגלות והשואה של השחקנים עצמם, ועם אירועי ההווה של הכיבוש הצבאי האלים.

הקשר ומקורות השראה

"סינדרום ירושלים" עלה לראשונה בדצמבר 1987, עם פרוץ האינתיפאדה הראשונה - כך שהלך הרוח בישראל היה נפיץ ביותר. אף שהמחזה לא נגע ישירות בקונפליקט הישראלי-פלסטיני ובשאלת הכיבוש, הוא התקבל בציבור כמשל ברור על המצב האקטואלי - מה גם שבוצע על ידי שחקנים יהודים וערבים. המחזה עורר התנגדות חריפה בקרב אנשי ימין, שטענו כי המחזה רווי שנאה עצמית, פוגע בערכי הגבורה היהודית ומציג את חיילי צה"ל כפושעים, וכי יש להוריד את ההצגה מיד. תומכי המחזה טענו כי דרישות אלו פוגעות בחופש הביטוי בישראל. אנשי ימין הפגינו מוחץ לתיאטרון ובתוך האולם, הפריעו בקריאות מן הקהל, וזרקו פצצות סירחון על הבמה. המתיחות וההתפרעויות החריפו עד כדי כך שכוחות משטרה אבטחו את התיאטרון במהלך ההצגה. גם חברי כנסת היו מעורבים בוויכוח החריף - כאשר כמה חברי כנסת מן הימין טענו כי תיאטרון המסובסד על ידי המדינה לא אמור להעלות

מחזות הפוגעים בלאומיות הישראלית ובציונות, ואילו חברי כנסת אחרים טענו כי תפקידו של התיאטרון הוא לדון בשאלות ובעצמות של החברה בישראל. בדיון חריף במיוחד בכנסת הציעה אחת מחברות הכנסת לסובל להתאבד. המחזה הוצג במשך כמה חודשים אך הורד מן הבמה לאחר 39 הצגות בלבד. המהומות הקשות סביב "סינדרום ירושלים" הביאו בסופו של דבר להתפטרותם של יהושע סובול וגדליה בסר מתפקידם כמנהלים האמנותיים של תיאטרון חיפה.

שם המחזה, "סינדרום ירושלים", מתייחס לתופעה פסיכיאטרית המוכרת בשם זה, אשר במהלכה אנשים המבקרים בירושלים חווים התקפים שבהם הם מאמינים כי יש להם כוחות משיחיים, או כי הם דמות כלשהי מתוך כתבי הקודש. במחזהו של סובול, סינדרום ירושלים הופך לדימוי רחב יותר של הדחפים המשיחיים המסוכנים

שהובילו לחורבן העיר בעבר ועלולים להוביל לחורבן המדינה בהווה. כמו יוצרים עבריים רבים לפניו ואחריו, סובול חוזר לירושלים של ימי חורבן הבית השני כתקופה היסטורית רבת-חשיבות המשקפת גם את המתחים, הקונפליקטים והמשברים של ההווה ומשמשת מעין תמרור אזהרה מפני תהליכים הרסניים שיכולים לפרק את החברה מבפנים. כסובול מתאר את ירושלים בימים שקדמו לחורבן, הוא נשען על שני מקורות מרכזיים: אגדות החורבן המופיעות בספרות חז"ל וכתביו של ההיסטוריון היהודי בן המאה הראשונה לספירה, יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלאוויוס) - ובייחוד ספרו "תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים", המתאר את המרד היהודי ברומאים ותוצאותיו הרות-האסון. ממקורות אלו מחלץ סובול תמונה מטרידה של חברה במשבר פנימי, מפולגת בתוך עצמה, המאפשרת לקטנוניות פוליטית, להזיות משיחיות ולרגשות עליונות דתית-לאומית לגבור על יכולת השיפוט שלה, ובכך מביאה את עצמה לכדי חורבן וקטסטרופה. ירושלים, אם כן, מתפקדת במחזה בכמה מובנים: כעיר היסטורית שנחרבה בשל קנאות דתית, פלגנות פוליטית, ושאיפות משיחיות לא רציונאליות; כעיר עתידי-דיסטופית, המייצגת את ישראל העכשווית והעלולה להיחרב שנית, בדיוק בשל אותם תהליכים; וכעיר המייצרת תסביכים נפשיים ממשיים, כדוגמת אותו "סינדרום ירושלים", המעורר דחפים משיחיים מסוכנים.

יארצייט

בעקבות ש"י עגנון

הפקה עצמאית 2000

עיבוד, בימוי ומשחק: שולי רנד
שותפה לעיבוד ולבימוי: מיכל רנד

הפקות של המחזה בישראל:

המחזה הוצג לראשונה ב-1987. בשנת 2010 הוא הועלה שוב ב"סמינר הקיבוצים", בבימויו של סובול.

שולי רנד (1962 -)

שולי רנד, מהשחקנים החשובים בתיאטרון הישראלי, נולד למשפחה דתית-לאומית

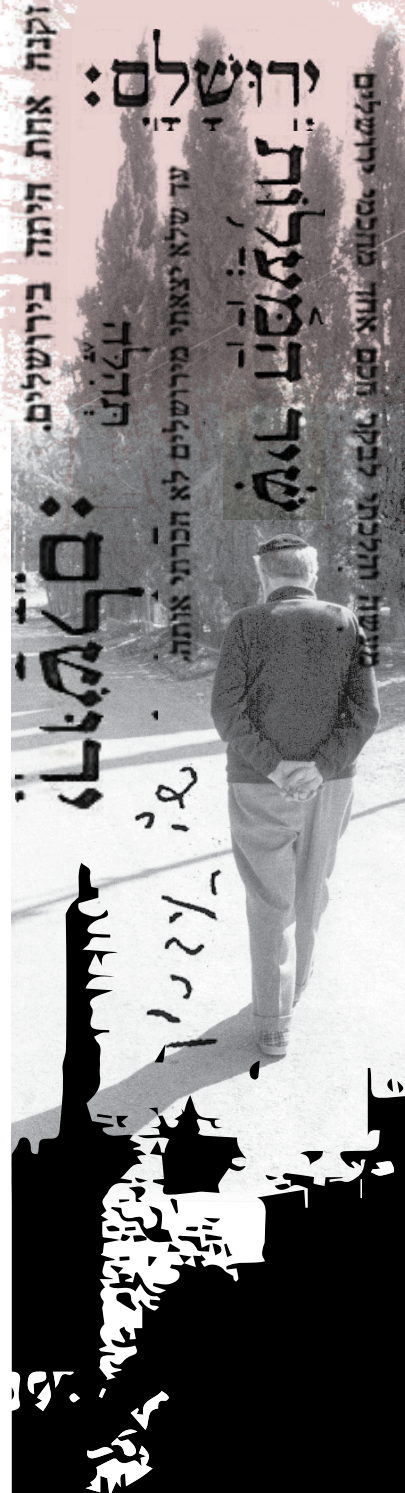
בבני ברק, אולם חזר בשאלה והלך ללמוד תיאטרון. בשנות השמונים והתשעים בלט כאחד השחקנים רבי-העוצמה והמרשימים בתיאטרון ובקולנוע הישראליים. לקראת סוף שנות התשעים חזר בתשובה, הפך לחרדי, ועזב את עולם המשחק. לאחר כמה שנים חזר ליצור כחרדי בעולם התיאטרון, הקולנוע, והמוזיקה. בין השאר יצר את הסרט "האושפיזין" (2004) והוציא את האלבום "נקודה טובה" (2008), שזכו להצלחה מרובה.

תקציר על היצירה

"יארצייט" של שולי רנד הוא עיבוד לסיפור "שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו" של עגנון. הסיפור עוקב אחר שני תלמידי חכמים בעיירה מזרח-אירופאית: ר' משה-פנחס המגיע ממעמד נמוך, ור' שלמה העשיר והמיוחס. במהלך ויכוח הלכתי שמתפתח בבית המדרש, ר' שלמה מתייחס באופן מזלזל אל ר' משה-פנחס ופוגע בו עד מאוד. למרות כל ניסיונות הפיוס מצדו של ר' שלמה, משה-פנחס מסרב לסלוח לו במשך שנים - והשניים משלמים על כך מחיר כבד.

ההצגה בנויה כסעודת יארצייט (יום השנה לפטירתו של קרוב משפחה) שמקיים חסיד ירושלמי לזכר אחד מאבותיו. המופע שובר את החיץ בין הבמה לקהל: רנד וכל הצופים יושבים יחדיו מסביב לשולחן ארוך, אשר עליו מוגש קוגל ירושלמי ויין - בדומה לסעודות יארצייט מסורתיות המתקיימות בבתי כנסת. הקהל הזמן לאכול ולשתות, ובכך להשתתף באופן רב-חושי ביארצייט - ובמופע. ארון קודש הממוקם מאחורי השולחן הארוך מרמז כי חלל התיאטרון אכן מייצג את בית הכנסת שבו מתקיים היארצייט.

רנד מגלם את החסיד הירושלמי העורך את היארצייט לזכר אחד מאבותיו, ומספר לקהל את הסיפור של עגנון - כאשר בהדרגה הוא עובר מגילום דמות החסיד לגילומן של הדמויות מהסיפור המקורי: ר' משה-פנחס, ר' שלמה, נשותיהם ושלל הדמויות הנוספות בסיפור. כמבצע יחיד של מגוון דמויות, המופע דורש מרנד מעברים מהירים ווירטואוזיים מדמות לדמות, כאשר כל דמות משרטטת באופן מובחן ומשכנע.

הקשר ומקורות השראה

היארצייט שעומד במרכז המופע אינו מציין רק את מותו של אחד מאבותיו של החסיד כי אם את מותו של עולם שלם: עולם התורה המזרח-אירופאי שנעלם; קינה על (בלשונו של עגנון המדוברת במופע) "אותם הימים שהכול היו עושים את התורה עיקר", שחלפו לבלי שוב.

חשוב לציין כי רבים קראו את הערת הסיום בסיפור המקורי של עגנון באופן אירוני: "במעשה זה [...] סיפרתי מעשיהם של שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו לפני שנים שלושה דורות בזמן שהייתה התורה תפארתם של ישראל וכל ישראל היו הולכים בדרכי התורה [...]". לאור ההתרחשויות הקשות במהלך הסיפור כולו, פרשנים רבים תוהים אם יש לקרוא דברים אלו כפשוטם - או שמא מציג כאן עגנון את עולם לימוד התורה באופן אירוני על כל יצריו האפלים, מאבקיו והאלימות הסמויה שבו. ואולם נדמה כי רנד לא מקבל את הפרשנות האירונית למילות הסיום של עגנון. מבחינתו, הסיפור אינו סיפור ביקורתי על עולם התורה, אלא כזה המבכה באמת ובתמים את עוצמותיו האבודות של עולם זה, את התשוקה לתורה שגרמה לקונפליקט כה עמוק ומר בין שני תלמידי החכמים. בעיני רנד, זהו עולם שראוי להעלות את זכרו ביארצייט.

פעולת היארצייט המסורתית הופכת בתיאטרון לפעולה מוחשית של החייאת זיכרון של עולם שאבד על ידי עבודת השחקן המעלה דמויות מן העבר, אבל גם באמצעות החוויה החושית הנוסטלגית הנלווית לאכילת מאכלים מסורתיים. המופע כולו הופך למעין ניסיון להחיות את העבר התורני המזרח-אירופאי בתיאטרון בן זמננו, ובה בעת לבכות את אובדנו. מעבר לתוכנו של המופע, היה ל"יארצייט" תפקיד חשוב גם בסוציולוגיה של התיאטרון הישראלי בראשית המאה העשרים ואחת. התיאטרון הישראלי נתפס לרוב כמעוז חילוני, אשר לאנשים דתיים אין כמעט מקום בו כיוצרים. בחזרה בתשובה שלו נתפס שולי רנד ככזה ש"חצה את הקווים" - עשה את המעבר מעולם התיאטרון החילוני לעולם החרדי-חסידי. בשובו לעולם המשחק, אבל הפעם כאדם חרדי, ייצר רנד מרחב חדש המאפשר מפגש בין העולמות. בהקשר זה, חשובה בחירתו של רנד לבצע את חזרתו לעולם התיאטרון דרך סיפור של עגנון, כי גם עגנון משמש כמעין גשר או נקודת מפגש בין הציבור החילוני והדתי בישראל. עגנון הוא סופר ישראלי קנוני, זוכה פרס נובל, הנלמד במערכת החינוך הממלכתית בישראל ונערץ על ידי רבים - אבל גם אדם שומר מצוות, שסיפוריו רוויים באזכורים למקורות היהודיים ולחיי הדת. ככזה, הוא הכותב האידיאלי למופע שתכליתו לחצות קווים או לטשטש גבולות בין מרחבים חילוניים ודתיים.

סיפור פשוט

בעקבות ש"י עגנון

1979

עיבוד ובימוי: יוסי יזרעאלי

תיאטרון "הבימה"

צילום: ז'ראר אלון

באדיבות תיאטרון "הבימה"

יוסי יזרעאלי (1938 -)

יוסי יזרעאלי הוא אחד מבכירי הבמאים בתיאטרון הישראלי. הצגת הילדים שביים ב-1966, "עוץ לי גוץ לי", זכתה להצלחה גדולה וסימנה את יזרעאלי כבמאי מבטיח ופורץ דרך. מאז ביים עשרות מחזות יהודיים וקלאסיים, ובו בזמן הפך לאחד ממורי הבימוי המשפיעים בישראל.

תקציר על היצירה

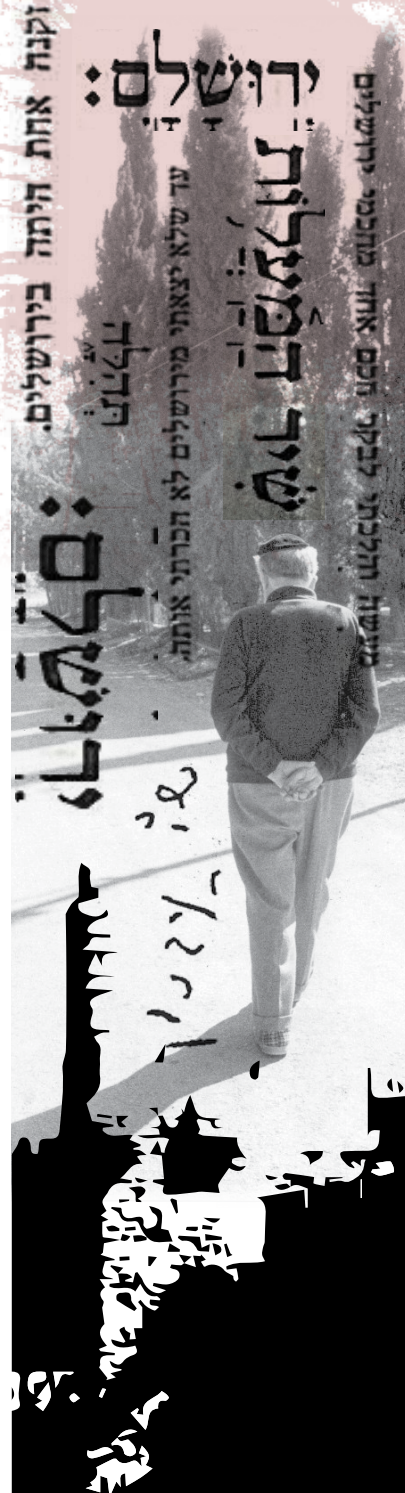
"סיפור פשוט" הוא רומן המתרחש בעיירה

יהודית במזרח אירופה: הירשל, בנם של הסוחרים צירל וברוך-מאיר, מתאהב בקרובת משפחתו הענייה, בלומה, אולם מתחתן בלחץ אמו עם מינה העשירה. לאחר החתונה הירשל מאבד את שפיות דעתו, ורק לאחר טיפול פסיכולוגי חוזר לאשתו ולתפקוד חברתי תקין.

בעוד הרומן של עגנון ריאליסטי למדי, הרי יזרעאלי בחר לביים הצגה זו באופן סימבוליסטי ומסוגנן - ובכך להתמקד בעולמו הפנימי ובטירופו של הירשל. אל מול שלל המקומות שבהם מתרחש הרומן המקורי, ההצגה מתרחשת רק בחלל אחד: החנות של צירל וברוך-מאיר. הבמה מוקפת שקים מלאי נוצות, והופכת למרחב קלאוסטרופובי שבו כל הדמויות כלואות, ובעיקר הירשל. ההצגה מתחילה בטקס ספירת הכסף של צירל וברוך-מאיר (בשונה מן הרומן שמתחיל עם מות אמה של בלומה) - טקס בורגני-חומרי המדגיש את המסגרת החברתית-כלכלית שבתוכה לכוד הירשל.

העיבוד מבליט בעיקר את העימות בין צירל, המייצגת את מוסכמות החברה הבורגנית, להירשל, הנאבק על חירותו של היחיד בתוך החברה. יזרעאלי בוחר להדגיש את היסודות הגרוטסקיים והפיוטיים הקיימים באופן סמוי ביצירה של עגנון. הסעודות, המופיעות כמוטיב ברומן המקורי, הופכות לטקסים גרוטסקיים קיצוניים של אכילה וסביאה. סמל נוסף ברומן, התרנגול, הופך בעיבוד הבימתי לדימוי ויזואלי וקולי של שיגעון: בסצנות השיגעון שלו, הירשל חובש לראשו כובע שהוא בעצם נעל דמוית כרבולת ומשמיע קריאות של תרנגול.

ההצגה חושפת את היסוד הדמוני שבסיפור של עגנון, ומרחיבה באופן תיאטרוני את סצנות השיגעון כך שהיצירה מתמקדת בתהומות נפשו השברירית של הירשל. כאשר הירשל יוצא מדעתו, גם הבמה מתמוטטת אִתו - השקים שסובבים את החנות נקרעים והנוצות נשפכות מהם (דהוד נוסף למוטיב התרנגול). הטירוף מודגש בין השאר דרך הדמות של דודו של הירשל - האח של צירל - שגם הוא השתגע. דמות הדוד מוזכרת ברומן של עגנון כמעין שיקוף של הירשל, אולם על הבמה של יזרעאלי

היא נוכחת הרבה יותר, כצללית אילמת הרוקדת מאחורי מסך ופורצת לקדמת הבמה עם פרוץ שיגעונו של הירשל. הבמה, אם כן, מייצגת את נפשו של הירשל. הוא משתחרר לרגע מכבלי החברה אל מחוזות הדמיון והטירוף, אולם כאשר החברה "מרפאת" את הירשל, סורג ברזל ממשי יורד על הבמה: היחיד שוב נכלא בכלוב של החברה.

הקשר ומקורות השראה

כבמאי, יזרעאלי מוטרד לאורך כל דרכו האמנותית מהמתח שבין מסורת עשירה של תיאטרון מערבי ובין היעדר מסורת תיאטרונית בתרבות היהודית. יזרעאלי ניסה בדרכים שונות ליצור תיאטרון יהודי. ב-1968 ביים יזרעאלי את "איש חסיד היה", הצגה המבוססת על סיפורי חסידים שבוצעה על ידי שחקנים בלבוש מודרני ("בג'ינס"). הצגה זו זכתה להצלחה מסחררת, וצפו בה מעל רבע מיליון איש. החיפוש של

יזרעאלי אחר "תיאטרון יהודי" המשיך כבמאי בתיאטרון "הבימה" בשנות השבעים ובעיקר כמנהל האמנותי של תיאטרון "החאן" בירושלים בשנות השמונים. חיפוש זה בא לידי ביטוי בעיבודים לסיפורים חסידיים, במחזות כמו "הדיבוק" ובעיבודים רבים ליצירותיו של עגנון. העיבוד הראשון של יזרעאלי לעגנון היה "הכנסת כלה" בתיאטרון "הבימה" בשנת 1972, ובמובנים רבים יזרעאלי היה מי שפרץ והתווה את הדרך להפקות של עגנון בתיאטרון הישראלי. אולם "סיפור פשוט" מעניין את יזרעאלי לא רק בגלל יהדותו של עגנון, אלא גם כחלק מההיגד האישי שלו כאמן בישראל. יזרעאלי מרמז בתכנייה כי הבורגנות הישראלית החומרנית היא ממשיכת דרכה של צירל וכי האמן, בדומה להירשל, מנסה למרוד בכבלי החברה דרך הדמיון והיצירה.

יזרעאלי כותב בתכניה: "גם אם בנקאים ומנהלי חברות כלכליות או פרנסי ציבור ייקרא להם [...] אלה אינם אלא צאצאיה המדויקים של צירל, עבורם תרבות ומעט חיי רוח ונשמת יתר אינם אלא נוצות להתגנדר בהן. [...] הם שונאים ויראים כל מה [...] שרוח יצירה אישית עולה ממנו. כל מה שעולה ובא מהתהווה ומאיים על חנוונייה שלהם. [...] הם ישחטו את התרגול ויסעדו בו את לבם. בתיאבון יוסי יזרעאלי."

תהילה

בעקבות ש"י עגנון

2012

עיבוד: שחר פנקס
בימוי: שיר גולדברג
תיאטרון "החאן"
צילום: יעל אילן
באדיבות תיאטרון "החאן"

שחר פנקס (1977-) ושיר גולדברג (1976-)

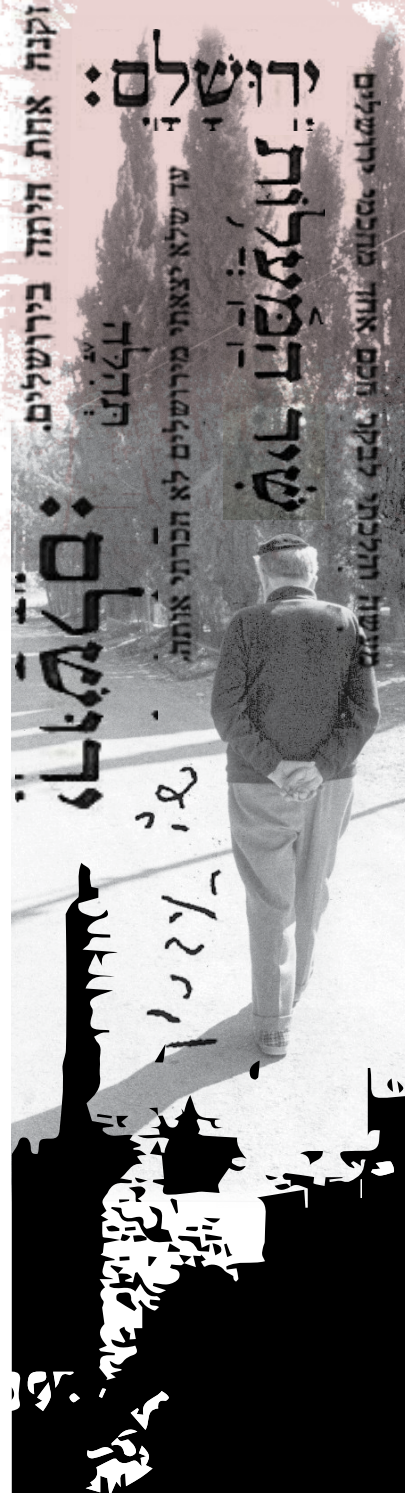
שחר פנקס ושיר גולדברג הן שתיים מהיוצרות הצעירות הבולטות בתיאטרון הישראלי כיום. הן משתפות פעולה בהצגות רבות שפנקס מעבדת וגולדברג מביימת. בין הצגותיהן המשותפות: "אדם לא מת סתם" (2013), "המאהב" (2014), "כנרת כנרת" (2015), "סיפור פשוט" (2016) ו"חלום ליל קיץ" (2017). גולדברג ופנקס גם יוצרות בתיאטרון בנפרד.

תקציר על היצירה

"תהילה" היא נובלה המתארת את המפגש של המספר עם תהילה, ישישה בת 104, זריזה ופעלתנית, המתגוררת בעיר העתיקה בירושלים בתקופת המנדט הבריטי. תהילה עסוקה ללא הרף במעשי צדקה וגמילות חסדים. במהלך הסיפור, מגלה המספר את העבר הסבוך הרודף אותה. ההצגה "תהילה" של פנקס וגולדברג הועלתה בתיאטרון "החאן" ובוצעה על ידי שלושה שחקנים ובובות: יואב היימן שיחק את הסופר (דמות המספר בסיפור המקורי); תמר אלקן הפעילה את הבובות שייצגו את דמותה של תהילה וחתולים; ויהויכין פרידלנדר שימש בתפקיד המספר (של ההצגה, להבדיל מהסופר שהוא המספר של הסיפור המקורי) וכן בתפקיד משנה נוספים, כמו חכם רפאל והרבנית. הטקסט לקוח כמעט כולו מהסיפור של עגנון ומבוצע ככתבו וכלשונו.

הקשר ומקורות השראה

תהילה, כאמור, גולמה על ידי בובה - או ליתר דיוק שתי בובות, שכן כאשר תהילה מספרת את סיפור העבר שלה לסופר, היא מגולמת על ידי גרסה קטנה יותר של הבובה שגילמה אותה קודם לכן. יש משמעות רבה לכך שתהילה מגולמת על ידי בובה בעוד שאר הדמויות האנושיות מגולמות על ידי שחקנים בשר ודם: בחירה זו מבחינה בין תהילה ובין שאר הדמויות ומסמנת את תהילה כאחרת באופן מהותי משאר בני האדם המאכלסים את הבמה ואת ירושלים. בכך הופכת תהילה לדמות אידיאלית, כמעט מיתית. ברגע מסוים במחזה הסופר מציין כי היה רוצה לדמות את תהילה למלאך אלוקים - דהיינו, הוא ממקם אותה בגבול בין האנושי לעל-אנושי. במובן מסוים, השימוש בבובה עושה דבר דומה באמצעים תיאטרוניים. אולם בשונה מדימוי המלאך, המאדיר את דמותה ללא סייג, השימוש בבובה הקטנה מגוף אדם מעורר חמלה ואמפתיה כלפי תהילה, ואולי אף מעלה שאלות על מידת חופש הבחירה שיש לה באירועי חייה; האין היא עצמה מעין "בובה על חוט" שחיייה נקבעים על ידי גורמים שונים, מאבא שלה ועד אלוהים? וכיצד היא בוחרת בכל זאת לפעול מתוך חירות בתוך מערך הכוחות ששולט על חייה? הבחירה

הנוספת להפוך את תהילה לקטנה יותר בזמן הסיפור של אירועי העבר יכולה להדגיש את היותה ילדה בזמן אירועים אלו (ואולי להחזיר אותה לרגע זה), אבל גם לסמן את חולשתה הגוברת, דעיכת האנרגיות שלה, התקרבותה אל המוות והיעלמותה ההדרגתית מן העולם הזה. ירושלים נוכחת על הבמה של "תהילה" לא פחות מהדמויות עצמן. ההצגה מתרחשת על במה ריקה, ללא תפאורת רקע יציבה, והעיר ירושלים מגולמת על הבמה באמצעות אביזרים ניידים ותנועת השחקנים. כך, למשל, השחקנים לובשים על הגב שלהם תיבות דואר והופכים לקירות הבתים שביניהם נע הגיבור. מדרגות לולייניות מוכנסות ומוצאות מהבמה, והדמויות עולות ויורדות מהן בעודן מסתובבות. כך נוצרת תחושה של תנועה ודינמיקה בתוך ירושלים העתיקה - והעיר מוצגת כמבוך של סמטאות, מדרגות ובתים, שבתוכו תועה הסופר: "רחובותיה של

העיר ירושלים, המגלגלים את הנקרה אליהם מרחוב לרחוב כמו היה אבן בקופסת פח, מקרקש מצד לצד נבלע בתוך המולת העיר ושאוה." היבט זה מודגש עוד יותר באמצעות קירות האבן הירושלמית החשופים של מבנה תיאטרון "החאן".

המסע של הסופר בין הדמויות השונות ובין סמטאות ירושלים עומד במרכז הדרמה לא פחות מסיפורה של תהילה. המפגש מעורר ההשתאות של הסופר עם דמותה של תהילה משחרר אותו מכבלים שהיה נתון בהם קודם כאדם כותב. בתחילת המחזה הוא מוצג כמי שאינו מסוגל לכתוב, כ"סופר שלא כותב", ואילו המחזה מסתיים בשטף של כתיבה, לבקשתה של תהילה: "נטלתי את הנוצה וכתבתי. והדברים אותם סיפרה כמו נהר שוצף פרצו ממני בחדוות כתיבה כמותה איני זוכר." דימוי זה של כתיבה המתפרצת כמו נהר מתממש מבחינה בימתית, כאשר הנייר שעליו כותב הסופר נפרש והולך כמעין שביל או גשר של דפים החוצה את הבמה לכל רוחבה, ואשר עליו צועדת תהילה את צעדיה האחרונים לקראת מותה. גשר הדפים הכתובים המוביל את תהילה אל העולם הבא ממחיש גם את היותה

פרנהיים בעקבות ש"י עגנון

גרסה ראשונה: 1999
גרסה שנייה: 2013

עיבוד ויצירה: אלית ובר
צילום באדיבות אלית ובר

דמות ספרותית, ואת העובדה שהיצירה כולה נובעת בעצם מתוך מעשה הכתיבה.

אלית ובר (1972 -)

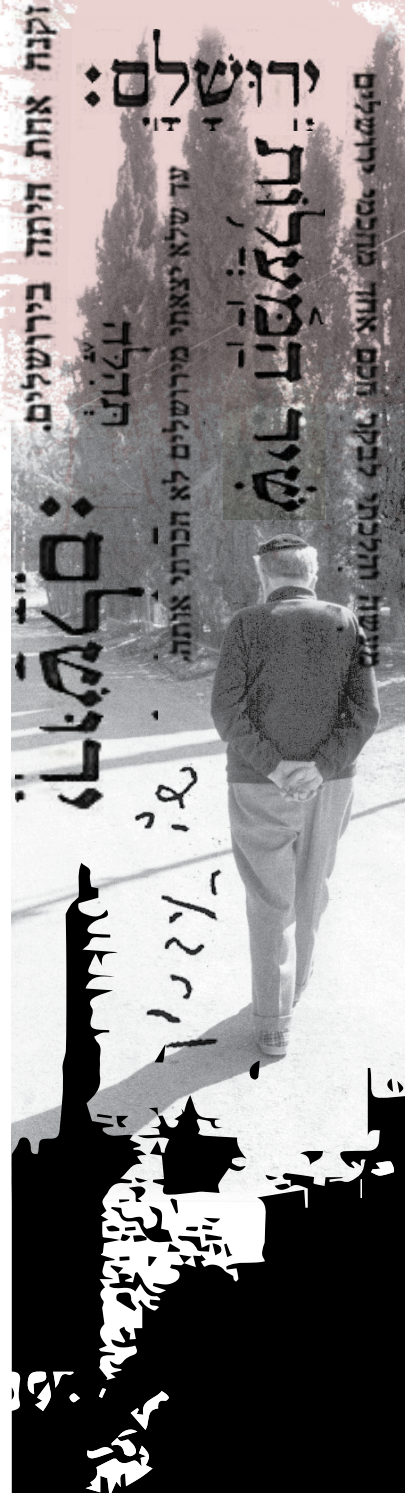
אלית ובר היא יוצרת עצמאית בתחום התיאטרון החזותי. ביצירות התיאטרון שלה, ובר משלבת בובות וסוגי מדיה נוספים (כגון אנימציה ומחול), וחוקרת את היחסים בין המפעיל לבובה - כאשר השניים משלימים יחד נפש אנושית אחת. בין יצירותיה הנוספות: "אשת" (2001), "נמר חברבורות" (2009) "אלמלא" (2015).

תקציר על היצירה

"פרנהיים" הוא סיפור קצר המתרחש בתום מלחמת העולם הראשונה. ורנר פרנהיים חוזר מהשבי לביתו ומגלה שהדלת נעולה ואשתו, אינגה, נסעה לאחותה בכפר. בהגיעו לכפר הוא זוכה לקבלת פנים צוננת מצד גיטו וגיסו, ומגלה כי אהובה לשעבר של אינגה, קרל (שכולם חשבו שמת במפולת הרים), חזר ולבה נתון לו. לאחר מפגש קצר עם אינגה, פרנהיים נאלץ לעזוב בידיים ריקות. ובר יצרה שתי גרסאות תיאטרוניות ל"פרנהיים" בהבדל של ארבע עשרה שנה זו מזו. שתי הגרסאות שילבו בתוכן תיאטרון בובות וחפצים, אולם כל אחת מהן בחרה להדגיש אלמנטים שונים בסיפור המקורי של עגנון.

הגרסה הראשונה של "פרנהיים" הציגה את הסיפור כהתפרקות של מערכת יחסים זוגית. היא התמקדה בעיקר במשולש האהבה בין פרנהיים, אינגה וקרל, ובשיברון הלב שבעקבותיו. מוקד זה בא לידי ביטוי בביצוע הבימות: הסיפור בוצע בידי שני שחקנים ובעזרת בובות בגודל אדם המגלמות את הדמויות השונות. שתי דלתות על גלגלים ייצגו את מגוון החללים שביניהם נעה העלילה: תחנת הרכבת; העיר ההומה; בית הקברות; ביתו הנעול של פרנהיים בעיר; הבית בכפר. באחת הסצנות, גיסו של פרנהיים - היינץ - מספר את סיפור אהבתם של אינגה וקרל, בעודו משתמש בתיאטרון חפצים קטן ושברירי המתרחש על שולחן: בקבוק ואגרטל זכוכית ייצגו את הדמויות; קופסת סיגרים ייצגה את קברו של קרל; פרוסת לימון - את הירח; וכאשר קרל נעלם ואינגה בוחרת להינשא לפרנהיים, הפרח שבאגרטל, שייצג את אינגה, נקטם ובהמשך הוחלף בפקק זכוכית קטן שנראה כמו יהלום בטבעת אירוסין.

מתוך הסצנה הזאת המתרחשת על השולחן צמחה הגרסה השנייה ל"פרנהיים", ובה סצנת השולחן היא לב ההצגה. גרסה זו מתרחשת כולה על שולחן הטואלט של אינגה, ומבוצעת בידי שחקנית אחת. השולחן הופך למרחב נשי-ביתי, והחפצים שעליו - תמונה עומדת, רקמה, תמרקים - משמשים

לגילום הדמויות השונות: איגנה וקרל הם בקבוקי בושם, זיגי (בנם של הגיס והגיסה) הוא סליל החוט המשמש לרקמה, ומפולת ההרים שקברה כביכול את קרל מבוצעת על ידי אבק פודרה הנושר מפודרייה שמתגלגלת באוויר באטיות. בשונה מהגרסה הראשונה, הנעה בין מרחבים שונים על הבמה, גרסה זו מתמקדת במרחב אחד - המרחב הביתי/ השולחן - ובהתאם, זוהי הצגה אינטימית הרבה יותר (האינטימיות באה לידי ביטוי גם בהפעלת הבובות הנעשית בידי שחקנית אחת ולא זוג שחקנים). גרסה זו, בהשוואה לגרסה הראשונה, מתמקדת בהתפרקות המשפחה - ולא רק במשבר הזוגי. מוקד זה בא לידי ביטוי לא רק בהדגשת המרחב הביתי דרך השולחן, אלא גם דרך יצירת הנגדה בין המשפחה המפורקת של פרנהיים לזו של היינץ וגרטרוד, הגיסים. כך, דמותו של בנם זיגי - שנעדרה בגרסה הראשונה - מיוצגת בגרסה זו ומנכיחה את היחידה המשפחתית, שפרנהיים מודר ומורחב ממנה.

הקשר ומקורות השראה

אף על פי שהדמויות בסיפור המקורי יהודיות, הרי בשונה מיצירות אחרות של עגנון שעובדו לבמה, "פרנהיים" אינו מתרחש בעיירה היהודית המזרח-אירופאית (כמו "הכנסת כלה", "סיפור פשוט" או "שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו") או בארץ ישראל של המאה העשרים (כמו "תמול שלשום", "תהילה" או "שירה"). כך, ההיבט "היהודי" שבעיבוד זה של עגנון דומיננטי פחות מהצגות אחרות.

"פרנהיים" ממוקם בהקשר תרבותי יהודי-גרמני, והעולם של התרבות היהודית-הגרמנית בא לידי ביטוי בבחירת החפצים שעל הבמה - כמו פודרייה, רקמה, ובקבוקי בושם - שמייצגים תרבות גבוהה, מעודנת ומנומסת. כותרת המשנה של ההצגה של ובר היא "דרמה אכזרית ומנומסת על פי ש"י עגנון", וההצגה אכן בוחנת דרך מרכיביה את המתח בין נימוס מתורבת לאכזריות. בריאיון לעיתון "הארץ", ובר מתייחסת לאופן שבו עגנון, לדבריה: "מסתיר סיפור מחריד ואכזרי מאחורי שפה מעודנת ויפה". ובר, כמו יוצרים אחרים שעיבדו את עגנון לתיאטרון, בחרה לשמר את לשונו המעודנת והיפה, והשחקנית שעל הבמה, בשתי הגרסאות, מגישה את הטקסט העגנוני מילה במילה. כך מבקשת ובר לבחון את הדרמה הקשה המתחוללת בין בני אדם במסווה של שפה קנונית וגבוהה. ההצגה בגרסתה השנייה רצה עד היום, וניתן להזמין את ובר למפגשים וסדנאות עם תלמידים.

קולנוע

עמדות היו רגלינו בשערך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

שיר המעלות

שיר המעלות

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

ירושלים:

זקנה אחת היתה בירושלים.

ועתה והלכתי לבקר חכם אחד מחכמי ירושלים

שיר המעלות

שיר המעלות

עד שלא יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה,

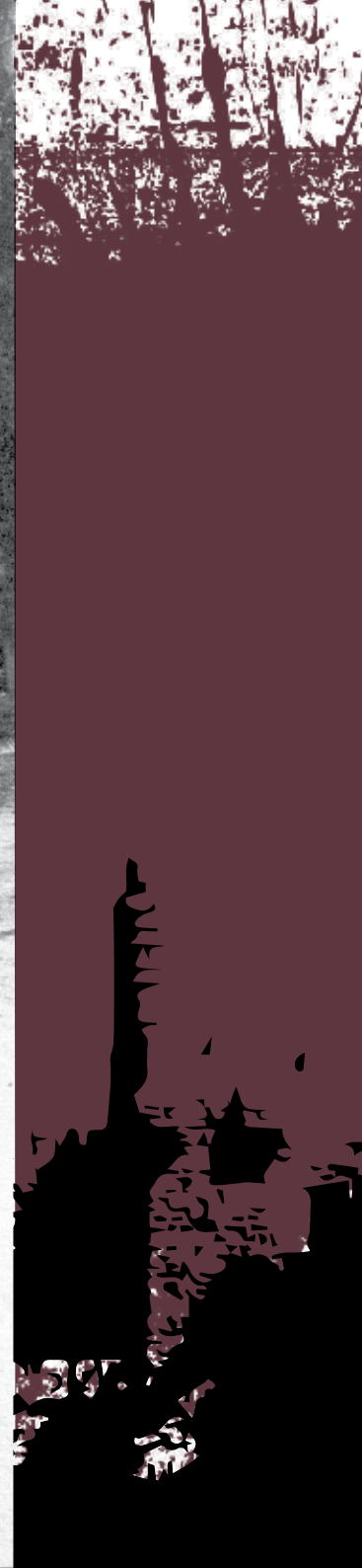
ירושלים:

תהלה

ירושלים

זקנה אחת היתה בירושלים.

עמדות היו רגלינו בשערך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה-לה יחדו:

קולנוע

"בתים אחרים יש בירושלים שבהם אתה מוצא כל מה שאתה מבקש וכל שאין אתה מבקש, כגון חנויות שמוכרים בהן מיני כלים שאין אדם יודע למה הם משמשים וכגון בנקים ובתי קהוה ובתי שחוק ובתי שעשועים. אם קשה עליך הלילה ואין אתה יודע מה לעשות בו לזה מעות בבנקים ולך לקולנוע או לבית קהוה או לשאר בתי שעשועים. ואם קשה לך להמתין עד לערב, עמוד בצדי הרחוב ותשמע פזמונים של גרמופונים. לכשיבוא אליהו זכור לטוב לבשר את הישועה הלוואי שיישמע קולו מקול האבטומובילים וצווחת הגרמופונים."

שמואל יוסף עגנון, **סמוך ונראה**, הוצאת שוקן, 1979, עמ' 234

אחד הסרטים הראשונים שצולמו רגע לאחר המצאת הראינוע היה סרטם של האחים לומייר **עוזבים את ירושלים ברכבת** (1897). מרגע זה ואילך ימשיכו יוצרי קולנוע להביע עניין בירושלים ולצלם בה סרטים עלילתיים ותיעודיים.

עד היום ירושלים היא מקור השראה ומשיכה ליוצרים. העיר היא מכלול הבנוי מחיבורים מרתקים בין עבר להווה, בין מסורת לחידוש, בין קדושה לחול. רבדיה השונים מספרים את ההיסטוריה של עם ישראל החל בתקופת התנ"ך ועד ימינו, את ההיסטוריה של עמים אחרים שחיו בה ועברו דרכה, ואת סיפוריהם של האנשים הגרים בה כיום ושל העולים אליה לרגל.

הסרטים בערכה מביאים מקצת מראותיה של העיר ומקצת העלילות שנכתבו על האנשים המאכלסים את בתיה, רחובותיה ושווקיה. **חימו מלך ירושלים** מכניס אותנו למנזר היווני אורתודוכסי שבעמק המצלבה ולסיפורם של אחות רחמנייה ופצוע אנוש במלחמת השחרור.

הערת שוליים מתרחש בהיכלות חכמה ודעת: האוניברסיטה העברית, הספרייה הלאומית, מוזיאון ישראל, בנייני האומה ומשרד החינוך בבניין לב-רם. הסיפור עוסק בקנאת סופרים במחלקה לתלמוד באוניברסיטה העברית.

מדורת השבט מוציא אותנו משכונה קטנה בירושלים אל מרחבי ההתיישבות בשומרון ומשתף אותנו בקשיי היום ובהתלבטויות של משפחה ציונית-דתית חד-הורית.

ערבים רוקדים מכניס אותנו לתיכון הפנימייתי למדעים ולאמנויות בשכונת קריית יובל, ולסיפורו של נער מחונן המרקד בין שתי זהויות: הזהות הערבית-מוסלמית והזהות הישראלית.

מישהו לרוץ אתו לוקח אותנו למסע חיפוש בירושלים של מטה, לחדרים אפלים ולסמטאות חשוכות וגם למסע ההתבגרות של שתי הדמויות הראשיות.

ישמח חתני מכניס אותנו לבית הכנסת "מוסיוף" שבשכונת הבוכרים ולסיפורן של נשים היוצאות למאבק על מקומן ומעמדן בקהילה. כמה מהסרטים הם עיבוד קולנועי (אדפטציה), תהליך שבו יצירה מועברת ממדיום אמנותי אחד לאחר, למשל סיפור קצר או רומן הופכים למבע קולנועי. כאלה הם **מישהו לרוץ אתו**, **ערבים רוקדים** ו**בדמי ימיה**.

העיבוד הקולנועי המאתגר ביותר הוא הסרט **בדמי ימיה** שנעשה בעקבות סיפורו של ש"י עגנון סרט זה צולם בבאר שבע. הסרט האחרון בערכה - **המשגיחים** - מתרחש בבית ים, ומביא לנו את סיפורו של אבי, ברסלבי חוזר בתשובה שבחורה צעירה וספר תהלים "מסדרים" לו את הראש ואת החיים.

חימו מלך ירושלים

במאי: עמוס גוטמן

1987

מבוסס על ספרו של יורם קניוק

תסריטאית: עדנה מזי"א

שחקנים ראשיים: אלונה קמחי, דב נבון,

עמוס לביא, עליזה רוזן, יוסי גרבר

אורך: 78 דקות

ארץ: ישראל

מפיק: אהוד בלייברג ואריקה רוטנברג

צילום סטילס: זהבה אקרמן ואילן נחום

כרזה באדיבות אהוד בלייברג הפקות

יורם קניוק (1930 - 2013)

יורם קניוק הוא סופר, צייר ופובליציסט. ליד תל אביב. במלחמת השחרור שירת בפלמ"ח ונפצע בקרב על העיר העתיקה. בין ספריו: **חימו מלך ירושלים** (1965), **אדם בן כלב** (1968), **סוסעץ**

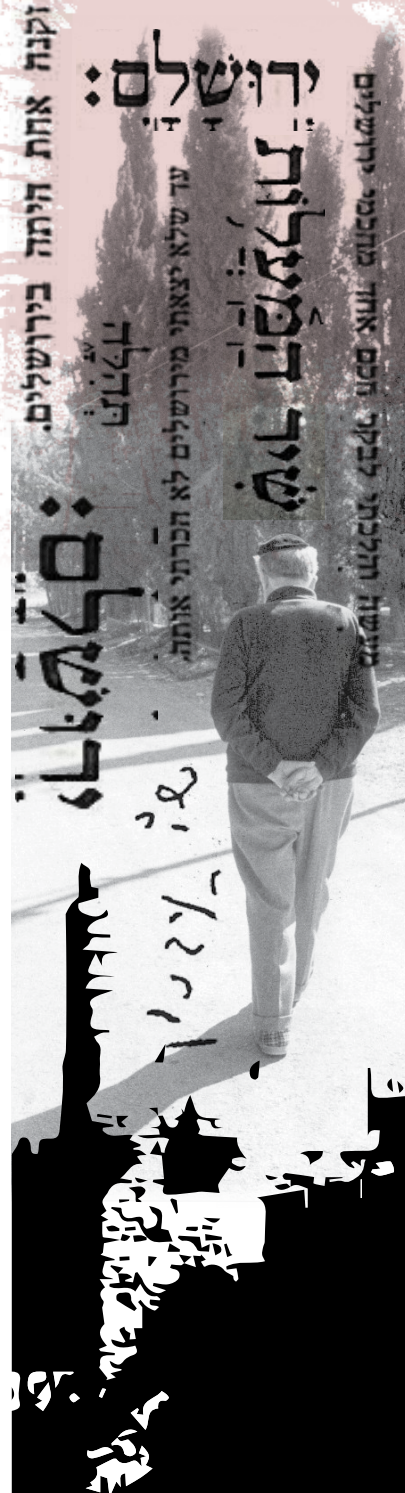
(1974), **היהודי האחרון** (1982), **הברלינאי האחרון** (2004), **תש"ח** (2010). כתב בעיקר בארבע סוגות ספרותיות: רומנים בדיוניים ארוכים, נובלות וסיפורים קצרים, ביוגרפיות ואוטוביוגרפיות. עם זאת לא ניתן לחלק את יצירתו לסוגות אלה כיוון שבכתיבתו הוא שובר בהתמדה את ההבחנה בין מציאות לבדיון.

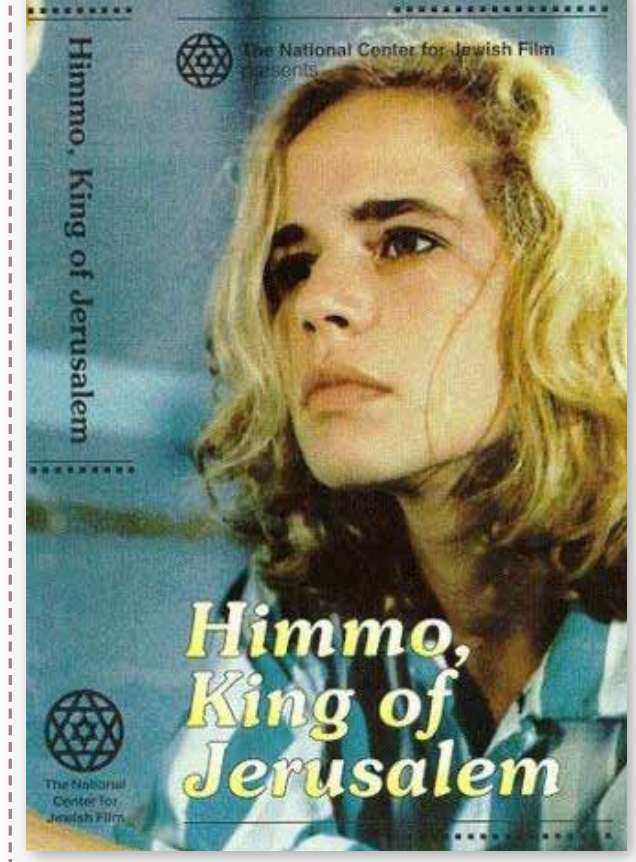
עמוס גוטמן (1954 - 1993)

עמוס גוטמן הוא במאי סרטים ישראלי שנולד בטרנסילבניה, רומניה, ועלה לישראל בגיל שבע. הוא למד קולנוע בבית הספר לאמנויות הבמה - בית צבי. יצר מספר מצומצם של סרטים קצרים וארוכים. גוטמן שהיה הומוסקסואל מוצהר עסק ברוב סרטיו בחוויה ההומוסקסואלית. בין סרטיו הארוכים: **נגוע** (1983), **בר 51** (1985). סרטו האחרון **חסד מופלא** (1992) עסק במחלת האיידס שממנה נפטר.

תקציר על הסרט

הסרט הוא עיבוד קולנועי לספרו של יורם קניוק **חימו מלך ירושלים**. במרכז הסרט סיפור אהבה בלתי אפשרי בין חמוטל - אחות רחמנייה, לחימו - בחור יפה תואר שנפצע אנושות בזמן המצור על ירושלים במלחמת השחרור. חמוטל, שחברה נהרג בקרבות בגליל, מתאהבת בחימו - עיוור, נטול גפיים, המתענה מכאבים. מערכת היחסים המתפתחת בין השניים מלאת תשוקה ומעמידה לבחינה מחודשת את המתחים הקיימים בין משיכה לדחייה בין חמלה לכאב ובין תאוות-חיים לתאוות-מוות. המצור על ירושלים מתהדק, הפצועים והצוות הסועד אותם חווים רעב וצמא. בסופו של לילה מוזר ומתיש נמצא חימו ללא רוח חיים במיטתו.

הקשר ומקורות השראה

יורם קניוק ועמוס גוטמן, שני יוצרים תל אביבים, בחרו לספר, זה בפרוזה וזה בקולנוע, סיפור אנטי-מלחמתי המתרחש בשנת 1948, תקופת מלחמת השחרור והמצור על ירושלים. סיפורו של יורם קניוק מבוסס על חוויותיו כחייל צעיר שאושפז בבית חולים בירושלים במהלך מלחמת השחרור. גוטמן עושה עיבוד קולנועי-אדפטציה לסיפור ומכניס את הפצועים והמטופלים בהם למנזר היווני-אורתודוקסי שבעמק המצלבה בירושלים. המנזר הוא אחד המבנים הבודדים מימי הביניים ששרדו בירושלים בשלמותם. הוא נבנה במאה האחת עשרה על בסיס מבנה ביזנטי מהמאה השישית. לפי המסורת הנוצרית, צמח בעמק המצלבה העץ שממנו הכינו הרומאים את הצלב של ישו, ומשם התחיל מסע הייסורים שלו.

גוטמן מחזק את האווירה הנוצרית בסרט באמצעות הכנסת נזירות שתקניות המטפלות

בפצועים, דבר המגביר את תחושת הניתוק מההווה הישראלית שמחוץ למנזר.

חימו של גוטמן שובר את מיתוס "הלוחם הגיבור השב משדה הקרב" שאפיין את הקולנוע הישראלי עד מלחמת יום כיפור. חימו הוא דמות מעוותת ומיוסרת של חייל צעיר, פצוע אנושות, שאינו חוזר הביתה משדה הקרב.

בדמי ימיה במאים: לינה וסלבה צ'פלין

2010

עיבוד קולנועי לנובלה
בדמי ימיה של ש"י עגנון
תסריטאיות: אסתי נמדר
וליסה נמדר-קאופמן
שחקנים ראשיים: צק ברקמן, סיון לוי,
מוריס כהן
אורך: 58 דקות
ארץ: ישראל

לינה צ'פלין (1934 -)

לינה צ'פלין היא במאית ישראלית שנולדה בברית המועצות. היא למדה לתואר שני בבית הספר הגבוה לקולנוע במוסקבה וביימה עשרות סרטי תעודה בברית המועצות, בישראל ובאירופה. בין סרטיה התיעודיים: **נוף עם פיצחדזה** (2000) ו**יואל, ישראל ופסקווילים** (2006). היא למדה קולנוע בבית הספר לאמנויות הבמה בית צבי, ובשנת 2013 קיבלה פרס מפעל חיים מטעם פורום היוצרים הדוקומנטריים בישראל.

סלבה צ'פלין (1932 - 2013)

סלבה צ'פלין הוא במאי ישראלי שנולד וגדל בברית המועצות. הוא למד באוניברסיטה הרוסית הממלכתית לאמנות הקולנוע וביים כמה סרטים באורך מלא. בסרטים אלה הוא העסיק את לינה כעוזרת במאי.

בשנת 1957 התחתנו סלבה ולינה, ובשנת 1976 עלו יחד לישראל והמשיכו בה את יצירתם הקולנועית המשותפת. סלבה ולינה יצרו זרם חדש בקולנוע הישראלי המחבר בין הישראליות לתרבות הרוסית. יש בסרטים שלהם הרבה יופי וייסורים לצד אירוניה עצמית. הם ביימו למעלה מארבעים סרטים עלילתיים, סרטים תיעודיים וסדרות טלוויזיה, ביניהם:

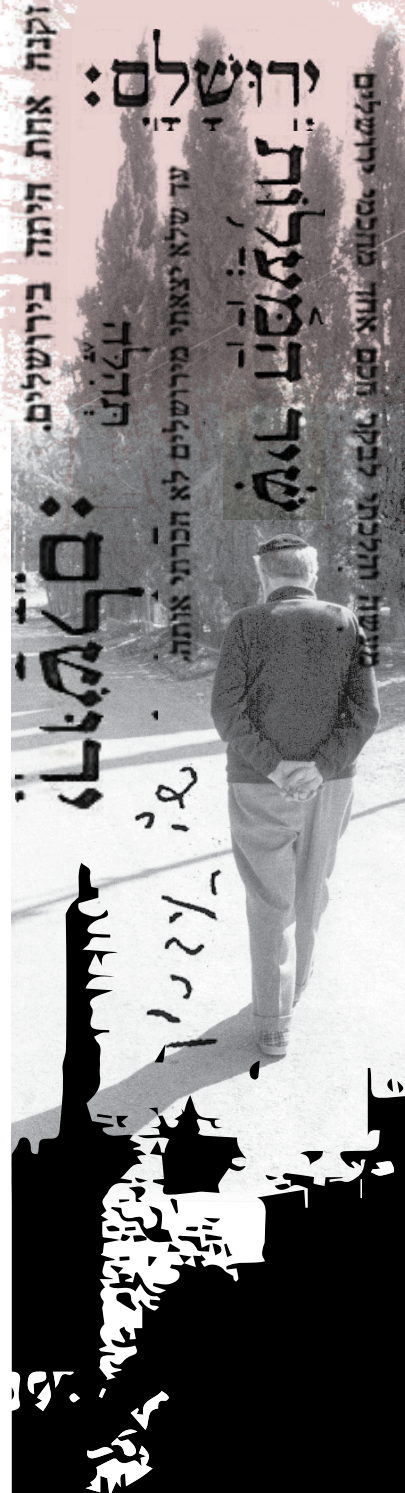
חוצצרה בוואדי (2001), היה או לא היה (2003), סוזנה הבוכייה (2009), מוקי בוערה (2010), ובדמי ימיה (2011).

תקציר על הסרט

הסרט **בדמי ימיה** הוא עיבוד קולנועי לנובלה של עגנון בשם זה. תרצה שהתייממה מאם בגיל צעיר חיה בבאר שבע עם אביה - מינץ. ביום הראשון ללימודיה במכללה היא מגלה שהמרצה שלה לספרות הוא מזל - אהוב נעוריה של אמה, לאה. למרות שבועת האמונים שנשבעו זה לזה בטבעת, התחתנה בסוף לאה עם מינץ, כיוון שהיה איש עשיר ופרקטי והיא נאלצה למלא אחר רצון אביה.

הגילוי מכניס את תרצה למערבולת רגשית ומזכיר לה תמונות ילדות נשכחות, רגעי חסד בקרבת אמה החולה והמיוסרת.

תרצה מנסה לעשות תיקון לזיווג שלא התממש בין אמה למזל. היא מחליטה להתחתן עם מזל למרות פער הגילים ביניהם ועל אף המורכבות הרגשית הכרוכה בנישואים שכאלה. בתחילה היא מחזרת אחרי מזל בנחישות אבל הוא דוחה את חיזוריה.

תרצה נופלת למשכב. היא והסובבים אותה חוששים שאם לא יסתייע בידה להינשא למזל יהיה סופה כסופה של האם שמתה משרון לב. מזל נעתר בסופו של דבר לתרצה ונושא אותה לאישה. טקס החתימה על הכתובה בנוכחות קרובי משפחה, חברים ושני עדים, הוא עגמומי. יש בו רמז לעתיד היחסים בין בני הזוג שזה עתה נישאו מהסיבות הלא נכונות.

הקשר ומקורות השראה

הנובלה **בדמי ימיה** נכתבה בתקופת שהותו של ש"י עגנון בגרמניה. הנובלה פורסמה לראשונה בשנת 1932 בוורשה בכתב העת "התקופה". יש הרואים בנובלה אלגוריה לאומית-ציונית המשקפת את לבטי הנפש של עגנון ושל צעירים אחרים בני דורו. השאלה שהטרידה אותם הייתה אם להישאר באירופה השבעה או לעלות לארץ ישראל הדלה. סלבה ולינה מעבירים את הסיפור לבאר-שבע, לקהילה "הרוסית" שבעיר, שבחרה לעזוב את אירופה או נאלצה לעזוב ומצאה את עצמה בבאר-שבע, שהחיים המתקיימים בה מצומצמים ודלים. הסרט מצולם בדירת שיכון קטנה בבאר השבע, במכללה האקדמית לחינוך של שם קיי ובשולי העיר בנוף מדברי.

עיבוד-אדפטציה של סיפור לקולנוע הוא משימה מורכבת, ועל אחת כמה וכמה כאשר מדובר בעיבוד לסיפוריו של עגנון. כתיבתו של עגנון היא רב-שכבתית, יש בה פשט ודרש והיא דורשת ידענות בארון הספרים היהודי. גם שפתו ייחודית ורחוקה משפת הדיבור היומיומי שהיא שפתו של הקולנוע העכשווי.

בסרט זה, סלבה ולינה מוצאים את הדרך לעשות קולנוע עכשווי תוך שמירה על מבנה הסיפור העגנוני והשפה העגנונית. הם עושים זאת באמצעות "ווייס אובר" (Voice-over).

הסרט נפתח ומסתיים בקולו של ש"י עגנון הקורא את משפטי הפתיחה של הסיפור:

"בדמי ימיה מתה אמי.

כבת שלושים שנה ושנה הייתה אמי במותה.

מעט ורעים היו ימי שני חייה."

בין שני הציטוטים האלה, הפותחים ונועלים את הסרט, נפרס סיפור האהבה הלא ממומשת בין לאה למזל והניסיון לעשות לו תיקון, תוך שימוש בשפה קולנועית עכשווית. גם כאן סלבה ולינה נשארים נאמנים למבנה הסיפור ולשפה העגנונית. שוב הם עושים זאת באמצעות "ווייס אובר", הפעם באמצעות קריאה של קטעים מהסיפור המקורי בקולותיהם של תרצה ומזל.

הערת שוליים

במאי ותסריטאי: יוסף סידר

2011

שחקנים ראשיים: שלמה ברבאב, ליאור
אשכנזי, עליזה רוזן, עלמה זק, מיכה לוינסון

אורך: 103 דקות

ארץ: ישראל

מפיק: דוד מנדיל

מפיצים: סרטי יונייטד קינג

צילום סטילס: רן מנדלסון

צילום וכרזה באדיבות מוביפלוס הפקות

מדורת השבת

במאי ותסריטאי: יוסף סידר

2004

שחקנים ראשיים: מיכאלה עשת, חני

פירסטנברג, מאיה מרון, משה איבגי ואסי דיין

אורך: 96 דקות

ארץ: ישראל

צילום וכרזה באדיבות מוביפלוס הפקות

יוסף סידר (1968 -)

יוסף סידר הוא במאי קולנוע ותסריטאי ישראלי שנולד בניו-יורק ארצות הברית. לאחר שסיים את לימודיו לתואר ראשון בפילוסופיה ותיאטרון באוניברסיטה העברית בירושלים, למד קולנוע באוניברסיטת ניו-יורק. בין הסרטים שכתב וביים: **ההסדר** (2000), **מדורת השבת** (2004), **בופור** (2007), נורמן: עלייתו המתונה ונפילתו התלולה של מאכער אמריקאי (2017).

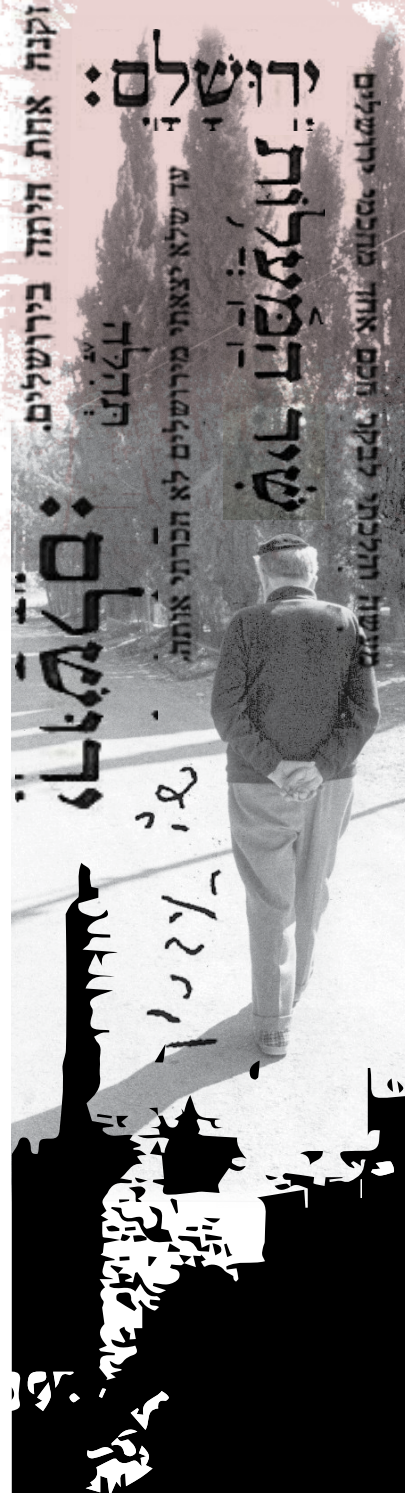
סידר הוא חבר האקדמיה האמריקאית לקולנוע. סרטיו זכו בפרסים ויקרתיים, ביניהם חמישה פרסי אופיר, פרס התסריט הטוב ביותר בפסטיבל קאן, ופרס דוב הכסף בפסטיבל ברלין. הסרט **הערת שוליים** זכה בשנת 2011 בפרס התסריט הטוב ביותר בפסטיבל קאן, בתשעה פרסי אופיר ואף היה מועמד לפרס האוסקר.

תקציר על הסרט "הערת שוליים"

במרכז הסרט אב ובן, שניהם פרופסורים המלמדים בחוג לתלמוד באוניברסיטה העברית בירושלים. האב - אליעזר שקולניק, חוקר מהאסכולה הישנה, חש מתוסכל כיוון שמחקר חייו שעליו עמל שנים רבות

הפך למיותר עקב תגלית של חוקר מתחרה. הבן - אוריאל שקולניק, הוא חוקר עכשווי, מוערך מאוד בתחומו, ואף נבחר לחבר באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

באחד הימים בעת חזרתו של האב - אליעזר, מהספרייה הלאומית לביתו ברחביה, הוא מקבל שיחת טלפון שבה מודיעים לו על זכייתו בפרס ישראל. רגע אחר כך מודיעים לבנו - אוריאל כי נפלה טעות והפרס בעצם מיועד לו. הבן אינו מוצא את הדרך לספר לאביו על הטעות ומשכנע את ועדת הפרס להעניק את הפרס לאביו. התנאים שמציבה הוועדה לבן - אוריאל הם שינסח בעצמו את הנימוקים לבחירת האב, וכי הוא עצמו לא יהיה עוד לעולם מועמד לפרס ישראל.

במהלך ראיון טלוויזיה מבין פתאום האב - אליעזר כי את הנימוקים לפרס כתב בנו - אוריאל. הוא מבין שבעצם לא בו בחרו לקבל את הפרס. הסרט מסתיים רגע לפני תחילת הטקס לחלוקת הפרסים. סופו של הסיפור נשאר תעלומה. אין לדעת אם האב - אליעזר ייגש לקבל את הפרס.

הקשר ומקורות השראה

הרעיון לסרט הבשיל בעקבות טעות דומה שחוה סידר. התקשרו אליו משגרירות איטליה להודיע לו על קבלת פרס מטעם ממשלת איטליה לכבוד חגיגות שנת השישים למדינת ישראל. תוך כדי שיחה הוא מבין שבעצם הפרס מיועד לאבא שלו - פרופ' חיים סידר, חתן פרס ישראל.

הסרט צולם באתרים רבים ברחבי ירושלים, ביניהם קמפוס גבעת רם, הספרייה הלאומית, מוזיאון ישראל, עמק המצלבה, בנייני האומה ומשרד החינוך בבניין לב-רם.

ההחלטה לעשות סרט על יריבות אקדמית במחלקה לתלמוד, באוניברסיטה העברית, קשורה לפער שבין גודלה הזעיר של המחלקה לתלמוד באוניברסיטה ובין מרכזיותה וחשיבותה של העיר ירושלים ביהדות. לדבריו של סידר, רק במחלקה הקטנה ביותר באוניברסיטה העברית, המפורסמת בדקדקנותה הבלתי מתפשרת, יכול נושא שולי ואזטרי כזה להיות עולם ומלואו.

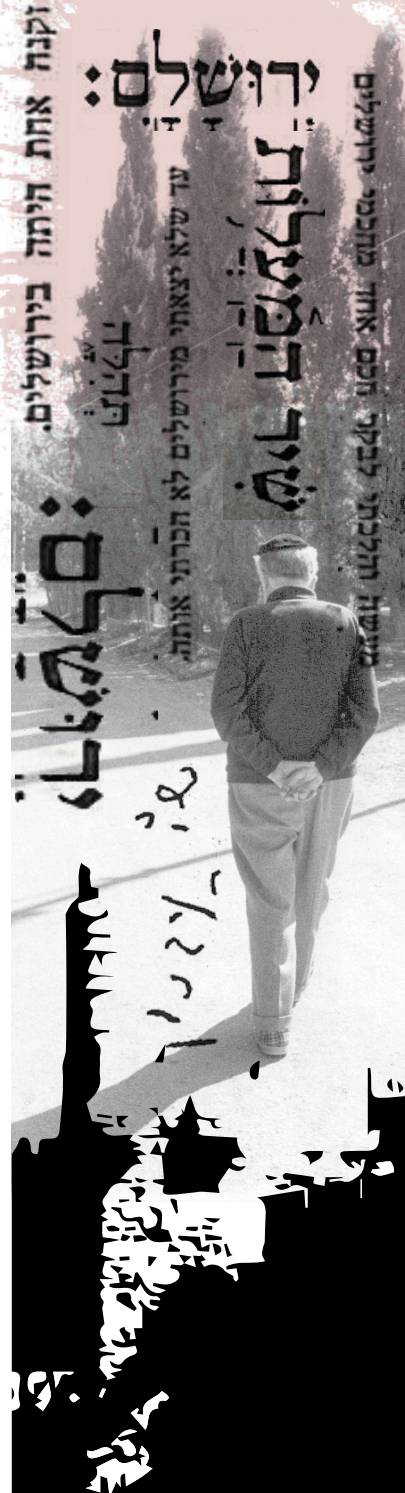
תקציר על הסרט "מדורת השבט"

השנה היא 1981. במרכז העלילה משפחה ציונית-דתית חד-הורית. רחל גרליק, אם המשפחה, היא אלמנה בת 42, ולה שתי בנות מתבגרות - תמי, בת חמש עשרה ואסתי, בת שמונה עשרה. המשפחה מתגוררת בירושלים אבל מנסה להתקבל לגרעין מייסד של התנחלות חדשה בשומרון. רחל חושבת שכך תוכל לקדם את מעמדה של המשפחה ותבטיח לבנותיה עתיד טוב יותר. כיוון שוועדת הקבלה של היישוב מעדיפה לקלוט "משפחות שלמות" ולא "משפחות חד-הוריות", עושה האם מאמצים מיוחדים למצוא לעצמה בעל. היא משקיעה את זמנה ביציאה לדייטים עם כל גבר פנוי ודואגת שבנותיה תתנהגנה היטב, על פי המקובל בקהילה הציונית-דתית. אך לבנות יש סדר יום משלהן. תמי מתאהבת בבחור הלא נכון, ואסתי לא מוכנה לתת לאם לגרור אותה לגבעת הטרשים בשומרון. הסרט הוא קומדיה קטנה שיש בה גרעין קשה. בזמן חגיגות ל"ג בעומר חווה תמי-הבת הצעירה הטרדה מינית, דבר המערער את נחישותה האידיאולוגית של האם להצטרף להתנחלות.

הקשר ומקורות השראה

יוסף סידר שחוה בגיל צעיר הגירה מארצות הברית לשכונת בית וגן בירושלים, מביא ב"מדורת השבט" את התחושות המורכבות המלוות את מי שמתנתקים מהבית שבו נולדו כדי לממש חלום אידיאולוגי. בסרט הוא מתאר את החדווה האדירה, התמיכה והחום שחוה מי שהופך לחלק מהקהילה לצד הפנים הלא נעימות של הקהילה המתבטאות בסלידה מהשונה ובדחיקת רצונותיו של היחיד לטובת הנאמנות לכלל.

הסרט צולם בימים שבהם פרויקט ההתנחלויות ביהודה ושומרון היה בשיא פריחתו, ויש בו ביקורת חברתית על ההתנהלות של ועדות הקבלה וגם על החברה הציונית-דתית, שלתפיסתה יש עליונות אידיאולוגית ליישוב יהודה ושומרון לעומת יישוב ירושלים.

ערבים רוקדים

במאי: ערן ריקליס

2014

מבוסס על ספרו של סייד קשוע

תסריטאי: סייד קשוע

שחקנים ראשיים: יעל אבקסיס, מיכאל

מושנוב, עלי סלימאן, נורמן עיסא,

קאיס נשף

אורך: 94 דקות

ארץ: ישראל

צילום סטילס: איתן ריקליס

עיצוב כרזה: סטודיו חץ

באדיבות צור אביגד - אפיקים מאוחדים

סייד קשוע (1975 -)

סייד קשוע הוא עיתונאי, תסריטאי, סופר ופובליציסט ישראלי שנולד וגדל בטירה שבמשולש למשפחה מוסלמית-ערבית. בגיל חמש עשרה התחיל ללמוד בבית הספר התיכון למדעים ולאמנויות בירושלים והיה אחד התלמידים הערבים הבודדים בבית הספר.

קשוע הוא חתן פרס ראש הממשלה לסופרים עבריים לשנת 2005, חתן פרס ספיר לשנת 2010 וחתן פרס ברנשטיין לספרות לשנת 2011.

ספריו רבי המכר תורגמו לשפות רבות, ביניהם **ערבים רוקדים** (2002), **ויהי בוקר**

(2004), **גוף שני יחיד** (2010), **בן הארץ** (2015). קשוע כתב את התסריט לסדרת הדרמה הקומית **עבודה ערבית** העוסקת בצורה הומוריסטית ביחסי ערבים-יהודים בישראל, והוא בעל טור סטירי במוסף סוף השבוע של עיתון "הארץ". בשנת 2014 הזמן קשוע ללמד כמרצה אורח באוניברסיטת אילינוי, ארצות הברית, ומאז הוא מתגורר שם עם משפחתו.

ערן ריקליס (1954 -)

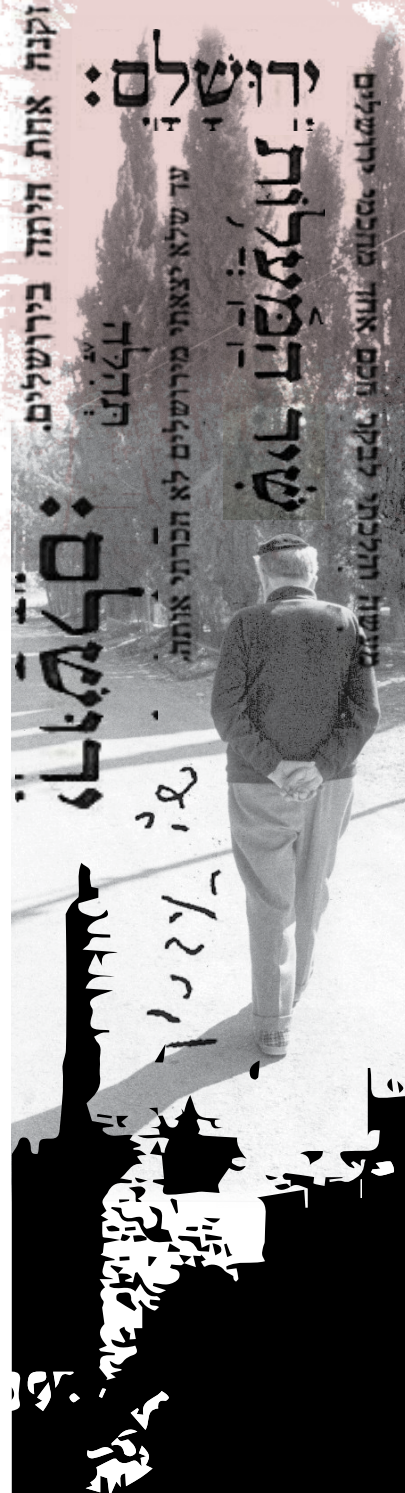
ערן ריקליס הוא במאי, מפיק ותסריטאי ישראלי. ריקליס נולד בבאר שבע ולמד קולנוע באוניברסיטת תל אביב ובבית הספר הלאומי לקולנוע ולטלוויזיה באנגליה.

בין סרטיו: **ביום בהיר רואים את דמשק** (1984), **גמר גביע** (1991), **זהר** (1993), **צומת וולקן** (1999), **הכלה הסורית** (2004), **עץ הלימון** (2008), **שליחותו של הממונה על משאבי אנוש** (2010). סרטיו העוסקים בסוגיות חברתיות בישראל זכו בפרסים רבים, ביניהם פרס חביב הקהל ב"פסטיבל ברלין" וחמישה פרסי אופיר.

תקציר על הסרט

הסרט מספר את סיפורו של איאד, נער מחונן הנקרע בין שתי זהויות: הזהות הערבית-מוסלמית והזהות הישראלית. איאד, יליד טירה שבמשולש, מקבל הזדמנות ללמוד בפנימייה יוקרתית בירושלים. רוב תלמידי הפנימייה הם ישראלים-יהודים, כך שאיאד וקומץ תלמידים ערבים-מוסלמים מנסים בכל כוחם להשתלב בסביבה המושתתת על התרבות היהודית ועל השפה העברית.

מחוץ לפנימייה יחסי היהודים והערבים בכי רע. אירועי שנאה הדדיים מציפים את רחובות ירושלים. בתווך, בין כותלי הפנימייה, מנסה איאד לחוות את העולם ככל מתבגר אחר. הוא מנסה להיפטר

מהמבטא הערבי הזר לחבריו היהודים, מתאהב בנעמי - תלמידה בפנימייה, וכחלק מהפעילות החברתית המוטלת עליו הוא מטפל ביונתן - נער הלוקה בניוון שרירים. הסרט בוחן בהומור את המרקם המורכב והעדין של יחסים בין בני נוער יהודים וערבים בישראל בתקופה שבירה של יחסי עוינות הדדיים בין שתי הקבוצות.

הקשר ומקורות השראה

הסרט הוא עיבוד-אדפטציה של שני ספרים של סייד קשוע, **ערבים ורקדים** ו-**גוף שני יחיד**. שני הספרים מבוססים על האוטוביוגרפיה של קשוע שנולד בטירה במשולש ונשלח כנער ללמוד בבית הספר התיכון הישראלי למדעים ולאמנויות בירושלים. הפרטים האוטוביוגרפיים פזורים לאורך כל הסרט. אחד מהם הוא הסצנה שבה התלמיד הערבי-מוסלמי מתעקש להשיב "אבא עובד מחבל" על שאלת המורה: "במה עובד אבא?". הסצנה מבוססת על העובדה שאבא של קשוע, שהיה פעיל בקבוצת מצפן - ארגון שמאל רדיקלי, נעצר בשנת 1969 בירושלים בעקבות פיגוע בקפיטריה של האוניברסיטה העברית שבו נפצעו 28 אנשים. הוא נחשד בסיוע, הועמד לדין וישב בכלא במעצר מנהלי במשך שלוש שנים.

הסרט צולם בבית הספר התיכון למדעים ולאמנויות הנמצא בקריית יובל בירושלים וברחבי העיר.

שם הסרט ניתן לו כיוון שהגיבור שלו איאד, הוא נער ערבי-מוסלמי המרקד בין שתי התרבויות: הערבית-מוסלמית והישראלית-יהודית. הוא מוקדש לכל "הערבים המרקדים"

החיים בישראל וגם ליתר הישראלים הנמצאים בריקוד מתמשך בין שתי תרבויות: תרבות המוצא והתרבות הישראלית. על ההתמודדות של אדם הנקרע בין שתי תרבויות מסוכסכות אמר קשוע: "ניסיתי לשרוד את המציאות באמצעות מלים, לעשות סדר בבלגן ולמצוא היגיון פנימי בדברים שראיתי סביבי ושחוויתי. בטורים האלה (שכתבתי במוסף הארץ) יכולתי להתנצל, לזעוק, לפחד, להתחנן, לשנוא ולאהוב - אבל בעיקר לחפש תקווה, להפוך את חיי לנסבלים מעט יותר [...] תקווה שהכול בסופו של דבר יהיה בסדר, של מה שצריך לעשות הוא לכתוב את החיים כסיפור - ולחפש לו סוף טוב." (בן הארץ, 2015)

הסרט היה אמור לפתוח את פסטיבל הקולנוע ירושלים ביולי 2014, אולם בשל גילוי הגופות של שלושת הנערים היהודים שנרצחו על רקע לאומני נדחה מועד הקרנתו.

מישהו לרוץ אתו

במאי: עודד דוידוף

2006

מבוסס על ספרו של דויד גרוסמן

תסריטאי: נח סטולמן

שחקנים ראשיים: בר בלפר, רינת מטטוב,

יונתן בר אור, דני שטג, רמי דוידוף וצחי

גראד

אורך: 118 דקות

ארץ: ישראל

צילום סטילס: יובל שחר

כרזה באדיבות סינפיל

דויד גרוסמן (1954 -)

דויד גרוסמן נולד בירושלים. למד פילוסופיה ותאטרון באוניברסיטה העברית ועבד ב"קול ישראל" ככותב וכשחקן של תסכיתי רדיו. מאז שנות השמונים של המאה העשרים הוא נמנה עם הבולטים שבסופרי ישראל. גרוסמן כותב לילדים, לבני נוער ולמבוגרים. כתיבתו החדשנית משלבת בין מציאות לפנטזיה וניכרת בה רגישות פסיכולוגית עמוקה. ספריו תורגמו לשפות זרות ופורסמו ברחבי העולם. בשנת 1984 זכה בפרס ראש הממשלה ואף היה מועמד לפרס נובל לספרות. בין ספריו: **חיוך הגדי** (1983), **עיין ערך: אהבה** (1986), **הזמן הצהוב** (1987). ספרו **מישהו לרוץ אתו** (2000) זכה בפרס ספיר. בשנת

2004 כתב את השיר "שירת הסטיקר" שהפך ללהיט בביצוע להקת הדג נחש. בנו אורי נפל במלחמת לבנון השנייה.

עודד דוידוף (1967 -)

עודד דוידוף הוא במאי קולנוע וטלוויזיה ישראלי, יליד ירושלים. למד קולנוע בבית הספר סם שפיגל לקולנוע ולטלוויזיה, ירושלים.

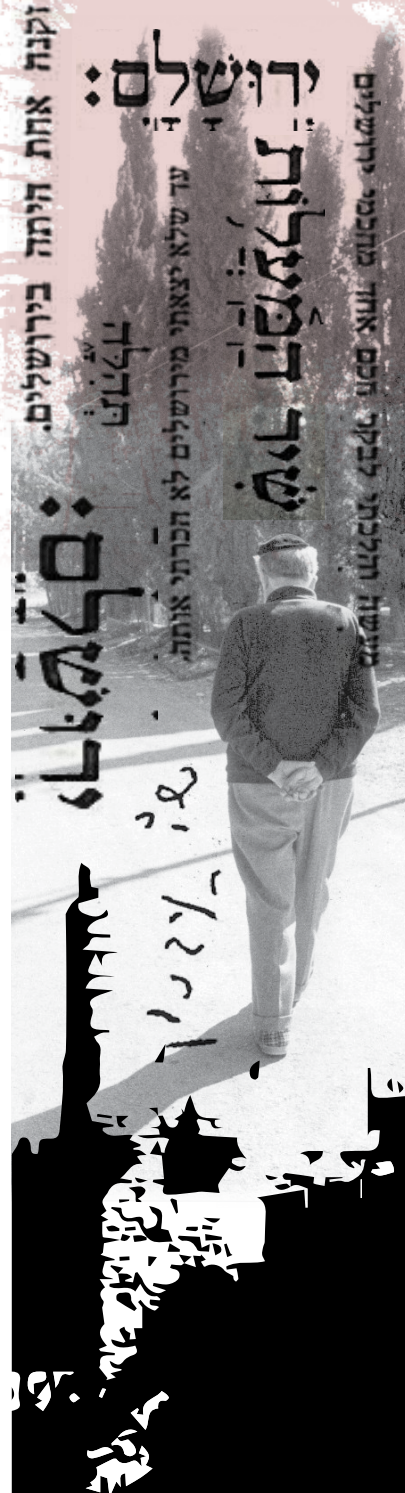
בין סרטיו: **אוקטן 96** (1996), **בידיים טובות** (1994), **מרס תורכי** (1996), **צבאותי** (2005), **הדילרים** (2012). בין סדרות הטלוויזיה שביים: **הכול דבש** (2007), **תמרות עשן** (2009), **אטלנטיקה** (2015), **עקרון ההחלפה** (2016).

סרטיו וסדרות הטלוויזיה שביים זכו בפרסים רבים, ביניהם צל"ש תחרות הסרט הקצר ופרסי אופיר.

תקציר על הסרט

סרט קולנוע ישראלי המבוסס על ספרו של דויד גרוסמן **מישהו לרוץ אתו**. הסרט פתח את פסטיבל הקולנוע הבינלאומי בירושלים ב-2006 והיה מיועד לאחד עשר פרסי אופיר.

הסרט עוקב אחרי אסף, נער ביישן שלוקח על עצמו משימה חסרת סיכוי: לאתר את הבעלים של כלבה עזובה שנמצאה משוטטת ברחובות העיר ירושלים. הכלבה, דינקה, מובילה את אסף בחיפושיו

אחרי תמר, מוזיקאית צעירה בת שש-עשרה שיצאה לחפש אחרי אחיה שי שנעלם. אסף מתחקה אחר ההרפתקה הנועזת והמסוכנת שעוברת תמר. הסרט מתקדם בשני צירי זמן שונים - ציר הזמן של אסף וציר הזמן של תמר - המדגישים את המרחק הפיזי בין הגיבורים ואת בדידותם בדרכם זה אל זה. בדרך מפגינים שני הגיבורים העזה, נדיבות והקרבה. זהו מסע של התבגרות מואצת, שבסופו מגיעים אסף ותמר לגילוי עצמי ולאהבת אמת.

הקשר ומקורות השראה

דויד גרוסמן ועודד דוידוף נולדו וגדלו בירושלים. החיבור ביניהם בתהליך יצירת הסרט **מישהו לרוץ אתו** היה קודם כול מפגש בין שני ירושלמים. לסרט שתי גיבורות ראשיות. הגיבורה הגלויה היא תמר, מוזיקאית צעירה בת שש-עשרה היוצאת לחפש אחרי אחיה שי שנעלם, והגיבורה הסמויה היא ירושלים שברחובותיה ובתוך בנייניה נערך מסע החיפוש אחר האח האובד.

הסרט עוסק בירושלים של מטה, ירושלים הסמויה בדרך כלל מעיני המתגוררים בה, אבל גלויה בפני אלה המבקרים בה לראשונה כמו בפני אלה החוזרים אליה בגעגוע.

בריאיון למקומון "זמן ירושלים", דיבר דוידוף על יחסו לירושלים: "מזג אוויר נעים, אנשים, כל החברים שלי, המשפחה שלי, הילדות שלי, בית"ר, שזו הקבוצה שאני אוהב. אני מכיר את ירושלים ממש טוב, מכיר המון אנשים, המון חברים, זה הבית בעצם [...] אני מנסה לחזור לירושלים עם הסרטים שאני עושה [...] ("זמן ירושלים", מזרחי רונית ובלכרוב יורי, 10.7.2009)

ישמח חתני

במאי: אמיל בן שמעון

2016

תסריטאית: שלומית נחמה
שחקנים ראשיים: אוולין הגואל, יגאל נאור, אורנה בנאי, עינת שרוף, אביב אלוש ואיציק כהן
אורך: 93 דקות
ארץ: ישראל
מפיק: סרטי יונייטד קינג פאי סרטים
צילום וכרזה באדיבות סרטי יונייטד קינג

עזרת הנשים קורסת במהלך העלייה לתורה של אושר - חתן בר-מצווה. בעקבות הקריסה, אשתו של רב בית הכנסת נפצעת קשה ונמצאת בתרדמת, ורב בית הכנסת נקלע למצב נפשי קשה. ללא מנהיג,

אמיל בן שמעון (1976 -)

אמיל בן שמעון הוא תסריטאי ובמאי שנולד וגדל ביפו ד, שכונה ערבית-יהודית בתל-אביב יפו. בן שמעון שגדל במשפחה מסורתית מרוקאית החל לעסוק בטלוויזיה ובקולנוע בגיל צעיר. הוא בוגר מגמת התסריטאות בבית הספר סם שפיגל לקולנוע ולטלוויזיה, ירושלים. ביים וכתב תסריטים לדרמות ולסדרות טלוויזיה רבות, ביניהן **עד מדינה** (2005), **קטמנדו** (2010 - 2011), **סוסי הפרא** (2016 -) ו**פלאשבק** (2016).

שלומית נחמה (1969 -)

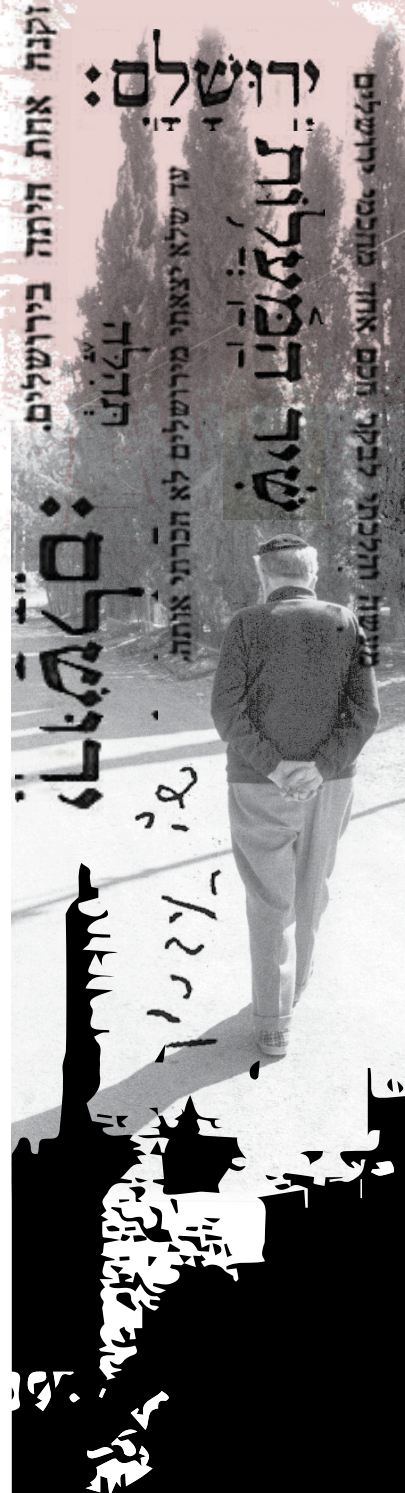
שלומית נחמה היא תסריטאית ישראלית שנולדה וגדלה בפתח תקווה במשפחה דתית-לאומית-ציונית. בהיותה בת עשר, עברה המשפחה להתגורר במשך שנתיים ב"שכונת הבוכרים" בירושלים כדי לתמוך בסבא שלה לאחר שסבתה נפטרה. שנים אלה היו משפיעות ומשמעותיות בחייה. עם גיוסה לצה"ל עזבה נחמה את הדת. לפני שהחלה לעבוד כתסריטאית, עבדה נחמה כתחקירנית ברדיו ובתכנית הטלוויזיה "חמש עם רפי רשף" וכמנהלת פיתוח ועורכת תכניות בערוץ "בייבי".

ישמח חתני הוא סרט הביכורים שלה.

שלומית נחמה ואמיל בן שמעון היו נשואים במשך שנים-עשרה שנה. הם נפרדו בסמוך להפקת סרטם המשותף **ישמח חתני**.

תקציר על הסרט

שני אירועים מערערים את חיי הקהילה ב"שכונת הבוכרים" בירושלים: קריסת עזרת הנשים בבית הכנסת "מוסיוף" ותפיסת ההנהגה על ידי רב צעיר, כריזמטי ושמרן.

הקהילה מתפרקת. את המצב מנצל דוד - רב צעיר וכריזמטי, המשכנע את הגברים שעזרת הנשים קרסה בגלל חוסר הקפדה על צניעות הנשים.

בעוד הגברים נסחפים אחרי הרב, יוצאות הנשים למאבק על מקומן ומעמדן בקהילה.

כשהרב הצעיר מחליט על דעת עצמו לקחת את הכסף שאספו הנשים לבנייה מחדש של עזרת הנשים ולהשתמש בו לכתיבת ספר תורה, הנשים עומדות על זכותן לעזרת נשים משלהן ומצליחות בכך.

הקשר ומקורות השראה

שלומית נחמה - תסריטאית הסרט, חוזרת בכתיבתה לשכונת ילדותה "שכונת הבוכרים" בירושלים. גיבורי הסרט הם האחרונים החווים את "שכונת הבוכרים" כפי שחוותה אותה נחמה בילדותה. יש בהם מהירושלמיות של פעם: נאיביות ושמחת חיים.

הסרט מסופר מנקודת מבט נשית-עכשווית המעמתת בין תפיסות מגדר של פעם לתפיסות מגדר עכשוויות. נחמה בוחרת בעזרת הנשים כסמל וכדימוי למאבק על מקומה של האישה בחברה היהודית-דתית.

בריאיון שנערך עמה אמרה שלומית נחמה: "זה בא מהמקום של החוויה שלי שבה עזרת הנשים הייתה מקום שקומם אותי. יש לי אח תאום ואני זוכרת שהוא תמיד היה מתגרה בי על כך שאני לא יכולתי להיות למטה, וכל העניין הזה של הסוכריות. אני זוכרת את עצמי כילדה חווה חוויה שונה לגמרי ממנו בבית הכנסת, על אף שהיינו תאומים. נורא קינאתי בו בשעה שבברכת הכוהנים, האבות

היו מכסים את הילדים בטלית ולא הבנתי למה אני לא מעבר לזה, זאת העובדה שעזרת הנשים תמיד הייתה זכורה לי כמקום דחוס ולא נעים לעומת היופי וההדר של בית הכנסת." (דלית גבירצמן, 13.1.2017)

שמו של הסרט שהוא גם שיר הנושא שלו "ישמח חתני" הוא פיוט המושר בחתונות על פי מסורות יהודיות-מזרחיות. בקהילות רבות הוא מושר בשבת חתן עם עליית החתן לתורה. בפיוט משובצות מילות נחמה וברכה המאזכרות פסוקים מהתנ"ך, ביניהם פסוקים ממזמורי תהלים. אף על פי שהדוברת בפיוט היא אישה - הכלה, מבצעים אותו רק גברים. בסרט מחזירה נחמה את הפיוט לבעלות הנשים. את הפיוט שרה בסרט שרית חדד ב"קול אישה".

בְּקֵהֶל אָמוּנֵי
מֵאֵת יְיָ

מְגוֹ וְצִנָּה יִהְיֶה סְבִיבוֹ
לְגִמְרוֹ וְלִשְׁמוֹ דְרָכֵי יְיָ

בְּקֵהֶל אָמוּנֵי
מֵאֵת יְיָ

וַיִּשַׁע בְּכָל עֵת כְּנֶהֱרַ שְׁלוֹמוֹת
וַיִּזְכֶּה וַיִּרְאֶה וַיְשׁוּעַת יְיָ

בְּקֵהֶל אָמוּנֵי
מֵאֵת יְיָ

יִשְׂמַח חֲתָנִי
יִשָּׂא בְרָכָה

שְׂדֵי יִמְלֵא תְאֻנוֹת לְבוֹ
וַיִּגְרֹ אוֹתוֹ וַיִּיָּשֶׁר נְתִיבוֹ

יִשְׂמַח חֲתָנִי
יִשָּׂא בְרָכָה

לְרֵאשׁוֹ יִצְנֶה בְּרָכוֹת עֲצוֹמוֹת
בֵּא יבֵא בְרָנָה נוֹשֵׂא אֱלוֹמוֹת

יִשְׂמַח חֲתָנִי
יִשָּׂא בְרָכָה

המשגיחים

בימוי ותסריט: מני יעיש

2012

שחקנים ראשיים: רועי אסף, גל פרידמן,

איציק גולן, רותם זיסמן-כהן

אורך: 98 דקות

ארץ: ישראל

צילום סטילס: דניאל קמינסקי

עיצוב פוסטר: מורשקה-מירי דהן

צילום וכרזה באדיבות טרנספקס

מני יעיש (1980 -)

מני יעיש הוא במאי ותסריטאי ישראלי שנולד וגדל בבת ים במשפחה מסורתית. הוא התחיל ללמוד קולנוע בבית הספר קמרה אובסקורה והמשיך משם ללימודי קולנוע במנשר לאמנות.

סרטיו מושפעים מפרנסיס פורד קופולה, קוונטין טרנטינו ומרטין סקורסזה. במסגרת לימודיו ביים שני סרטים קצרים: **אליקו** (2007), ו**חנייה בדם** (2010). סרט הביכורים שלו **המשגיחים** (2012) זכה בכמה פרסים: בפסטיבל קאן, בפסטיבל המבורג, בפסטיבל הקולנוע ירושלים ובפרס אופיר. סרטו האחרון **אבינו** (2016) מספר את סיפורו של מאבטח במועדון זמר מזרחי. זהו סרט פשע קשוח שזכה לשבחים.

תקציר על הסרט

המשגיחים הם אבי, קובי ויניב, שלושה חברי ילדות שגדלו יחד בבת ים. באחרונה חזרו החברים בתשובה והצטרפו לישיבה של חסידות ברסלב. הם ממנים את עצמם למשגיחים על שמירת המצוות בשכונה, בהנהגתו של אבי, שעוזר בשעות היום לאבא שלו בחנות הירקות, ובזמנו הפנוי יוצר מוזיקת טראנס חסידית. הם נוהגים באלימות כלפי ערבים, עולים מברית המועצות, בעלי עסקים שמוכרים סחורה לא צנועה ונשים שאינן לבושות בצניעות.

חיוו של אבי משתנים כשאל השכונה מגיעה מירי - בחורה חילונית צעירה שאינה מקפידה על לבוש צנוע. אבי מתאהב במירי ומתחיל להתרחק מהחבורה. מירי מלמדת אותו שניתן לקיים את מצוות האל בדרכי נועם ולא באלימות.

הקשר ומקורות השראה

ספר תהלים מנחה את אבי בכל פעולותיו. הספר מונח למראשות מיטתו והוא פונה אליו לעזרה בכל פעם שעליו לקבל החלטה קשה. בתחילת הסרט, אבי וחבריו דבקים בפסוק: "סור מַרְעָה וְעֵשֶׂה-

עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדו:

118

טוב; בקש שלום וּרְדָּפוּהוּ" (תהלים לד: טו), אבל הם מקיימים רק את החלק הראשון של הפסוק. באשר לחלק השני, הם אינם רודפי שלום, אלא מנסים להשיג את מבוקשם בכוח הזרוע ועל ידי הפעלת טרור.

ואז מגיעה מירי שמטלטלת את עולמו של אבי. היא אינה לבושה בצניעות, אבל למרות זאת אבי מתאהב בה.

בסצנה "תפילה על חוף הים" מתייחד אבי, כמנהג חסידי ברסלב, עם אלוהים על חוף הים ומבקש ממנו הדרכה והנחיה בקשר למירי. בהתייחדות הוא שוזר משפטים מספר תהלים: "אני אוהב את החוקים שלך", "אומר אבי, מלך אוהב צדקה ומשפט" (מבוסס על תהלים לג:ה). הוא מבין שגם מירי היא אחת מברואי האל, ואז הוא אומר: "מה רבו מעשיך" (תהלים קד: כד). הוא מבקש מאלוהים סימן לכך שמירי היא המיועדת לו - התיקון שלו.

כשהוא חוזר לביתו, מירי באה לבקר אותו. היא מסתובבת בחדר ומסתכלת בספרים הרבים המונחים בערמה בחדרו. אבי נותן לה את ספר תהלים ואומר לה שזה הספר הכי טוב. "תפתחי אותו עכשיו והוא יראה לך על המצב שלך", מציע לה אבי. מירי פותחת וקוראת: "כָּל-בְּבוּדָה בַת-מֶלֶךְ פְּנִימָה; מְקוֹשְׁבֹצוֹת זָהָב לְבוּשָׁה" (תהלים מה: יד). אבי רואה בזה סימן מאלוהים שמירי היא המיועדת לו.

רשימת מקורות

אמנות חזותית

- אברמסון דוב, "סובב ירושלים: זרקור על היצירה קו 70", הרצאה בכנס ירושלים של מכון שכטר.
- במדבר רבה יד, יב.
- ברש משה, **דוד המלך באמנות: נושא חתך**, ירושלים: האוניברסיטה העברית, תשמ"ד.
- גן אפי (אוצרת), **ויהי ערב ויהי בוקר - שפה אחת**, ראשון לציון: החברה העירונית ראשון לציון לתרבות, ספורט ונופש בע"מ - הרשות לתרבות ואמנות, 2016.
- הד דוד, "בין כתיבה תמה לרישום אמנותי: על אמנות ההעתקה של מיכאל סגן-כהן", **חזון מיכאל: יצירתו של מיכאל סגן-כהן, 1976-1999**, ירושלים: מוזיאון ישראל, 2004, עמ' 102-121.
- טופלברג נעם, "**ירושלים, ראובן רבין**", בתוך: **מפגשים מהסוג החזותי**.
- מאלי יעל, "**דמותו של דוד באמנות הקדומה ובאמנות ימי-הביניים**", בתוך **הבלוג: אמנות כפרשנות**, 28.7.2015.
- מאלי יעל, "**שעטנז של קודש ועכשוויות**", בתוך **הבלוג: אמנות כפרשנות**, 2017.
- "**מחוז חפץ: קיץ 2015**", אתר מוזיאון "מגדל דוד".
- נרקיס בצלאל, **כתבי יד עבריים מצוירים**, ירושלים: כתר, 1984.
- נרקיס מרדכי, "הקדמה", **חנה טיכו ירושלים/ רישומים**, תל אביב: דביר (ללא ציון שנה).
- סמדר קרן (אוצרת ועורכת), **מחוז חפץ**, עזרי טרזי, חיים פרנס קטלוג, מגדל דוד - המוזיאון לתולדות ירושלים, 2015.
- עומר מרדכי, "על אחד ההרים: ירושלים באמנות הישראלית", **אמנות ישראלית בת זמננו - מקורות וזיקות**, תל אביב: 2006, עמ' 15-36.
- עמיחי יהודה, שיר ח מתוך המחזורת "ירושלים 1967", **שירי ירושלים**, שוקן, 1987.
- עפרת גדעון, "**ברקיעיו של מרדכי ארדון**", **המחסן של גדעון**.
- פרי-להמן מאירה, "ירושלים של אנה טיכו", בתוך: עירית שלמון (אוצרת), "**הנוף בחר בי: אנה טיכו, דיוקנאות ונופים**", קטלוג, מוזיאון הכט, תש"ע, עמ' 15-21.
- צבר שלום, "דוד המלך בראי האמנות היהודית", בתוך: יאיר זקוביץ (עורך), **דוד - מרועה למשיח**, ירושלים, תשנ"ו, עמ' 201-242.
- צלמונה יגאל, **100 שנות אמנות ישראלית**, ירושלים: מוזיאון ישראל, 2010.
- קאסוטו נעמי, **כתב יד רוטשילד**, עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך, ירושלים: האוניברסיטה העברית, 1983.
- "**קו 70: ירושלים של מטה**", **סטודיו דוב אברמסון**.
- שלום צבר, "עקדת יצחק בעבודותיו של משה שאה מזרחי", בתוך: עמית חנה, **הכהן אביעד**, באר חיים (עורכים), **מנחה למנחם: קובץ מאמרים לכבוד הרב מנחם הכהן**, הקיבוץ המאוחד, 2007, עמ' 465-488.
- Sabar Shalom, "Messianic Aspirations and Renaissance Urban Ideals: The Image of Jerusalem in the Venice Haggadah, °1609, Jewish Art 24-23 [The Real and Ideal Jerusalem], 1998, pp. 312-295.

מוזיקה

- אלירם טלילה, "**מפולין ועד הר-הצופים: גלגולו של ניגון**", **זמרשת**.
- המאירי אביגדור, "**ירושלים**", **זמרשת**.
- "**ירושלים של זהב** (אגדה והלכה)", **ויקיפדיה**.
- "**נעמי שמר**", **ויקיפדיה**.
- "**תרגום השיר פיירוז: פרח הערים**", **יומני בעברית**.

מחול

אשל רות, [לרקוד עם החלום - ראשית המחול האומנותי בארץ ישראל 1920-1964](#), ספריית פועלים והספרייה למחול בישראל, 1991.

אשל רות, ["כתפיים רוקדות: מחולות העדה האתיופית בישראל"](#), מחול בישראל 2, 1993, עמ' 52-56.

אשל רות, ["מירלה שרון: הריקוד הוא מין ישות מיוחדת של החיים"](#), מחול עכשיו 12, אפריל 2005, עמ' 26-20.

אשל רות, ["לדוג את האסקטה - תהליכי יצירה לבניית מחול אתיופי עכשווי"](#), מחול עכשיו 15, ינואר 2009, עמ' 24-18.

אשל רות, ["יצירה בצומת שבין האותנטי למתחדש: סיפור אישי על הולדת להקת המחול האתיופית אסקטה"](#), מחול עכשיו 19, ינואר 2011, עמ' 9-6.

אשל רות, מחול פורש כנפיים - יצירה ישראלית לבמה 1920-2000, הוצאת יומני מחול, 2016.

["בלקן ביט בוקס"](#), ויקיפדיה.

בן ישראל מרית, ["על שלוש אחיות של עגנון"](#), עיר האושר: הבלוג של מרית בן ישראל, 2010.3.10.

גורן צבי, ["ביקורת: שלוש אחיות - מגע, ניתוק"](#), הבמה.

הירשפלד אריאל, ["שלוש אחיות לש" עגנון"](#), ירושלים: האוניברסיטה העברית, 2009.8.23.

["השנתון הסטטיסטי לירושלים 2016"](#), מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

זיו רונית, ["מסיפור קצר לפעולה כוריאוגרפית: בעקבות שלוש אחיות - מגע, ניתוק"](#), מחול עכשיו 30, אוגוסט 2016, עמ' 9-7.

["חטיבת ברק: ברק בעיניים"](#), דברים לזכרם של סא"ל דן ספיר וסרן יוסי ספיר.

חכם שיר, ["תרצה ספיר תמיד בתנועה"](#), הארץ.

יודילוביץ מרב, ["ברוך שובך ברק"](#), ynet, 2008.10.26.

יצחקי רונן, ["כל עצמותי תאמרנה: מחול יהודי עכשווי בישראל"](#), מחול עכשיו 18, אוקטובר 2010, עמ' 46-43.

לשם מירב, ["החיים כמרשל"](#), ynet, 2011.4.14.

["מירלה שרון"](#), ויקיפדיה.

מנור גיורא, ["עשרים שנה למלכותו של קיליאן הראשון"](#), מחול בישראל 6, 1995, עמ' 67-64.

ספיר תרצה ועופר שלומית, [מועדים למחול: אסופת ריקודים במעגל השנה](#), תל אביב: מכון מופת והמרכז לחקר כתב תנועה במכללת סמינר הקיבוצים, 2013.

עגנון שמואל יוסף, [תמול שלשום](#), ירושלים תל אביב: הוצאת שוקן, 1979,

קדם משה, ["בין סטרווינסקי לקיליאן: אינטרפרטציה ליצירת מחול 'סימפוניית תהילים'"](#), מחול עכשיו 10, ינואר 2003, עמ' 33-27.

רוטמן יונת, ["משרתים מכל העולמות"](#), מחול עכשיו 15, ינואר 2009, עמ' 14-13.

["רונית זיו"](#), עמותת הכוריאוגרפים.

["רונית זיו"](#), להקת מחול בת-שבע: הארכיון.

["רונן יצחקי"](#), אתר עמותת הכוריאוגרפים.

["רות אשל"](#), ויקיפדיה.

["תמי יצחקי"](#), אתר עמותת הכוריאוגרפים.

["תרצה ספיר"](#), אתר עמותת הכוריאוגרפים.

Akram Khan and Sidi Larbi Cherkaoui, [Zero Degrees](#), 2005.

Craine, D and Mackrell, J (Eds.), "Kylian Jiri". *Oxford Dictionary of Dance*, Oxford University Press, 2004, pp. 461, 281-280.

Jiří Kylián, [Symphony of Psalms](#), Den Haag, 16.4.2010

Ortiz Lori, ["Akram Khan Company - Zero Degrees"](#), 25.4.2008.

תיאטרון

שקד גרשון, "דיוקנו של הבמאי כפרשן ספרותי: פירושו של יוסי זרעאלי והתקבלותו של עגנון בתיאטרון", **במה** 115, 1989, עמ' 41-64.

"[תהילה מאת ש"י עגנון: תכנייה](#)", תיאטרון החאן.

"[תענית](#)", תנועה ציבורית.

Ben-Shaul Daphna, "Critically Civic: Public Movement's Performative Activism", in: Sharon Aronson-Lehavi, Atay Citron and David Zerbib. (Eds), *Performance Studies in Motion*, London: Bloomsbury, 2014, pp. 130-118.

Bryant-Bertail, Sarah, "Theatre as Heterotopia: Lessing's *Nathan the Wise*", *Assaph - Studies in the Theatre*, 16, 2000, pp. 108-91.

Lipshitz, Yair. "The City Square in the Performance of *Taanit*: From Rabbinic Space to Contemporary Jerusalem", *Journal of Levantine Studies* 2015, 5:1, pp. 81-59.

Seroussi, Edwin, "Reconstructing Sephardi Music in the 20th Century: Isaac Levy and his 'Chants judeo-espagnols'", *The World of Music* 1995, 37:1, pp. 58-39.

קולנוע

אלפר מתוקה, "על לאה שמתה בדמי ימיה ועל תהלה שנתארכו ימיה: יסודות עגנוניים ביצירה המוקדמת 'בדמי ימיה'", **ממעמקים: כתב עת וירטואלי לספרות ואמנות** 30 (אדר תש"ע), 2010.

אנדרמן נורית, "[הבמאית לינה צ'פלין תקבל פרס על מפעל חיים](#)", **הארץ**, 14.10.2013.

"[בדמי ימיה](#)", הקרן החדשה לקולנוע וטלוויזיה.

גבירצמן דלית, "[ישמח חתני: ראיון עם התסריטאית שלומית נחמה](#)", **בעניינים: אתר הקהילה הישראלית בעמק הסיליקון**, 13.1.2017.

גור-אריה אלון, "[ירושלים קטעים סביב לה](#)", **ynet**, 14.12.2012.

דובדבני שמוליק, "[אנטי-גיבורים בעל כורחם](#)", **ynet**, 8.5.2011.

אופנהיימר יוחאי, "התיאטרון הפוליטי של יהושע סובול", **ספרות וחברה בתרבות העברית החדשה**, בר-אל יהודית, שוורץ יגאל והס. ס. תמר (עורכים), בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 2000, עמ' 363-380.

אוריין דן, "בעלי תשובה בתיאטרון", **במה** 143 (תשנ"ז), עמ' 51-76.

אשד אלי, "ירושלים הספרדית של פעם: ['בוסתן ספרדי' של יצחק נבון](#)", **המולטי יקום של אלי אשד**, 16 אוגוסט 2005.

הלקין שמעון, "על החזיונות של נתן ביסטריצקי-אגמון", **מאזניים לח (תשל"ד)**, עמ' 339-344.

הסינג יעקב, "אחרית דבר", בתוך: לסינג, אפרים גוטהולד, **נתן החכם**, יוסף צור (מתרגם), ירושלים: כרמל, 1999, עמ' 215-225.

טמיר (ויסברט) אלי, "[טעם טוב בפה: יארצייט - שולי רנד](#)", **דעות** 9, אוקטובר 2000.

ירושלמי דורית, **דרך הבימוי: על במאים בתיאטרון הישראלי**, אור יהודה: דביר ואוניברסיטת בן גוריון, 2013, עמ' 328-333.

כספי זהבה, "איך זה שאינכם מפרשים את הזמן הזה?!": החורבן ההיסטורי והזמן העכשווי בסינדרום ירושלים מאת יהושע סובול", **דפים למחקר בספרות** 19 (תשע"ד), עמ' 96-127.

לוי שמעון, "לילה במאי": המקומי והאוניברסלי", **מקטרים בבמות: עיונים בדרמה עברית**, תל אביב: אור-עם, 1992, עמ' 161-169.

"[לילה במאי - ראיון עם א"ב יהושע](#)", יו-טיוב, 30 בדצמבר 2009.

סופר רננה (עורכת), **נבון - חייו ויצירתו של הנשיא החמישי**, ראשון לציון: משכל, 2016.

"[סידור ליום תענית - Civil Fast](#)" (פירוט שלבי הטקס), תנועה ציבורית.

רותם תמר, "[איך הפכו סיפורי עגנון ללהיט בתיאטרון הפרינג' הישראלי](#)", **הארץ** (מוסף גלריה), 31 באוקטובר 2013.

שקד גרשון, **המחזה העברי ההיסטורי בתקופת התחיה - נושאים וצורות**, ירושלים: מוסד ביאליק, 1970.

"[דויד גרוסמן](#)", לקסיקון הספרות העברית החדשה.

"[המשגיחים](#)", ספר הקולנוע הישראלי.

"[הערת שוליים](#)", ספר הקולנוע הישראלי.

זוהר גיל, נגוע בחסד מופלא, הוצאה לאור בינלאומית, 2013.

"[חימו מלך ירושלים](#)", ספר הקולנוע הישראלי.

"[ישמח חתני](#)", הזמנה לפיוט.

"[מדורת השבט](#)", ספר הקולנוע הישראלי.

מזרחי רונית ובלכרוב יורי, "[בגובה העיניים עם עודד דוידוף](#)", מעריב: 10.7.2009, [nrg](#).

"[מישהו לרוץ אתו](#)", ספר הקולנוע הישראלי.

"[סייד קשוע](#)", לקסיקון הספרות העברית החדשה.

עגנון שמואל יוסף, סמוך ונראה, ירושלים תל אביב: הוצאת שוקן, 1979.

קשוע סייד, [בן הארץ](#), ירושלים: הוצאת כתר, 2015.

רט ריקי, "[יוצרת ישמח חתני: יש משהו יפה בהושבת נשים למעלה](#)", מעריב: [nrg](#), 9.10.2016.

שירם מתן, "[ערן ריקליס, במאי ערבים רוקדים: המסר מהסרט - לפתוח את הראש](#)", גלובס פנאי, 10.7.2014.

שניצר מאיר, "חימו מלך ירושלים", הקולנוע הישראלי: כל העובדות, כל העלילות, כל הבמאים וגם ביקורות, כנרת הוצאה לאור, 1994, עמ' 295.

שנקר גלעד אמיליו (מראיון), "[אמיל בן שמעון](#)", הטלוויזיה החינוכית הישראלית: "חי בסרט" עונה 3, 2.11.2016.

קישורים ליצירות

מוסיקה

אביגדור המאירי, **ירושלים - מעל פסגת הר: ביצוע יהורם גאון**.

דריוס מיו, **תהלים קכב**.

לינרד ברנשטיין, **מזמורי צ'יצ'סטר**.

מרדכי סתר, **ירושלים - סימפוניה מקהלתית**.

מתיסיהו, **ירושלים**.

נעמי שמר, **ירושלים של זהב: ביצוע שולי נתן, ביצוע עפרה חזה, ביצוע מאיר אריאל**.

סטיב רייך, **תהלים: חלק ראשון, חלק שני**.

סטרוינסקי איגור, **סימפונית תהלים**.

עמי מעייני, **רְגָלִים לתזמורת סימפונית**.

פיירוז, **ירושלים - פרח הערים**.

מחול

זיו רונית, מתוך: **שלוש אחיות - מגע, ניתוק: קטע א - 26.2.2016, קטע ב - 11.7.2016**.

יצחקי רונן, חד"פ: **טריילר**, בין שמיים לארץ, 29.11.2015.

יצחקי תמי ורון, מתוך: **כביש מס' 1**, אתר עמותת הכוריאוגרפים, 22.2.2011.

יצחקי, תמי ורון, מתוך: **מדד האושר**, בין שמיים לארץ, 15.1.2017.

קיליאן יירי, **סימפונית תהלים: חלק א, חלק ב**.

Akram Khan and Sidi Larbi Cherkaoui, **Zero Degrees**.

Barak Marshall, **Monger Short Version**, Part 1.

תיאטרון

בעקבות שמואל יוסף עגנון, **תהילה**, "תיאטרון החאן", **טריילר**, **קטע 1**, **קטע 2**, **קטע 3**.

לסינג גוטהולד אפרים, **נתן החכם**, מתוך ההפקה של דורון תבורי, 2004: **קטע 1**, **קטע 2**, **קטע 3**, **קטע 4**, **קטע 5**, **קטע 6**, **קטע 7**, **קטע 8**, **קטע 9**, **קטע 10**.

לסינג גוטהולד אפרים, **החכם נתן**, אופירה הניג (בימוי), קריאה פומבית בשלוש שפות, פרויקט ביוזמת מכון גתה, תל אביב, ינואר 2016.

נבון יצחק, **בוסתן ספרדי**, תיאטרון "בימות", 1971.

נבון יצחק, **בוסתן ספרדי**, תיאטרון "הבימה", 1998: **קטע א**, **קטע ב**, **קטע ג**, **קטע ד**.

"סינדרום ירושלים - בתיאטרון העירוני חיפה, 1987", **כתבת טלוויזיה**.

קולנוע

בן שמעון אמיל, **ישמח חתני: טריילר**, שרית חדד בשיר "**ישמח חתני**", **מאחורי הקלעים**.

דיודף עודד, **מישהו לרוץ אתו: טריילר**, 31.4.2014.

עמוס גוטמן, מתוך: **חימו מלך ירושלים**.

יעיש מני, **המשגיחים: תפילה על חוף הים**, 4.11.2013, **טריילר**, 26.12.2012.

סידר יוסף, **הערת שוליים: טריילר**.

סידר יוסף, מתוך: **מדורת השבט**.

צפלין לינה וסלבה, **בדמי ימיה**.

ריקליס ערן, **ערבים וקודים: טריילר**, 27.11.2014, "**במה עובד אבא?**".

The Lumière Brothers, **Leaving Jerusalem by Railway** (1897).